

การสร้างความรู้ วิธีการสร้างความรู้ ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง

ที่มา : ตัดตอนจากบทสนทนาแลกเปลี่ยนของ ศ.เสน่ห์ จามริก
ในการเสวนาเรื่อง “การสร้างความรู้ วิธีการสร้างความรู้ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง”
ในการประชุมหัวหน้าโครงการ และผู้ประสานงาน สกว.
วันที่ 13-14 พฤศจิกายน 2542 ณ โรงแรมวังธาราแอนด์รีสอร์ท จ.ฉะเชิงเทรา
โดยมีวิทยากรร่วมเสวนา ได้แก่ ศ.ดร.เจตนา นาควัชระ,
คุณอนุช อภาภิรม, รศ.ดร.อานันท์ กาญจนพันธุ์
ดำเนินรายการโดยคุณทรงพล เจตนาวณิชย์.

คุณทรงพล เจตนาวณิชย์ : ปีนี้เป็นปีพิเศษ เพราะกำลังจะขึ้นปี ค.ศ. 2000 หลายคนให้ความสำคัญว่า อะไรกำลัง
จะเกิดขึ้นในโลกใบนี้ รวมทั้งมีคนบอกว่า เมื่อขึ้นปี 2000 อะไรต่างๆ จะเปลี่ยนแปลงไปมาก ซึ่งก็อาจจะกระทบต่อวิถี
ชีวิตของคนทุกระดับ แล้วก็มีคำถามขึ้นมาว่า การเปลี่ยนแปลงในโลกอนาคตจะมีแนวโน้มอย่างไร? และในท่ามกลาง
การเปลี่ยนแปลงนั้น บทบาทของนักวิชาการ งานวิจัย ตลอดจนการบริหารงานวิจัยควรจะเป็นอย่างไร? ผมคิดว่า
เป็นประเด็นที่น่าสนใจ และเราได้รับเกียรติจากอาจารย์อาวูโส... มาให้แนวคิด และสิ่งที่ท่านมองอยู่

ศ.เสน่ห์ จามริก : ในหัวข้อเรื่อง การสร้างความรู้ วิธีการสร้างความรู้ ไม่อยากจะให้มองเฉพาะตัว ผมอยากจะเปิด
อาณาจักรของเรื่องความรู้ให้กว้างสักนิดหนึ่ง โดยสรุปอยากจะเรียนสั้นๆ ว่า การสร้างความรู้ หรือวิธีการสร้างความรู้
แบ่งเป็น 2 มิติด้วยกัน ผมคิดว่า มันมีทั้งในแง่ของส่วนบุคคล แน่นอนว่า แต่ละคนก็มีวิจารณ์ญาณ มีประสบการณ์
มีภูมิหลัง มีวิธีการของตัวเอง แต่ขณะเดียวกัน มีสิ่งที่ไม่ค่อยจะพูดถึงกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในการพูดถึงการสร้าง
ความรู้ในข้อสร้อยของหัวข้อนี้คือ “ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง” ผมอยากจะมองอีกมิติของการสร้างความรู้คือ
มิติในแง่ที่ว่า ความรู้ที่ดี วิธีการสร้างความรู้ที่ดี จริง ๆ แล้ว มันเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการทางสังคม มันมี
ส่วนเกี่ยวข้องที่แนบแน่นอยู่ในกระบวนการทางสังคม

ที่นี้พูดถึงกระแสการเปลี่ยนแปลง ทุกวันนี้เราพูดถึงโลกาภิวัตน์ Globalization อะไรต่างๆ แต่ความจริง
กระแสการเปลี่ยนแปลงที่ว่า ไม่ใช่ของใหม่ มันมีมาเป็นเวลายาวนานนับศตวรรษ ในแง่ประวัติศาสตร์ของไทยก็เป็น
ที่ทราบกัน เมื่อวานได้ยินอาจารย์ชาญวิทย์ (เกษตรศิริ) พูดถึงสนธิสัญญาบาวริง ในการสัมมนาเรื่อง “จากบาสติลถึง
ลานพระรูป” ซึ่งเป็นหัวข้อที่น่าสนใจ และก็เห็นได้ว่า เรื่องกระแสการเปลี่ยนแปลงเป็นเรื่องที่เราจะต้องทำความเข้าใจ
เข้าใจตามสมควร มันมีจุดหักเห ถ้าย้อนไปเราจะเห็นว่า เมื่อตะวันตกเริ่มแผ่อำนาจวัฒนธรรมเข้ามาสู่โลกในแถบนี้
ของเรา มันมีปฏิกิริยาของผู้นำแตกต่างกัน แต่แนวทางที่เห็นชัดๆ อย่างเช่นรัชกาลที่ 3 พระราชดำรัสก่อนสวรรคต
บอกว่า ศึกษา ญวน ก็คงหมดไปแล้ว ต่อไปก็เหลือแต่ฝรั่ง ให้ระวังเอาไว้ ให้เรียนรู้ แล้วก็ให้ส่งวนท่าที มาถึงสมัย
เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีก็เช่นกัน ท่านก็พูดถึงฝรั่ง ว่าต้องระวังให้ดี มันมีด้านคุณและโทษอะไรต่างๆ โดยเฉพาะ
เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ท่านเป็นนักการศึกษาด้วย ท่านพูดถึงเรื่องการศึกษาในแง่ของการยกคนทั้งหมด ผม
ขอเน้นตรงนี้ครับ เดี่ยวผมจะพูดต่อไป ว่ามันเกี่ยวกับเรื่องการสร้างความรู้ของเราอย่างไรบ้าง? ยกคนทั้งหมดให้ทัน
กัน จะได้แข่งขันกับต่างชาติได้ ตรงนี้เป็นความคิดมาตั้งแต่ 80 ปีแล้ว มาถึงปี 2475 ผมก็ได้ฟังอาจารย์ชาญวิทย์เมื่อ
วานนี้ ก็เป็นกระแสชาตินิยมเช่นเดียวกัน คือเป็นกระแสที่พยายามต้านกระแสการรุกรานของฝรั่ง จนกระทั่งมาถึงจุด

หักเหคือ ช่วงของจอมพลสฤษดิ์ ตอนที่เราริเริ่มแผนพัฒนา ตามคำเสนอของธนาคารโลก จนมาถึงตอนนี้ เราเดินตามตลอดเลย แล้วยิ่งเวลาล่วงเลยมา ความผูกพันเข้าไปในกระแสนี้ก็มากขึ้น จนกระทั่งข้อสงสัยต่าง ๆ เริ่มหายไป

ผมว่าในบริบทเรื่องนี้ มันเกี่ยวข้องถึงการสร้างความรู้เป็นอย่างมาก แล้วทุกคนที่นั่งอยู่ตรงนี้ ก็เป็นเหยื่อของระบบการศึกษา ซึ่งเราก็ไปเรียนมาจากตะวันตกเหมือนกัน เราก็ถูกปลูกฝัง ตรงนี้มันทำให้เรื่องการสร้างความรู้เป็นปัญหามาก มันไม่ได้เป็นปัญหาเฉพาะตัว เพราะฉะนั้นที่ผมจะกล่าวต่อไปนี้ ผมไม่ได้พูดเฉพาะถึงใคร แต่ผมพูดถึงโดยระบบ โดยกระแสการเปลี่ยนแปลง มันทำให้การเรียนรู้ของเรา ญาณวิทยาของเรา วัฒนธรรมการเรียนรู้ของเรา ได้กล้ำเข้าไปในกระแสของการแผ่อำนาจจากภายนอก ทำให้เราทอดทิ้งภูมิปัญญาพื้นฐานของเราไป ตรงนี้เป็นปัญหาสำคัญมากนะครับ ผมจะยกกรณีที่เกิดขึ้นจริง ๆ ผมพยายามรวบรวมกรณีที่ผมคิดว่า เป็นกรณีคลาสสิกที่จะอธิบายอะไรหลายๆ อย่าง

กรณีแรก คือเรื่อง วิวาทะในระดับราชบัณฑิต คงจำได้ว่า เมื่อ 5 ปีมาแล้ว ราชบัณฑิตยสถานได้บัญญัติศัพท์ใหม่ คือ “โลกาภิวัตน์” โดยบอกว่า บัญญัติเพื่อเอามาแทนที่คำที่เคยใช้กันคือ “โลกานุวัตร” ซึ่งราชบัณฑิตอีกท่านหนึ่งถือได้ว่าเป็นคนคิด แล้วก็ใช้กันมา ก็ทะเลาะกันในหน้าหนังสือพิมพ์ ผมมาดูแล้วผมก็สนใจ เพราะว่าศัพท์ใหม่ “โลกาภิวัตน์” ราชบัณฑิตได้แปลเอาไว้ ผมไม่ได้เป็นนักภาษา แต่ผมว่าก็ต้องเดินตามคำบัญญัติของราชบัณฑิตสถาน “โลกาภิวัตน์ หรือ Globalization” แปลว่า การขยายออกไปทั่วโลก การเอาชนะโลก ผมฟังแล้วก็ว่า มันสอดคล้องกับสภาวะการณ์การแผ่อำนาจของจักรวรรดินิยม ของอะไรต่างๆ จนมาถึงวิกฤติเศรษฐกิจของเราตอนนี้ ส่วนคำว่า “โลกานุวัตร” แปลว่า ประพฤติตามโลก นี่ก็คือสถานะของไทย ที่เราประพฤติดูตามเขาไปเรื่อยๆ ตั้งแต่สมัยจอมพลสฤษดิ์มานี้ มันไม่มีข้อสงสัยอีกต่อไปแล้ว ผมเห็นว่า คำ 2 คำนี้เข้าทำดี แต่ราชบัณฑิตเขาก็ไม่ยอมหยุดทะเลาะกัน คนหนึ่งบอกว่า “โลกาภิวัตน์” ต้องแทนที่ “โลกานุวัตร” เจ้าของคำ “โลกานุวัตร” ก็บอกว่าผมใช้คำนี้ ก็จะใช้ต่อไป ใครจะทำไม แต่ประเด็นที่ผมพูดตรงนี้ก็คือว่า มันทำให้ประชาชนคนไทย รวมทั้งสื่อมวลชน ขาดมิติของการที่จะแบ่งแยก ว่า Globalization มันหมายความว่าอย่างไร? สถานะของไทยอยู่ที่ไหน? สถานะของการแผ่อำนาจจากภายนอก มันคืออะไร? ผลที่สุดเท่าที่สังเกตดูก็จะเห็นว่า อะไรที่มาจากภายนอกโดยเฉพาะตะวันตก เป็นของเลิศประเสริฐหมด โดยไม่มีข้อสงสัยเลย ดังจะเห็นได้จากกรณีที่สองที่ผมจะยกขึ้นมา

กรณีที่สอง คงจำกันได้ ตอนวิกฤติเศรษฐกิจใหม่ๆ เมื่อ 1-2 ปีที่แล้วมา มีคนที่แหวกแนวคือ นายกมหาริธีของมาเลเซีย เขาบอกว่า “ไม่ได้” จะมาปล่อยให้เสรีไม่ได้ ต้องควบคุมการไหลของเงินเข้า-ออก ผมฟังวิทยุ เขาสัมภาษณ์ผู้นำของเรา 2 คน คนหนึ่งเคยเป็นอาจารย์ธรรมศาสตร์ เดียวนี้เป็นรองนายกรัฐมนตรี นักข่าวถามว่า นายกมหาริธีทำอย่างนี้ หมายความว่าอย่างไร ท่านมีความเห็นอย่างไร คำตอบก็คือว่า ก็ปิดประเทศเสียดีกว่า แล้วเขาก็มาสัมภาษณ์อีกคนในรายการวิทยุเหมือนกัน คนนี้เป็นนักวิทยาศาสตร์ระดับโลก เคยอยู่ธรรมศาสตร์เหมือนกัน ถามคำถามเดียวกัน คำตอบเหมือนกันเลยครับ ถ้าควบคุม ก็ปิดประเทศแบบพม่าก็แล้วกัน คำตอบมันบอกว่าอะไร? มันบอกว่า เราไม่มีข้อสงสัยเลย หมายความว่า การที่เราจะพัฒนาก้าวหน้า ก็ต้องเดินตามเขาตลอด โดยไม่มีข้อสงสัยใดๆ ทั้งสิ้น แล้วก็ได้พูดตกตาง เยาะเย้ยต่างๆ เดียวนี้เป็นอย่างไรครับ IMF เริ่มชมมาเลเซีย นี่เป็นประเด็นที่ผมคิดว่า มันมีนัยยะสำคัญที่เราจะพูดถึงว่า อะไรเป็นอะไรเกี่ยวกับการสร้างความรู้

กรณีที่สาม คงจะทราบว่า ในรัฐธรรมนูญไทยฉบับใหม่มีบัญญัติบางมาตราบอกว่า จะต้องมีสภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ จะทำอย่างไร เพราะเรามีสภาพพัฒนาอยู่ด้วย สภาพพัฒนาที่จัดการตั้งคณะกรรมการที่จะออกกฎหมายเพื่อตั้งสภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ผมบังเอิญเปิดทีวีก็มานั่งฟัง คือคณะกรรมการเขา

กำลังล้มมนเปิดเวทีรับฟังความคิดเห็นต่อการจัดตั้งสภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ รวมความแล้วสรุปได้ 2 อย่าง เขาบอกว่า ประการแรก สภาพัฒนาอย่างไรก็ต้องอยู่ สภาที่ปรึกษาฯ จะมาแทนที่ไม่ได้ สภาที่ปรึกษาฯ เป็นเพียงเวทีที่เปิดให้เข้ามามีส่วนร่วมเท่านั้น ประการที่สอง องค์กรคู่กัน แล้วก็เสริมซึ่งกันและกัน แต่ข้อสรุปที่วิทยากรคนหนึ่ง เข้าใจว่าเป็นคนของสภาพัฒนาบอกว่า เท่าที่ผ่านมา สภาพัฒาก็ทำมาดีโดยตลอด ไม่เห็นมีจุดบกพร่องอะไร นี่เป็นเรื่องของการเรียนรู้เหมือนกันนะครับ ความรู้ที่เรารับมา แล้วประสบการณ์ผ่านไป เราก็อิงสรุปได้แค่ตรงนั้นครับ

กรณีสุดท้าย ที่ผมฟังอยู่ เป็นรายการทีวีเหมือนกัน เป็นเวทีสนทนาเรื่อง GMOs สดๆ ร้อนๆ ระหว่างผู้เชี่ยวชาญทางชีวภาพ 2 คน และ NGOs 2 คน ผมฟังดูแล้ว ข้อสรุปของผู้เชี่ยวชาญมีอย่างเดียว บอกว่า GMOs เป็นโอกาสสำหรับคนไทย ถ้าเราไม่รีบฉกฉวยเรื่องการคิดค้นอะไรใหม่ๆ นี่เราจะสูญเสียโอกาส โดยที่ไม่ได้ฟังเลย ว่า อีกฝ่ายเขาคิดอย่างไร? เรื่องนโยบายผลสะท้อนทางสังคม สภาพแวดล้อม หรือต่ออนาคต ทั้งๆ ที่ผลการวิจัยยังไม่มี การสรุปลงตัวแต่ประการใด ไม่มีข้อสงวนเลย

จากกรณีต่างๆ ที่ยกเป็นตัวอย่างมา ผมคิดว่า พอเราพูดถึงปัญหาของการสร้างความรู้ ผมคิดว่า ถึงเวลาแล้วที่สังคมไทยเราจะต้องมาทบทวน ไม่ใช่ทบทวนในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับตัวเราโดยเฉพาะ แต่ทบทวนในแง่ของสภาวะความรู้ของเราทั้งหมด ย้อนกลับไปหาคำเตือนของบรรพบุรุษอย่างรัชกาลที่ 3 ก็ดี อย่างเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ในแง่ที่ผมก็เลยเขียนบทความให้กับ สกว. เรื่อง “การศึกษา การวิจัย การพัฒนา” เมื่อสัก 2-3 ปีที่แล้วมา ก็มีเมธีวิจัย สกว. ให้เกียรติวิจารณ์ สรุปบอกว่า อ่านไม่รู้เรื่อง แต่ความไม่รู้เรื่องมีนัยยะสำคัญ ผมจะไม่พูดอธิบายนัยยะสำคัญอย่างไร แต่จะอ่านปฏิริยาสะท้อนจากหนังสือพิมพ์ 2 ฉบับ เป็นบทความที่น่าสนใจมากของ “เครือข่ายนักวิชาการเพื่ออนาคตไทย” 13 คนด้วยกัน เรื่องปลากะตัก ตามมาด้วยบทความของอาจารย์นิธิ เรื่องปลากะตักเหมือนกัน เมื่อวานนี้อาจารย์ขวัญสุวรรณ (อดีโตริ) มาเขียนบทความอีกเรื่องหนึ่ง ปรากฏว่า เครือข่ายขยายออกไป มีนักวิชาการเพิ่มขึ้นเป็น 50-60 คนแล้ว ภายใน 2-3 วันนี้อะ

คณะนักวิชาการรุ่นใหม่ เขาเขียนอะไรหลายๆ อย่าง ที่ผมคิดว่า ให้สติเตือน ทำนองเดียวกับที่ผมพยายามจะเตือนให้เห็นว่า การทบทวนความรู้ องค์ความรู้ สภาวะความรู้ รวมทั้งวิธีการเรียนรู้ของเรา ให้ตระหนักถึงความรับผิดชอบ เป็นบทความที่น่าอ่านครับ เขาจำหัวเรื่องว่า “ขอเป็นแมลงวันจัญไร” คือแมลงวันก็ตอมแมลงวันด้วยกัน ผมจะขออ่านสัก 2-3 ตอน มีอยู่ตอนหนึ่งที่บอกว่า “...นักวิชาการนั้น มักถูกคนไทยเชื่อและนับถือเอาง่ายๆ ว่าเป็นนักรู้ นักคิดฝ่ายความถูกต้อง แต่หากนักวิชาการเรา ละทิ้งพลังความคิดและการมุ่งหา สร้าง และใช้ความรู้อย่างแท้จริงและเที่ยงธรรมแล้ว งานวิชาการและนักวิชาการก็จะลดตัวลงเพียงงานและอาชีพขายบริการ ที่ต้องพบกับการตรวจสอบและการตรวจทานของสังคมให้จงหนัก” และสุดท้ายก็บอกว่า “...ต้องให้ประชาชนคนไทยรู้จักมองเห็นว่า สำนึก จุดยืน จริยธรรม และบทบาทของนักวิชาการในสังคมเราทุกวันนี้ มีปัญหา อย่าได้ไปหลงเชื่ออย่างหน้ามืดตามัว” และลงท้ายบอกว่า “...สังคมเราต้องคิดค้นหากลไก และสภาพแวดล้อมมาตรวจสอบงานและบทบาทของนักวิชาการเช่นพวกเราให้จงดี” ผมว่า เป็นคำเตือนจากสังคม และจากเพื่อนๆ นักวิชาการด้วยกัน อีกบทความเป็นของนักวิชาการทักษิณ เขาบอกว่า “การเห็นตามหลักวิชาที่นักวิชาการเสนอ ก็เชื่อว่าจะต้องถูกต้องเสมอไป เพราะข้อจำกัดทางด้านข้อมูล และวิธีการและเงื่อนไขทางด้านสังคม คือเศรษฐกิจ-การเมือง เข้ามาทำให้เกิดการคลาดเคลื่อน ชาวบ้านชาวเมืองเริ่มเรียนรู้กันแล้วว่า เชื่อได้ไม่ร้อยเปอร์เซ็นต์ เห็นได้ชัดจากกรณีผล EIA ทั้งหลายที่ผ่านมา...” ลงท้ายก็ใช้คำแรงเหมือนกันนะครับ บอกว่า “..ความเป็นปราชญ์ไม่ได้อยู่ที่ใบปริญญา แต่อยู่ที่ว่าได้ค้นหาความจริงของสรรพสิ่งพบแล้ว คนไม่จบประถม 4 ก็มีสิทธิ์เป็นปราชญ์ คนฉลาดมีปริญญาก็มีสิทธิ์เป็นแปดได้อ ถ้าไร้ความคิด...” แล้วก็บทบาทของอาจารย์นิธิครับ เป็นเหตุผลที่น่าฟัง เรื่องปลากะตัก เช่นเดียวกัน

ท่านผู้มีเกียรติครับ ที่ผมเรียนมาทั้งหมดนี้ ไม่ใช่อะไรเลย เพียงแต่ชี้ว่า ในขณะที่เรามาถึงจุดซึ่งงานวิชาการที่เราได้สร้างกันมา เริ่มถูกตั้งคำถาม ทั้งจากสังคมภายนอก แล้วก็จากในแวดวงของนักวิชาการด้วยกันเอง ซึ่งผมก็ตั้งใจได้เห็นปฏิกริยาทำนองนี้ ผมไม่คิดว่าเป็นเรื่องของความหยาบคายหรือความละลาบละล้งอะไร ผมว่าเป็นสัญญาณที่ดี เพราะฉะนั้น ที่ว่าอ่านไม่รู้เรื่อง ที่ว่าจะให้ทบทวนอะไร ไม่ใช่ผมจะพูดตำหนิเมธีวิจัยของ สกว. แต่ผมคิดว่า พวกเราทั้งหมด ต่างก็เป็นเหยื่อของการเรียนรู้ แต่เราไม่ค่อยสำนึกและตระหนัก จนกระทั่งเดี๋ยวนี้สังคมและเพื่อน ๆ นักวิชาการเริ่มเคาะประตูถามแล้ว ก็เลยอยากจะเรียนตรงนี้ ผมคิดว่า การหาความรู้ วิธีการหาความรู้คงจะต้องตระหนักทั้ง 2 ด้านครับ ผมไม่อยากจะเห็นเรื่องนี้เป็นเรื่องเทคนิค หรือพื้นฐานที่เราเรียนทฤษฎีอะไรมา แต่ว่าอีกด้านหนึ่งที่สำคัญอย่างยิ่ง คือสิ่งที่ผมเรียกว่า “เกณฑ์คุณค่า” ผมคิดว่า ไม่ว่าจะเป็นวิชาการ ความรู้ หรือศาสตร์ระดับไหนก็ตาม ไม่มีหรอกครับ ที่มันจะเป็นเรื่องที่เป๋นกลาง ปลอดภัยนิยม ในพุทธศาสนาก็มีหลักธรรมที่เตือนเอาไว้ ข้อหนึ่งที่ผมจำได้ พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จแล้วด้วยใจ” หมายความว่า ความรู้ที่เราศึกษา เราเรียนรู้ แต่ความจริงแล้ว มันถูกกำกับด้วยใจหรือเกณฑ์คุณค่าของเรา เพราะฉะนั้นเราจะไปถือว่า สิ่งที่เราเรียนรู้ ความรู้ที่เราแสวงหาหรือได้รับมา มันเป็นกลาง ปลอดภัยนิยม มันเที่ยงธรรมสมบูรณ์ ใครเถียงไม่ได้ แล้วต้องเป็นคนที่ดีเลิศ ประเสริฐเหนือคนสามัญทั้งหลาย ผมว่ามันเป็นท่าทีที่ผิด แล้วเราเป็นมาอย่างนี้โดยตลอด

ที่ผมเรียนมาทั้งหมดเพื่อให้เห็นว่า เรากำลังอยู่ในสถานการณ์อะไร ผมคิดว่า การที่แต่ละคนจะพูดเรื่องความรู้หรือการสร้างความรู้ มันคงไม่ได้เป็นแต่เพียงปัญหาเรื่องความสามารถเฉพาะตัวเท่านั้น แต่หมายความว่า เราจะต้องสำรวจตรวจสอบให้มันกว้างออกไปด้วยในขณะเดียวกัน ในช่วงหลังเรามาพูดกันมากเรื่อง ญาณวิทยา (Epistemology) เป็นเรื่องที่เรายังให้ความสนใจน้อย ในการพูดตรงนี้ ผมอยากจะให้เรามองออกไปให้กว้างขึ้นในเรื่องความรู้ทั้งหลายที่เราเรียนรู้มา ผมจำได้ว่า อาจารย์เกษียรได้เคยเขียนวิจารณ์ผมเอาไว้ ข้อเสนอของผมคือว่า ต้องเรียนรู้ที่จะเลิกรู้ (Learn to unlearn) คืออะไรหลายๆ อย่างที่เราเรียนรู้มานี้ เราจะต้องเรียนรู้ที่จะเลิกมันเหมือนกัน ตรงนี้เป็นปมที่ผมอยากจะขอเสนอตรงนี้ ผมอยากจะกลับไปเรื่องการประเมินงานของ สกว. อยากจะให้ตระหนักตรงนี้ให้มากๆ เพราะว่า ถ้าเราจับอยู่ที่การประเมินที่เป็นทางการ ไม่ว่าจะเป็นจากสำนักงบประมาณ หรือจาก TRIS หรือจากอะไรก็ตาม มันมีอะไรที่บอกว่า ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มันมีเกณฑ์คุณค่าอยู่เบื้องหลังของการประเมิน ผมอยากจะให้ฟังเสียงของ public ผมคิดว่าอันนี้น่าจะเป็นภาพสะท้อนให้เห็น หรือส่องตัวเราได้ตามสมควร พูดง่าย ๆ คือ เรื่องของความรู้กับกระบวนการทางสังคม เราแยกกันไม่ออกหรอกครับ โดยเฉพาะในท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงที่เรากำลังประสบอยู่ทุกวันนี้

คุณทรงพล เจตนาวณิชย์ : ประเด็นที่ท่านอาจารย์พยายามนำเสนอก็คือว่า เราอยู่ในระบบ แล้วเรามีสติรู้เท่าทันกับระบบที่มันเปลี่ยนแปลงไปหรือไม่ อย่างไร? แล้วการสร้างองค์ความรู้ที่เราพยายามทำกันอยู่ ขณะเดียวกัน เราก็อยู่ในความไม่รู้ แล้วเรารู้หรือไม่? ว่า “เราไม่รู้” อันนี้เป็นปัญหาใหญ่ เป็นประเด็นที่น่าสนใจ และอาจารย์ได้พูดในมิติเชิงประวัติศาสตร์ด้วย ว่าสิ่งที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน มันมีประวัติศาสตร์ความเป็นมาของมัน ที่ครอบงำเข้ามาจากภายนอก ปัญหาคือ เรามีมิติทางประวัติศาสตร์ที่จะมองเห็นปัญหานั้นหรือไม่?

.....

ศ.เสนอ จามริก : ...ที่จริงความตั้งใจคือ ผมอยากจะทำหน้าที่ตั้งโจทย์ และก็ให้มีการอภิปรายกัน... ผมอยากจะสรุปตรงนี้ เพื่อเป็นประโยชน์ที่เราจะได้สานต่อไป... เจตนารมณ์ที่ผมพูดในตอนแรก ต้องการที่จะทำ 2 อย่าง ประการหนึ่ง ตั้งคำถามกับผู้อภิปราย คือผมหวังว่าผู้อภิปรายจะช่วยกันตอบคำถาม แต่ว่าผณิไม่ตอบ และก็ตั้งคำถามกับ

สกว. รวมทั้งสถาบันวิชาการอื่น ในกระแสการเปลี่ยนแปลงยุคปัจจุบัน เราไม่ค่อยตั้งคำถามพวกนี้กับตัวเองเท่าไร เราก็ทำอะไรตามสาขาวิชา ตาม discipline ซึ่งมีข้อเสนอว่า สกว. น่าจะมองแนวทางจัดการเรื่องการวิจัยอย่างไร ในตอนท้าย

ประการที่ 2 เจตนารมณ์ที่ผมพูด ตั้งใจจะปลุกจิตสำนึกของเพื่อนนักวิชาการ ผมคิดว่า บางทีเราผลิตเพลิน อยู่ในอาณาจักรของเรา ใน discipline ตรงนี้สำนึกอะไรครับ สำนึกอย่างน้อย 2 อย่างคือ (1) สำนึกถึงปรากฏการณ์ การเปลี่ยนแปลงในกระแสโลกาภิวัตน์ ที่เรากำลังก้าว เป็นสังคม ที่จริงมันไม่ใช่ ผมใช้ว่า “ปรากฏการณ์” หมายความว่า เป็นสิ่งที่มนุษย์สามารถที่จะควบคุมได้ และ (2) สำนึกในเรื่องที่ว่า ในบรรดาความรู้ วิชาการต่างๆ โดยแท้จริง มันมีสิ่งหนึ่งที่แอบแฝงอยู่เสมอ นั่นคือสิ่งที่ผมเรียกว่า “เกณฑ์คุณค่า” อาจารย์อานันท์ใช้คำว่า “เกณฑ์ศีลธรรม” เราปฏิเสธไม่ได้ การที่เราเห็นว่า เราสามารถ master science ต่างๆ ได้ เรานึกว่า อันนั้นเป็นสังคม ที่จริงไม่ใช่ มันมีสิ่งหนึ่งที่เป็นเกณฑ์คุณค่า ซึ่งเราจะต้องตอบคำถาม ไม่ใช่ตอบคำถามในข้อสรุปของศาสตร์ แต่ว่าข้อสรุปของ ศาสตร์ ก็มาจากเกณฑ์คุณค่าที่อยู่ในใจของคน

ความตั้งใจที่ผมอยากจะพูดต่อคือว่า เวลานี้อาณาจักรของความรู้ของเรา กำลังถูกตั้งคำถาม กำลังถูกท้าทาย อย่างที่ผมได้อ่านข่าวหนังสือพิมพ์ ผมไม่ได้ตั้งใจจะมาสู่เรื่องปลุกตะกัก แต่ว่าอยากจะเอาตัวนี้ มาทำให้เกิดความตื่นตัว เกิดสำนึก เพราะวิชาการของเรา มันลอยอยู่กับระบบ กับปรากฏการณ์ แต่ว่าเราไม่ได้ลงไปเห็น สิ่งที่ผมอยากจะเรียกว่า “คน” หรือ “คุณค่าของคน” รวมทั้งคุณค่าของพื้นฐานภูมิปัญญา วัฒนธรรม เราลืม สิ่งเหล่านี้ไป เพราะฉะนั้นความมุ่งหวังที่อยากจะให้มีการอภิปราย คือ ทำอย่างไร? ที่เราจะระดมความรู้ที่มี อยู่ใน discipline ต่าง ๆ เข้ามากรองรวมตรงนี้ได้ คือมาตอบคำถามรวม ตรงนี้มีนัยยะสำคัญต่อแนวนโยบายการวิจัย ผมคิดว่า การวิจัยเวลานี้ รวมทั้งสถาบันการเรียนการสอน เราถูกแบ่งแยกมานาน แล้วเราไม่สามารถที่จะแกะหลุดออกไปได้ เมื่อเห็น สกว. ตั้งหัวข้อเข้าทำ จะตั้งใจหรือเปล่าก็ไม่ทราบ ... พูดถึง การสร้างความรู้ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง เพราะเราไม่ค่อยพูดถึงกระแสการเปลี่ยนแปลงเท่าไร ผมอยากจะพูดถึงตรงนี้ว่า ทำไมไม่เอาการวิจัย โดยเอากระแสการเปลี่ยนแปลงเป็นโจทย์ มันเป็นคำถามของยุค ที่ผมพยายามพูดก็คือว่า ขณะนี้กระแสการเปลี่ยนแปลง มันพยายามครอบงำอะไร อย่างที่อาจารย์อานันท์พูด ผมก็ตั้งใจที่อาจารย์อานันท์พูดในตอนท้ายๆ เหมือนกับมี dialogue อยู่กับผมว่า มันเป็นกระแสที่พยายามครอบ เอาสิ่งที่เป็น monoculture ให้ทุกคนบีบเหมือนกันหมด แล้วนักวิชาการเราก็อยู่ในแวดวง คุณอนุช (อาภาภิรม) ก็พูดถึงไซเบอร์อะไรพวกนี้ แต่ว่าพวกนี้ก็อยู่ในแวดวงของคนที่มีคอมพิวเตอร์ ผมคิดว่า เกณฑ์คุณค่าของคน ไม่ใช่เป็นเกณฑ์คุณค่าของคนที่มีโอกาสในกระแสการเปลี่ยนแปลง มันยังมีคนที่ด้อยโอกาสด้วย ผมพยายามพูดตรงนี้ เพราะว่า ผมกำลังทำเรื่องสิทธิมนุษยชน มนุษย์ธรรมดาโดยธรรมชาติมันทนไม่ได้หรอก ที่จะถูกครอบงำตลอดเวลาโดยไม่มีเงื่อนไข ขณะนี้ ผมอ่านหนังสือพิมพ์ ปฏิกริยาที่เห็น มันเป็นการแสดงถึงสัญชาตญาณ ธรรมชาติของมนุษย์ ที่กำลังลุกขึ้นมาตั้งคำถาม และท้าทายกับสิ่งที่มันเป็นความรู้หรือว่าเป็นวิชาการในขณะนี้ เพราะฉะนั้นตรงนี้ ผมอยากจะให้งานวิจัย รวมทั้งการเรียนการสอนทั้งหมด เลิก discipline เสียที ที่ธรรมชาติตอนสมัยอาจารย์ป๋วย เราเริ่มคิดแล้ว เราตั้งใจว่าที่รังสิต จะเป็นตัวอย่างที่ทำโครงสร้างทางวิชาการ ที่ไม่แบ่ง discipline แต่พยายามจะรวมมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ไม่ต้องมีคณบดี แต่มีตำแหน่งประธาน ซึ่งก็ถูกหนังสือพิมพ์ดาวสยามบอกว่า เอาระบบประธานาธิบดีมาใช้

อย่างไรก็ตาม ผมเสนออย่างนี้ ผมคิดว่า เราคงต้องมองอะไรที่มันเป็นองค์รวม เป็นเป้าหมายให้ได้ ปัญหาของยุคในขณะนี้คือ ปัญหาของการเปลี่ยนแปลง เราได้พูดกันเยอะ กระแสโลกาภิวัตน์อะไรต่างๆ และผมก็พยายามที่จะแจกแจงเรื่องนี้ มาเป็นเวลาพอสมควร อีกอันหนึ่งที่เรากลัว เพราะเรายังในศาสตร์ของเราเหลือเกิน ว่าเรื่องคุณค่า เป็นเรื่องที่ต้องปลอดค่านิยม ต้องเป็นกลาง มันไม่เคยจริง แม้แต่ในวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ เพราะฉะนั้นถ้าจะ

มององค์รวม ผมเสนออย่างนี้ครับ โจทย์ใหญ่คือ ปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลง และเรื่องคนกับคุณค่าของคน นี่เป็นข้อเสนอของผมที่ให้เห็นเป็นองค์รวม นี่เป็นโจทย์ใหญ่ ผมคิดว่า ไม่ใช่เป็นโจทย์เฉพาะในช่วง 10 ปี หรือ 20 ปี ผมว่าเป็นโจทย์ของยุคด้วยซ้ำไป เมื่อเรา identify ปัญหาแบบนี้แล้ว เราคงจะต้องระดมสาขาวิชาต่าง ๆ เราเรียนมาแล้ว คงช่วยไม่ได้ ที่เราอยู่ในสาขาวิชา แต่ถึงเวลาแล้วที่จะต้องมีความตระหนักสำนึก ที่จะเอาสิ่งที่เรามีอยู่ เข้าไปรวมเป็นองค์ความรู้ในกองกลางให้ได้ ผมว่าอันนี้คือ อนาคตของการศึกษาและการวิจัยในอนาคต ผมเสนอว่า ให้เอาอันนี้เป็นตัวตั้ง อย่าไปเรียกว่า ชุดโครงการวิจัยเลย คุณจะมีเรื่องวิทยาศาสตร์อะไรเข้ามาอย่างที่น่าสนใจประมาณเขาว่า อะไรก็แล้วแต่ ผมไม่ว่า แต่ผมคิดว่า สกว. หรือมหาวิทยาลัย น่าจะมีอิสระพอที่จะเอาตรงนี้เป็นเป้าใหญ่ แล้วก็สร้างเป้าหมายการเรียนการสอน การวิจัย ให้ gear ไปสู่จุดนั้นให้ได้ ตอบคำถามเรื่อง “คุณค่าของคน” ตอบคำถามเรื่อง “การเปลี่ยนแปลง” ว่าเราจะใช้ความรู้ ที่จะ channel การเปลี่ยนแปลงให้เป็นคุณต่อมนุษย์อย่างไร

ในขณะนี้การเปลี่ยนแปลงปัจจุบันเป็นสิ่งที่ทำลายมนุษย์ นี่คือโจทย์ใหญ่ครับ คิดว่าน่าจะมี section เป็นอีกครึ่งหนึ่งของ สกว.ก็ได้ ที่เป็นโครงการวิจัยที่จะทำเรื่องนี้โดยเฉพาะ อีก 10 ปี หรือ 20 ปี ข้างหน้า แล้วก็จะรวมพวกที่อยู่ในสาขาต่าง ๆ ที่มองเห็นเป้าหมายนี้ มา debate มาระดมสมอง... ถ้าไม่มีโจทย์ตรงนี้ ผมเชื่อว่า งานวิจัยของ สกว. ก็จะเป็นแบบเมื่อครูที่คุณหมอวิจารณ์ทำซาร์ทให้ดูว่า โครงการประเภทไหน อะไร มันแบ่งส่วนก็โครงการ ไม่ใช่แล้วครับ มันเป็น routine เกินไป จนกระทั่งทำให้งานวิจัยไม่สามารถที่จะตอบคำถามอะไรได้ อันนี้น่าจะผลักดันให้เป็นบางสิ่งบางอย่าง ที่ผมคิดว่า น่าจะเป็นจิตวิญญาณของ สกว. ด้วยซ้ำไป ในช่วง 10 ปี 20 ปีข้างหน้า ตรงนี้เป็นเจตนาผมตั้งใจว่าจะให้มี debate และโจทย์ที่ผมว่า จะได้ชัดเจนและนำไปสู่การวางแนวนโยบายที่เป็นรูปธรรม ไม่ใช่นามธรรม... ซึ่งก็มีคนพยายามพูดเรื่องรูปธรรม เช่น เรื่องปลากะตัก เรื่องโรงไฟฟ้า ไม่ได้มีความตั้งใจจะมาอยู่ฝ่ายไหน หรือไม่อยู่ฝ่ายไหน อันนั้นไม่สำคัญเท่าไร แต่อย่างน้อยต้องยอมรับว่า ขณะนี้ มันเกิดปัญหาความขัดแย้งอย่างมาก ถ้าเรายังยืนอยู่อย่างนี้ ผมคิดว่า ไม่มีทางเลย ที่จะทำให้การเปลี่ยนแปลงสามารถเป็นไปอย่างสันติได้

คุณทรงพล เจนาวนิชย์ : ...เราได้ประโยชน์ในเชิงสติปัญญาค่อนข้างเยอะ ผมคงสรุปเพียงว่า ที่เราพูดมาทั้งหมด เราเริ่มต้นจากท่านอาจารย์เสนอให้ได้ให้แนวทางว่า กระบวนการสร้างความรู้ที่เราพูดถึง มันเป็นกระบวนการทางสังคม เมื่อเป็นกระบวนการทางสังคมแล้ว จะต้องเอาปรากฏการณ์หรือกระแสของการเปลี่ยนแปลง เป็นตัวตั้งโจทย์ และวิธีการสร้างความรู้ที่พูดกันมาทั้งหมด มันก็คือ กระบวนการกระตุ้น ทำให้ถูกคิด ตั้งคำถาม วิพากษ์วิจารณ์ และต่อยสู่กับการครอบงำในระดับต่าง ๆ

ศ.เสน่ห์ จามริก : ...ประเด็นที่ผมพยายามนำเสนอ เป็นเพียงว่า เราต้องยอมรับว่า 1) กระแสการเปลี่ยนแปลงเป็นสิ่งที่อยู่เหนือขีดความสามารถของสภาวะทางวิชาการปัจจุบัน 2) กระแสการเปลี่ยนแปลง มันมีทั้งด้านคุณ ด้านโทษ แต่เมื่อกาลเวลาผ่านไป มันก็เห็นด้านโทษได้ชัดเจนและกำลังทวีความรุนแรงขยายตัวมากขึ้น เมื่อเป็นอย่างนี้ สิ่งที่ตามมาก็คือ ความรู้ที่เป็นอยู่ รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงที่เป็นอยู่ มันไปด้วยกัน และมันกำลังถูกตั้งคำถาม ถูกท้าทาย ที่ผมยกตัวอย่างเรื่องปลากะตัก เรื่องโรงไฟฟ้าบ่อนอก หรืออะไรพวกนี้ ไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นในสังคมไทยเท่านั้น เวลาเราพูดถึงโลกาภิวัตน์ ทูนิซีย เทคโนโลยี หรืออะไร จริงๆ แล้วสิ่งที่กำลังจะเป็น Globalization อันหนึ่ง คือกระแสท้องถิ่น ซึ่งชัดเจนมาก ในกรณีของโคโซโว เซสเนียร์ หรือติมอร์ตะวันออก ผมว่าเป็นปรากฏการณ์ทั่วโลก เมื่อวานอ่านหนังสือพิมพ์ รู้สึกจะเป็นกลุ่มคนพื้นเมืองของแคนาดา เริ่มกล่าวหาและยกข้อกฎหมายขึ้นมาว่า พวกชาวได้ทำผิดกฎหมายมาโดยตลอด ริดรอนสิทธิมนุษยชน จริงๆ วิชาการของเราไม่ค่อยจะมองเห็นสิ่งนี้ แล้วที่เราพูดถึงกระแสท้องถิ่นในเมืองไทย ก็ไม่ใช่ข้อยกเว้น มันเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นทั่วโลก

เมื่อเรากำลังถามกับสภาวะความรู้ของเรา ง่าย ๆ ผมใช้สามัญสำนึก ที่มันเป็นอย่างนี้เพราะว่า วิชาการปัจจุบัน ถูกแบ่ง discipline ซึ่งบอกในตัวเองว่า อยู่นอกกรอบไม่ได้ ทุกครั้งที่พูดถึงระเบียบวิธีการวิจัย อาจารย์เจตนา (นาควัชร) พูดถึง "กรอบความคิด" ผมก็ถูกกับสิ่งเหล่านี้ ผมปฏิเสธคำว่า "กรอบ" โดยสิ้นเชิง เพราะว่า กรอบมันไปกับ discipline ผมเปลี่ยนมาใช้ "ฐานคิด" คือเราต้องหาฐานของเราเองขึ้นมา นั่นคือเราต้องมาดูว่า เวลาเราอยู่ในกระแสนการเปลี่ยนแปลง เราประพาศเหมือนหนึ่งว่า สังคมไทยไม่มีอะไรเลย เราต้องยึดโยงมาตลอด อย่างที่ผมยกตัวอย่าง คำสัมภาษณ์เรื่องปฏิกริยาของผู้นำไทยหรือนักวิชาการไทยต่อนโยบายของดร.มหาธีร์ เขาตอบเลย โดยไม่ต้องคิด ว่าปิดประเทศไปได้เลย แสดงว่า หลุดไปเลย ตรงนี้เป็นห่วง ผมดูแล้ว ในวงการอย่างนี้ น่าจะคล้าย ๆ ว่า สะอาดตาสักนิดหนึ่ง อันนี้จำเป็น ผมยกตัวอย่างวิวาทะของราชบัณฑิต "โลกาภิวัตน์ทะเลาะกับโลกาอนุวัตร" อันนี้สะอาดตาแท้ ๆ เลย ของใครของมัน ทำให้กลายเป็นเรื่องของนิรุกติศาสตร์ไป ไม่เห็นความสำคัญที่ว่ามันจะสื่อความหมายอะไร คนไทยฟังแล้วแยกแยะไม่ออก อย่างนี้เป็นต้น ด้วยประสบการณ์ ผมคิดว่า ความรู้จะต้องถูกหยิบยกขึ้นมา ทบทวน สังคายนา แนวทางหนึ่งที่เป็นไปได้คือ เราละลาย discipline นี้เสีย ซึ่งหลาย ๆ คนจะต้องละลายอดตา อันนี้เป็นเรื่องยากแน่นอน... จะว่ายากก็ยาก ง่ายก็ง่าย ที่ผมเรียกกรังก็คือ ไม่ใช่ละลายจนหมดสิ้น เราเพียงแค่พยายาม identify ปัญหาด้วยกัน เวลานี้เป็นปัญหาของอะไร ปัญหาที่ผมเห็นโดด ๆ ในขณะนี้มียู่ 2 อย่าง คือ (1) ปัญหาจากมลพิษของการเปลี่ยนแปลง และ (2) คุณค่าของคนถูกทำลาย ในขณะที่คุณค่าถูกทำลาย คนก็ไม่ได้สยบกับอันนี้ กลับต้องดิ้นรนต่อสู้ มีการขัดแย้งต่าง ๆ ตรงนี้ทำอย่างไรที่จะให้วงวิชาการ สามารถที่จะทบทวนและมีบทบาทในการที่จะประคับประคอง อย่างน้อยก็ในระดับความคิด ความรู้ ประคองให้การเปลี่ยนแปลงเป็นไปโดยรักษาคุณค่าของคน

ตรงนี้เป็นเพียงข้อเสนอให้ debate กัน ไม่ได้หมายความว่า เป็นข้อเสนอที่รับเอาไปเป็นสูตรสำเร็จ อย่างน้อยที่สุด เป็นข้อเสนอที่กระตุ้นให้เป็นข้อคำถามกับตัวเองหลายๆ อย่าง คือ ข้อเสนอเรื่องสังคม 2 อย่าง คือ (1) สังคมของการเปลี่ยนแปลง ในหลักพุทธ เราทราบดีแล้ว กฎอนิจจัง แต่ขณะนี้เราอยู่ในสภาวะของการเปลี่ยนแปลงที่มันเป็นพิษเป็นภัย อย่างที่รัชกาลที่ 3 เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเคยเตือนไว้ เราจะมีคำตอบตรงนี้อย่างไร? และ (2) เรื่องคุณค่าของคน

ผมคิดว่า 2 ประเด็นนี้ ลองมา debate หรือระดมสมองกันดู ผมไม่ได้หมายความว่า จะต้องมียุทธศาสตร์ เป็นโจทย์วิจัยเดี่ยวนี้ ไม่ใช่อย่างนั้น ผมอยากจะเป็นการประชุมประจำปีของ สกว. หรือ สกว. จะเชิญสภาวิจัย หรือใครก็ตาม มาระดมสมองให้เห็น เรื่องนี้ไม่ควรจะจำกัดในแวดวงนักวิจัย แต่ผมคิดว่า เอาใครก็ตามที่คิดว่า น่าจะได้รับทราบตรงนี้ ให้เห็นเป้าใหญ่ของกรอบปัญหา และผมเชื่อว่า ตรงนี้มันจะเป็นโครงการ เป็นบางสิ่งบางอย่าง ที่ไม่เฉพาะฝ่ายนั้น ฝ่ายนี้ แต่เป็นสิ่งที่ระดมสรรพกำลังทางวิชาการ แม้ว่าเราอย่งอยู่ใน discipline ก็ตาม ทุกคนก็จะละอดตามากขึ้น ในแง่นี้ อักษรศาสตร์ก็ตาม หรือแม้กระทั่งดนตรี เราจะเห็นว่า เพลงพื้นบ้านอะไรต่าง ๆ มันจะมีหลายอย่างที่แสดงออกถึงความรู้สึกต่อการเปลี่ยนแปลง ทำอย่างไรที่จะระดมสิ่งนี้เข้ามา และนี่จะเป็นโจทย์ใหญ่ ไม่ใช่สำหรับโครงการวิจัยหนึ่งเท่านั้น ผมคิดว่า มันเป็นส่วนการวิจัยของทศวรรษก็ได้ เพราะมันเป็นเรื่องที่จะต้องทำยาวไปเป็นทศวรรษ เป็นไปได้ไหมที่จะระดมตรงนี้ แล้วดูว่า บนฐานตรงนี้ เป้าใหญ่นี้ จะมี contribution อย่างไร? จะใช้ discipline ก็ได้ แต่อย่างน้อยที่สุด เศรษฐศาสตร์ก็ต้อง gear มาสู่ปัญหาเรื่องประเินการเปลี่ยนแปลงทั้ง 2 ด้านดังกล่าว ประเินเรื่องคุณค่าของคน แต่เวลานี้เศรษฐศาสตร์หลุดไปแล้ว

ทุกวันนี้คำว่า "เศรษฐกิจเสรี" คนรุ่น John Locks ก็ดี คนรุ่น Adam Smith มันก็มี Morality เป็นเครื่องกำกับ ที่เมื่อเข้ามามีคนพูดถึง เบรตัน วูด ผมกำลังจะเขียนกระซิบบอกว่า เบรตัน วูด มันตายไปแล้ว เพราะมันได้ถูกเปลี่ยนไปจนกระทั่งเอาเรื่องระบบตลาด ระบบเงินตราเป็นพระเจ้า จอห์น พอล ที่ 2 เคยพูดว่า เป็นอันตรายมาก ที่ระบบทุนใน

ขณะนี้เห็นตลาดเป็นพระเจ้า (Idolatry of the market) แม้แต่คนในตะวันตก เขาก็ critical แต่คนไทยบูชาตลาดยิ่งกว่าพระเจ้าอีก อันนี้อันตรายมาก แต่ผมเชื่อว่า ในหมู่นักเศรษฐศาสตร์ก็คงมีสำนักมีอะไรที่เราพอจะดึงเข้ามา ไม่ใช่ปล่อยให้ทำให้หัวใจไป โดยมีกรอบ มีอะไรที่รออยู่ แต่ตั้งเป้าให้เขาพยายามหาคำตอบให้ได้ ผมเชื่อว่า น่าจะเป็นไปได้ ก็ขอเสนอตรงนี้ว่า น่าจะเป็นโจทย์ที่มองการวิจัยเป็นทศวรรษ แล้วระดมกำลังทางวิชาการให้มาสู่เป้าร่วมกัน ผมเชื่อว่า ไม่พ้นวิสัยที่แต่ละคน พอมองเห็นแล้ว ก็จะช่วยกันหาความชัดเจนหรือคำตอบ... อันนี้น่าจะเป็นอนาคต มิฉะนั้นแล้ว ผมคิดว่า ทั้งสถาบันการศึกษา สถาบันทางวิชาการ จะไม่มีคำตอบอะไรให้เลย นอกจากพร้อมที่จะเป็นบริวาร เวลานี้มีสาขามหาวิทยาลัยต่างประเทศมาตั้งเยอะ แม้แต่ออกฟอร์ดก็เข้ามาหาตลาด อันนี้อันตรายมาก ถ้าเราไม่มีกระแสความคิดอะไรที่จะ ผมไม่อยากจะเรียกว่าต่อต้าน คือการต่อต้านผมไม่ชอบทำในเชิง negative อย่างเดียว แต่เราจะต้องมีทางเลือก เราต้องมีทางเลือกในการศึกษาและการวิจัยของเรา ทางเลือกในเชิงของภูมิปัญญา ซึ่งสังคมไทยไม่ได้ขาด

การสร้างความรู้และวิธีการสร้างความรู้ ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง

ที่มา : 1. ตัดตอนจากบทสนทนาแลกเปลี่ยนของ อาจารย์อานันท์ กาญจนพันธุ์
ในการเสวนาเรื่อง "การสร้างความรู้ วิธีการสร้างความรู้ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง"

ในการประชุมหัวหน้าโครงการ และผู้ประสานงาน สกว.

วันที่ 13-14 พฤศจิกายน 2542 ณ โรงแรมวังธาราแอนดริวส์อร์ท จ.ฉะเชิงเทรา

โดยมีวิทยากรร่วมเสวนา ได้แก่ ศ.ดร.เจตนา นาควัชระ,

คุณอนุช อาภาภิรม, รศ.ดร.อานันท์ กาญจนพันธุ์

ดำเนินรายการโดยคุณทรงพล เจตนาวณิชชัย.

2. <http://www.agri.cmu.ac.th/trfn> สกว.ภาค

ผมคิดว่าความรู้เป็นเรื่องสะสม และผมก็ได้ซึมซับความรู้จากท่านต่างๆ จำนวนมาก ผมคิดว่าผมได้สะสม
ความรู้มาหลายอย่าง เริ่มตั้งแต่ท่านอาจารย์เสน่ห์ จามริก สอนให้ผมรู้จักคิด ท่านอาจารย์อนุช อาภาภิรม ท่านอาจารย์
ไม่ทราบ ผมไม่เจอท่านมา 30 ปีแล้ว เมื่อตอนสมัยผมเป็นนักศึกษา ผมได้ไปนั่งคุยกับท่าน ไปที่วัดโพธิ์เหมือนกัน แต่
ไม่ได้ไปแบบที่ท่านอาจารย์เจตนา นาควัชระทำ คือ ไปดูกลอนแต่ผมไปคุยกับท่านอาจารย์อนุช ตอนนั้นมิกซ์มวด
โพธิ์ ก็สอนให้ผมรู้จักคิด รู้จักตั้งคำถาม สมัยนั้นผมถามไม่เป็น ใครพูดอะไรมา ผมเชื่อเขาหมดเลย ท่านก็สอนให้ผม
ตั้งคำถาม และผมก็เรียนรู้จากท่านอาจารย์เจตนา นาควัชระ อย่างมากในเรื่องของการวิจารณ์ หมายถึงว่า บนเวทีนี้
เป็นครู เป็นอาจารย์ของผมทั้งนั้น โดยที่ท่านอาจารย์จะไม่ทราบ แต่ว่าผมเป็นลูกศิษย์ท่านอาจารย์เสน่ห์ จามริก แน่นนอน
แต่ผมมีอีกคนหนึ่ง คือ ชาวบ้าน ที่สอนให้ผมได้รู้ว่า ความรู้ คือ เรื่องของการต่อสู้กับการครอบงำ ผมคิดว่า ความ
รู้เป็นเรื่องของการสะสม เป็นไปไม่ได้ที่อยู่ดี ๆ ความรู้จะผุดขึ้นมาอยู่ในหัวของใครคนใดคนหนึ่ง

ที่อาจารย์เจตนา นาควัชระพูด ผมคิดว่า ก็ไม่ได้ผิดอะไรที่นักมานุษยวิทยาชอบเรื่องคล้ายๆ หมอผี แต่ผม
คิดว่า หมอผีที่เราไม่รู้เรื่องเนี่ย ก็เพราะคนอื่นไม่เข้าใจเองว่าเขาพูดอะไรอะไร ดังนั้น ผมก็พยายามที่จะลงไปศึกษาว่า
เขาพูดอะไร เพราะความที่เราไม่รู้ ไม่เข้าใจ ทำให้เราคิดว่า ภาษาที่เราพูดกันอยู่ในวงวิชาการเป็นภาษาเดียวกับการ
สร้างความรู้ แต่ที่จริงการสร้างความรู้มันสร้างมาบนพื้นฐานของภาษาหลายแบบ แต่เราติดอยู่กับภาษาเดียวที่เรา
สร้างอยู่ ดังนั้นก็เป็นปัญหา ถ้าเมื่อไรคุณหนึ่งเรื่อง **Medicine Man** เรื่องนี้สำคัญมาก พระเอกเป็นหมอ เป็นนักวิทยาศาสตร์
ลงไปศึกษาที่แอฟริกาใต้ หรืออเมริกาใต้อย่างไรก็จำไม่ได้ ต้องการศึกษาว่า มดตัวหนึ่ง จะมียาที่สามารถ
รักษาโรคมะเร็งได้ แกพยายามจะไปศึกษาแบบนักวิทยาศาสตร์ คือไปศึกษาสารเคมีในมดตัวนั้นใส่คอมพิวเตอร์ พบ
แล้วลั่นสมการ แต่ยังคิดไม่ออกว่ายาคืออะไร ในขณะที่แคว้นเคร่งไปหายากมด หมอผีก็คล้ายๆ กับจะทำมือทำ
ไม้อย่างนี้ แล้วก็พูดๆ ใหญ่เลย แต่หมอก็ฟังไม่รู้เรื่อง หายที่สุดป่าที่มดนั้นอยู่ก็ถูกพวกนายทุนเผาป่า เพื่อจะเปลี่ยน
เป็นทุ่งหญ้าเลี้ยงวัวส่งเนื้อมาขายทำแฮมเบอร์เกอร์ก็เผาจนกระทั่งป่าอดวายไป ถึงตอนนั้นแกจึงค้นพบว่า สิ่งที่แก
หาอยู่ในมดนั้นไม่มีทางเจอ เพราะว่าสิ่งที่เป็ความรู้ จริงๆ แล้วก็ คือ สภาพแวดล้อมที่มดนั้นอยู่ เพราะมดไปกินอะไร
ต่ออะไร ถึงทำให้เกิดสารตัวนั้นขึ้น ดังนั้น ที่หมอผีเขาทำท่าทางก็เพื่อจะบอกว่า สิ่งที่หมอทำอยู่นั้น ไม่ใช่ๆ แต่หมอ
ฟังไม่ออกว่าเขาว่าอย่างไร ก็ดันทุรังใส่คอมพิวเตอร์ใหญ่เลยจึงไม่มีทางเจอ และกว่าจะเจอปากก็หมดไปแล้ว เพราะ
เดินไปผิดทาง อันนี้แหละครับ สิ่งที่ผมในฐานะที่เป็นนักมานุษยวิทยาสนใจว่า สิ่งที่เขาพูดไม่รู้เรื่องนั่นคืออะไร อันนี้ก็
เลยเป็นสาเหตุที่ว่า ทำไมนักมานุษยวิทยาจึงจ้องมีส่วนอยู่ในที่นี้ด้วย

ที่เราพูดถึงเรื่องของการสร้างความรู้ในแง่ต่างๆ ผมมองว่า ความรู้มันมีหลากหลายที่พูดกันไป คล้ายๆ กับ
พูดในแง่ดีว่า ดีอย่างนั้นอย่างนี้ แต่ความรู้มีหลายลักษณะ เราจะจับว่าความรู้มีอันเดียวไม่ได้ อย่างที่ผมบอกภาษา

ที่จะสร้างความรู้ก็มีหลายแบบ ตัวความรู้เองก็มีหลายลักษณะ เพราะฉะนั้น ต้องเข้าใจก่อนว่ามีอะไร เท่าที่ผมเข้าใจ ความรู้มีหลายอย่าง แต่ความรู้อย่างที่ท่านอาจารย์เสนอ แจมริก กล่าวถึง เป็นความรู้ที่มีลักษณะครอบงำค่อนข้างสูง โดยปกติแล้ว ความรู้เพื่อการครอบงำ เพื่อการควบคุมก็เป็นลักษณะอย่างหนึ่ง ความรู้ที่พยายามก่อให้เกิดการปลดปล่อย ก็เป็นความรู้ลักษณะหนึ่ง และก็ยังมีความรู้เพื่อการสร้างสรรค์อะไรต่างๆ เหล่านี้ โดยเฉพาะความรู้ชนิดที่มีลักษณะการครอบงำ คือ ความรู้ที่คิดว่าเป็นสิ่งที่มีอยู่แล้ว และนักวิชาการแค่นั้นไปดึงๆ ออกมานำเสนอก็ถือเป็นความรู้แล้ว ผมคิดว่า เป็นความเข้าใจที่ค่อนข้างไม่ถูกต้อง ที่จริงความรู้ทั้งหมดสร้างหรือผลิตขึ้นมาทั้งนั้น ไม่ใช่เรื่องของความรู้มีอยู่หรือไม่มีอยู่ ซึ่งตรงนี้ ผมคิดว่าเป็นปัญหาอยู่พอสมควร เนื่องจากเราไม่ทราบว่าความรู้เป็นมาอย่างไร

จากการที่ความรู้มีหลายแบบ และที่ผ่านๆ มา กระบวนการสร้างความรู้ก็มีหลายอย่างเหมือนกัน ระบบที่เราเรียนมาจากตะวันตก เขาบอกว่าจริง ๆ มีการสร้างความรู้ครอบคลุมทั้งหมดแล้วก็มี 3 แบบด้วยกัน

แบบแรก มาจากความเข้าใจบนพื้นฐานที่มองว่า **มนุษย์เรามีความเป็นสากล** อันนี้มาจากทฤษฎี

Psychic Unity of Mankind ที่บอกว่า มนุษย์เหมือนกันหมด เพราะฉะนั้น ความรู้ต้องเป็นสากล พวกที่เชื่อว่า ความรู้เป็นสากล ซึ่งได้อิทธิพลมาจากวิทยาศาสตร์ค่อนข้างสูง พวกนี้จะคิดว่า ถ้าเมื่อเราทำอะไรแล้วไม่เข้าใจ เราจะต้องหาอะไรที่เป็น **Concept** หรือความคิดที่เป็นสากลมาเป็นตัวอธิบาย เพราะฉะนั้นความรู้ก็จะแปลงอะไรมาเป็น Concept ที่อาจจะไม่เกี่ยวข้องกับสังคมนั้นเลย ดึงออกมาเป็นตัวสากลที่อยู่ข้างนอก และพยายามใช้ความเป็นสากลของ Concept เหล่านี้ไปอธิบายสิ่งต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น Concept เรื่องความเป็นมหภาค เรื่องโครงสร้าง เรื่องอะไรต่างๆ ที่เราใช้กันอยู่ปัจจุบันนี้ พูดายๆ ก็คือ วิชาที่เป็นสังคมศาสตร์และวิทยาศาสตร์ ส่วนใหญ่จะติดอยู่กับการอธิบายสิ่งต่างๆ โดยอาศัยการสร้าง Concept ที่เป็นสากล แล้วใช้ยึดเยียด อธิบายปรากฏการณ์ที่เราไปศึกษา

แบบที่ 2 เป็นแบบที่พยายามจะแก้แบบที่ 1 พวกนี้เป็นคล้ายๆ ที่ทางมานุษยวิทยา เรียกว่า **Cultural Relativism** นั่นคือ ถ้าไม่เป็นสากล (**Universal**) ก็ต้องสังกัดวัฒนธรรมใดวัฒนธรรมหนึ่งเป็นเฉพาะ และต้องอธิบายวัฒนธรรมนั้น จากมุมมองของคนในวัฒนธรรมนั้นเอง อันนี้ต่อต้านพวกแรก บอกว่าไม่เป็นสากล แต่เราต้องมองลักษณะที่เป็นวิถีคิด หรือความคิดที่อยู่ในสังคมนั้น หรือมุมมองของคนในวัฒนธรรมนั้นเอง ถึงจะสามารถอธิบายได้ไม่มีอะไรที่เป็นสากล นักมานุษยวิทยาเอง ตอนเริ่มใหม่ๆ ก็ติดอยู่กับความคิดนี้มาก

แบบที่ 3 เป็นแบบที่ปัจจุบันเราก่อนข้างหันมาให้ความสนใจมากขึ้น คือ แบบที่ท่านอาจารย์เสนอ แจมริก จบท้ายไว้ นั่นคือ ความคิดมีทั้งการสร้าง แล้วก็ต้องถอดออกมาได้ว่าความรู้จะสร้างอย่างไร (**Construct – Deconstruct**) ไม่ใช่ว่าเรียนรู้เพื่อจะสร้าง แต่ต้องถอดออกมาให้รู้ว่าจะสร้างได้อย่างไรด้วย ซึ่งอันนี้เป็นความคิดสมัยใหม่ที่เรารู้จักว่า แบบหลังสมัยใหม่ (**Post – modern**) คือว่า สร้างแล้ว ต้องรู้จักถอดออกมาด้วยว่าที่สร้างขึ้นมานั้น เกิดขึ้นมาจากเงื่อนไขอะไรต่างๆ อย่างไร

ทั้งหมดนี้เป็นวิธีการที่ในสังคมตะวันตกพยายามจะบอกว่า ความรู้มาจาก 3 แบบนี้ไม่มีทางอื่น ผมเองเป็นนักเรียนนอก ก็ไปเรียนพวกนี้มา และผมก็ค่อนข้างกว้างพอสมควรว่ารู้มาหมดแล้ว ตอนที่ลงมาทำวิจัยเพื่อจะหาวิทยานิพนธ์ปริญญาเอก ผมก็ลงไปศึกษาในหมู่บ้าน คิดว่า ที่อาจารย์สอนมาจำได้หมด พยายามจะเอา 3 อย่างที่ว่านี้ลงไปศึกษาเพื่อเอาผลขึ้นมาเขียนให้ได้ปริญญา ก็เจอปัญหาเรื่องวิถีที่จะนำเอาไปใช้ทันทีเลย ผมมองว่า ถ้าเมื่อคนลงไปหมู่บ้านครั้งแรก อย่างเมืองไทยเมื่อสมัย 20 ปีก่อน ก็คือ มองเห็นแต่นาข้าวเต็มไปหมด ถ้าเป็นคนข้างนอกไม่รู้จักเรื่องนา เขาก็บอกว่่าก็ปลูกข้าว ไม่เห็นจะมีเรื่องอะไรยาก ก็ปลูกข้าวเหมือนกันหมด พอผมลงไปในฐานะนักวิจัยสนาม ลงไปศึกษาดูนาข้าว ผมก็เริ่มงง เพราะว่าข้าวที่ปลูก ที่เห็นว่ามันเหมือนกันนั้นไม่รู้ก็พันธุ์ สมัยนั้นที่ผมไปอยู่อย่างน้อยก็ 7 - 8 พันธุ์ แล้วผมถามกลับไปเขาบอกว่า เมื่อก่อน 30 พันธุ์ที่ปลูกกันอยู่ ผมก็ชวย เพราะผมอธิบายไม่ได้ มีตั้งหลายอย่าง และผมถามว่า แล้วปลูกอย่างไร เขาเอาพันธุ์ไหนมาปลูก ตรงไหน อะไรต่างๆ ก็คิดด้วยวิธีการแบบวิทยาศาสตร์เลย คือ ต้องมีวิธีคิดที่ชัดเจนว่า ถ้าเราจะปลูกข้าว คงจะเป็นไปตามระบบนิเวศมั่ง คือ ที่ไหนน้ำดี น้ำลึก ทางเหนือเรียก "นาโฆ่ง" "นาดอน" ถ้าจะเอาระบบนิเวศมาจับ ก็คงจะอธิบายได้ว่า เขาเลือกปลูกข้าวพันธุ์ไหนตามระบบนิเวศที่แตกต่างกันอย่างไร ซึ่งก็มีเหตุผลมีผลดี เช่น ข้าวพันธุ์น้ำลึกก็ต้องต้นสูงหน่อย เป็นต้น แต่พอไปถามชาว

บ้าน ปรากฏว่า เขาไม่ได้คิดเหตุผลอย่างที่เรามีเหตุผลเลย เพราะเมื่อไปถามว่า ทำไมเขาปลูกข้าวพันธุ์นั้นพันธุ์นี้ ไปถามคนรวยเขาก็มีวิธีบอกของเขาอย่างหนึ่งว่าอันนี้ต้องปลูกเพื่อขาย วิธีคัดเลือกพันธุ์ตามระบบที่เขาต้องขาย ต้องทำกำไรต่างๆ แต่พอไปถามคนที่มีความยากจนมีขนาดเล็ก คนละระบบคิดเลย ผมรู้สึกว่ามันไม่ค่อยเข้าท่าเลยในตอนนั้น เขามองว่าเขาปลูกข้าวพันธุ์ดั้งเดิม ซึ่งปกติผลผลิตก็จะน้อย แถมยังกินไม่อร่อยเลย ผมก็สงสัยมาก พอถามไปอีกว่า แล้วทำไมยังดันทุรังปลูกอีก เขามองว่า ไร่ที่กินได้น้อย ก็ไม่เปลืองกับข้าว เขายากจนปลูกข้าวได้น้อยอยู่แล้ว กินมากก็เปลืองมาก ซวยอีก ! เพราะไม่พอกิน นี่คนละตรรกะ (Logic) กันเลย ผมเรียนมาเยาะเย้ย มาเจอแบบนี้ ผมก็ตาย อธิบายไม่ได้ ทำให้ผมคิดว่า ต้องมีอะไรที่เป็นปัญหาแล้วละ ในวิธีการสร้างความรู้ที่ผมอุตสาหไปเรียนมา แต่ผมก็ยังไม่ค่อยรู้เรื่อง ก็เขียนวิทยานิพนธ์ตามหลักของเขา ได้ปริญญามา แต่ไม่ได้แปลว่าผมมีความรู้ เพราะความรู้ไม่ได้อยู่ตรงที่ว่าผมได้ปริญญาหรือไม่ แต่อยู่ที่ว่าผมสามารถจะต่อเนื่องจากตรงที่ผมไม่รู้ไปได้อีกหรือเปล่า จากนั้นมา ผมเลยต้องทุ่มเทศึกษา 20 กว่าปีผ่านมา ผมเพิ่งจะเริ่มรู้เรื่องขึ้น ดังนั้น ความรู้จะต้องมาจากการสะสมไม่ใช่อยู่ดีๆ บอกปั๊บแล้วรู้เป็นไปไม่ได้ หลังจากที่ผมเรียนปริญญาเอกจบแล้ว ก็ศึกษามาเรื่อยๆ ก็รู้อย่างไรบ้าง เขาก็คิดว่าผมรู้ ก็ให้ผมทำมาเรื่อยๆ

ผมเพิ่งจะมาเข้าใจเอาเมื่อไม่นานนี้ว่า ความรู้ไม่ได้มาจาก 3 แบบ อย่างที่ผมกล่าวถึงมาแล้วเลย วิธีการที่ท่านอาจารย์ทั้งหลายสอน คิด ถาม วิจัย ผมก็เห็นดีเห็นงามด้วย แต่ผมมาเจอเองว่าที่ชาวบ้านเขาคิด เป็นเรื่องการต่อสู้กับการครอบงำทางความคิด คนเรามักติดอยู่กับความรู้ที่เป็นการครอบงำค่อนข้างสูง อีกอย่างหนึ่งก็คือ ติดกับความรู้ที่เป็นสามัญสำนึก และติดอยู่กับความรู้ที่ว่า ความรู้เป็นสิ่งที่มียอยู่แล้ว เราเพียงแต่เห็น หรือไม่เห็นเท่านั้นเอง ทั้ง 3 - 4 อย่างนี้ เป็นปัญหามากในการสร้างความรู้ ผมเริ่มช็อกกับสิ่งนี้มานานแล้ว อย่างสังคมไทย พอเห็นผู้หญิงถูกข่มขืน ก็บอกว่า เอ็งใส่เสื้อผ้าล่อนตาผู้ชายนี้หว่า ถึงได้เกิดการข่มขืน หมายความว่า ให้คำอธิบายปัญหาจากปรากฏการณ์เฉพาะหน้าให้เห็น และชอบโทษเหยื่อว่าเป็นสาเหตุของปัญหา อะไรทำนองนี้ ถ้าเป็นแบบนี้พัฒนาความรู้ไม่ขึ้นหรอกครับ เพราะติดอยู่กับปรากฏการณ์ หมายความว่า มองอะไรที่ปลายเหตุ ความรู้นั้นมาจากการสร้าง การอธิบายภาพ อะไรต่างๆ อาจจะอ้างถึงพระพุทธเจ้าที่ท่านว่า คือ ต้องมองกลับไปที่มีมูลเหตุ แต่เรากลับอธิบายปัญหาทางสังคมที่ปลายเหตุตลอดเลย จึงเกิดปัญหาที่ว่า การสร้างภูมิปัญญาในสังคมไทยค่อนข้างยาก เพราะเราติดและเชื่อในสิ่งที่มีความรู้เชิงครอบงำค่อนข้างสูง ขณะที่การสร้างความรู้ที่จะต่อต้านการครอบงำไม่มี แล้วก็ไม่มีวิธีการที่จะไปศึกษา เพราะเราปฏิเสธความรู้อย่างนั้น เราคิดว่า บางอย่างเป็นความรู้ เช่น เราคิดว่า ในมหาวิทยาลัยเป็นเรื่องที่เป็นความรู้ ซึ่งเป็นปัญหามาก แล้วเราก็ไม่เข้าใจหมอผี เราก็ไม่เข้าใจพิธีกรรมของเขา เราไม่เข้าใจ แล้วก็สรุปเลยว่า อันนั้นไม่ใช่ความรู้ แต่ถ้าเมื่อเราศึกษาให้ดีๆ พบว่า สิ่งที่เราคิดว่าไม่ใช่ความรู้ หรือพูดไม่รู้เรื่องนั้น เป็นลักษณะของอีกระบบความรู้หนึ่ง ซึ่งไม่ใช่เป็นกระแสนของการครอบงำ แต่เป็นลักษณะอย่างอื่น ตรงนี้จะต้องเข้าใจว่า เราจะไปเข้าใจสิ่งที่เราไม่รู้ได้อย่างไร เพราะถ้าเมื่อคิดว่า มีความรู้แล้ว แล้วไปเก็บมา ก็หุมนะสิ แต่ถ้าเมื่อคิดว่าไม่รู้เรื่องเลย แล้วเราจะต้องไปศึกษาและทำความเข้าใจ เราจะต้องทำอย่างไร แบบนี้ก็เริ่มตั้งเป็นปัญหาแล้ว

ผมคิดว่า ผมอาจจะรู้ทฤษฎีต่างๆ มาเยอะ แต่เวลาไปศึกษาจริงๆ ผมเอาความคิด 2 ประการ นำลงไป ตัวหนึ่ง ผมคิดว่า เป็นเรื่องสำคัญคือ “ความหลากหลาย” ต้องไม่มองดูว่ามีอันเดียว ต้องมีอะไรที่แตกต่าง และอีกตัวหนึ่ง ต้องมี “ความซับซ้อน” ผมคิดขึ้นมา เพราะว่าวิธีคิดแบบที่ผมไปเรียนจากตะวันตกนั้น สอนให้ผมมุ่งหน้าไปในทางเดียว มองอะไรเชิงเดียวตลอด หรือเป็นมิติไปทางใดทางหนึ่งที่เราคิดว่าถูก ในขณะที่สังคมที่เป็นจริงสลับซับซ้อน และอย่างที่ว่า ผมไม่ได้ไปรู้จากที่ไหน ผมไปรู้จากชาวบ้าน อย่างกรณีมองไปที่นา ใครๆ ก็คิดว่า นาเป็นของเจ้าของนา แต่ปรากฏว่าไม่เคยเจอนาที่ไหนที่เขาสร้างรั้ว ผมก็สงสัยมาตั้งนานแล้วว่าทำไมเขาไม่สร้าง ยกเว้นบางครั้งบางคราว ตอนหน้าแล้งที่อาจจะปลูกผัก ก็กั้นไม่ให้วัว ไก่เข้ามากิน แต่ปกติแล้วที่นาในประเทศไทย เขาจะไม่กั้นรั้ว แสดงว่าอะไร กว่าที่ผมจะหาคำตอบได้นั้น ไม่ใช่ง่าย ๆ อยู่ดีๆ ก็บอกว่า เป็นประเพณีมาต่างๆ ที่จริงแล้วเป็นเพราะว่านานนั้นมีระบบการบริหารจัดการที่ไม่ใช่เชิงเดี่ยว ซึ่งไม่สามารถจะอธิบายได้ด้วยวิธีคิดแบบตะวันตก แต่เป็นลักษณะระบบการจัดการเชิงซ้อน นั่นก็คือ ในขณะที่ต้นข้าวเป็นผลผลิตของเจ้าของนาที่ปลูกข้าว เขาให้ต้นข้าวนี้เป็นของปัจเจก

บุคคล แต่ของในนามีหลายอย่าง ไม่ว่าจะเป็นปลา กบ เขียด ผัก อะไรก็แล้ว แต่ที่มีอยู่ในนา ซึ่งเป็นจำนวนมหาศาล กลายเป็นของส่วนรวม หมายความว่า ใครก็แล้วแต่ที่อยู่ในหมู่บ้านนั้น สามารถไปเก็บสิ่งเหล่านั้นมากินหรือใช้ประโยชน์ก็ได้ รวมทั้งเมื่อเกี่ยวข้าวแล้วใครที่มีวัว ควาย ก็ปล่อยไปในนาของใครก็ได้ด้วย เขาไม่ได้กัน แสดงให้เห็นชัดเจนว่าระบบการจัดการไม่ใช่เป็นระบบที่เป็นเชิงเดี่ยว ยึดพื้นที่ของใครของมันอย่างเดียว แต่มีระบบที่ซ้อนกันอยู่หลาย ๆ อย่างโน้น ถ้าเมื่อเราไปศึกษาด้วยมุมมองที่ไม่ได้ให้ความสำคัญในลักษณะที่เป็นเชิงซ้อน ก็จะไม่ใช่เข้าใจว่าเขาจัดการอย่างไร เพราะฉะนั้นการอาศัยมุมมองของความหลากหลายและเชิงซ้อนเข้าไป ก็จะช่วยได้ และอีกตัวหนึ่ง ที่เพิ่มเข้ามา ซึ่งอาจารย์เสนอ จามริก ชอบพูดถึงก็คือ บริบท เพราะว่า สิ่งที่เราเห็นถ้าเมื่อเราเปลี่ยนบริบท ก็อาจจะไม่เป็นอย่างนั้น ดังนั้น จะต้องมียุทธศาสตร์เฉพาะในการที่จะสร้างความรู้หรือสร้างวิธีการจัดการ และไม่สามารถที่จะสร้างแล้วใช้เป็นสากลได้ทุกที่ไป ซึ่งทั้งหมดนี้ ผมคิดว่า ต้องมีพัฒนาการ และมีการพัฒนาขึ้นมา ในวิธีการที่ชาวบ้านเขาทำสิ่งเหล่านี้ ซึ่งที่แรกผมก็ไม่เข้าใจ

สุดท้ายจะเห็นว่า สิ่งที่ผมศึกษา ส่วนมากแล้วเป็นเรื่องเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากร ตั้งแต่ทำวิจัยร่วมกับท่านอาจารย์เสนอ จามริก เรื่องป่าชุมชนเป็นต้นมา รวมทั้งหลายเรื่องที่เกี่ยวข้อง ผมก็ไม่เข้าใจว่า ทำไมชาวบ้านหรือกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ถึงต้องมีการรวมตัวกัน เพื่อที่จะเรียกร้องสิทธิชนเผ่า สิทธิอะไรต่าง ๆ ขึ้นมาถึงแม้รัฐธรรมนูญจะบอกว่า มีสิทธิชุมชน แต่ชาวบ้านเขาก็มีสิทธิเรื่องอื่นๆ ด้วย เพราะว่าเราไม่มีวิธีการที่จะไปทำความเข้าใจว่า อย่างนี้เป็นความรู้ใหม่ หรือเป็นแค่คล้ายๆ พวกสร้างความวุ่นวายในสายตาของเจ้าหน้าที่รัฐ อย่างที่เข้าใจกันอยู่จริงๆ แล้ว ถ้าเราดูให้ตีความไม่ใช่เรื่องของการครอบงำ ปลดปล่อย สร้างสรรค์ อย่างที่ผมบอกแต่ต้นเท่านั้น แต่ยังเป็นพื้นที่แห่งการสร้างสรรค์ประเด็นใหม่ๆ ตลอดเวลา สำหรับเป็นการตั้งคำถามกับสังคม หรือก่อให้เกิดสิ่งที่อาจารย์เสนอ จามริกกล่าว เป็นเรื่องของความคิด ที่จริงแล้วคือ การสร้างระบบศีลธรรมใหม่ กล่าวคือ ความรู้ผลิตความคิดขึ้นมาเพื่อตั้งให้เป็นเกณฑ์ทางศีลธรรมอันใหม่ของสังคมอยู่ตลอดเวลา แต่ถ้าเราไม่เชื่อว่าเกณฑ์ทางศีลธรรมสามารถพัฒนาเปลี่ยนแปลงได้ เราจะไม่ใช่เข้าใจว่า ทำไมถึงเกิดกระบวนการต่อสู้เพื่อเรียกร้องสิทธิเหล่านี้ขึ้นมา เพราะไม่มีความคิดที่อยู่เดิม ที่รองรับต่อความชอบธรรมหรือศีลธรรมใหม่ทางสังคมอันนั้น เหมือนอย่างที่ว่า ทำไมชาวบ้านถึงต่อสู้เรื่องเขื่อนปากมูล เราก็มารู้ว่า ทำไมต้องเรียกร้องเพื่อให้เกิดการชดเชยกับอาชีพการประมงด้วย เพราะในสังคมไทย เราก็มักไม่ค่อยคิดว่า การมีประมงจะมีสิทธิ เราเคยให้การชดเชยเฉพาะว่า ถ้าเมื่อคุณเสียที่ดินไป คุณก็ได้รับการชดเชย ถ้าเมื่อเป็นที่ดินป่าสงวนฯ คุณอาจจะไม่ได้รับการชดเชย เขาจะชดเชยให้เฉพาะต้นไม้ในป่า เพราะคุณปลูกไปแต่อาชีพไม่เกี่ยวเลย จะมาชดเชยได้อย่างไร เพราะฉะนั้น การที่ชาวบ้านต้องออกมาเรียกร้องต่อสู้ ก็เพื่อต้องการองค์ความรู้ใหม่ให้กับสังคมในแง่ของเกณฑ์บรรทัดฐาน (Morality) ในสังคม ดังนั้น ความสำคัญอยู่ที่ว่าสิทธิไม่ได้เกิดขึ้นมาจากว่ามีหรือไม่อยู่แล้ว ซึ่งตรงนี้ผมคิดว่า การครอบงำมีค่อนข้างสูง

ผมมีตัวอย่างอยู่ตัวอย่างหนึ่งที่ชัดเจนมากที่สุดว่า ความที่ไม่เข้าใจตรงนี้เป็นปัญหาอย่างมาก อย่างเช่น ในกฎหมายป่าไม้ไทย มีบัญญัติอยู่ข้อหนึ่ง ซึ่งเดี๋ยวนี้เรายังคงใช้อยู่ ข้อที่ว่า ถ้าที่ดินที่ไหนไม่มีการออกเอกสารสิทธิ์ หรือไม่มีการถือครองตามหลักกฎหมายที่ดินแล้ว ให้ถือเป็นที่ดินของรัฐ ซึ่งข้อนี้อยู่ได้อย่างไร อาจจะไม่มีใครตั้งคำถามเลย แต่ผมอุตสาหะไปขุดมาแทบตาย ผมพบว่า อันนี้เป็นหลักกฎหมายอาณานิคม และเราก็ภูมิใจว่าประเทศไทยไม่เคยเป็นอาณานิคม แต่เราก็ใช้กฎหมายอาณานิคมมา แม้ว่าเราจะมีรัฐธรรมนูญใหม่แล้ว เรายังคงกฎหมายอาณานิคมไว้ กฎหมายนี้เกิดขึ้นมาจากพวกดัตช์ เอาไปใช้ปกครองที่อินโดนีเซีย และอังกฤษไปลอกมาจากดัตช์อีกต่อหนึ่ง แต่ต้นกำเนิดอยู่เยอรมัน เพราะว่ามหาวิทยาลัยแห่งแรกที่สอนเรื่องป่าไม้อยู่ในประเทศเยอรมัน ผมเพิ่งไปมหาวิทยาลัยไฟลเบิร์ก (Freiburg) มาเป็นมหาวิทยาลัยป่าไม้แห่งหนึ่งใน 4 แห่งของโลกนี้ แล้วเมื่อก่อนดัตช์ไม่มีป่าไม้เลย แต่ถล่มไม้ของเยอรมันหมดประเทศเลย สมัยนั้น Black Forest หมดไปเพราะดัตช์ พวกดัตช์ส่งคนไปเรียนที่โรงเรียนป่าไม้ที่เยอรมัน และเอาความคิดนี้มาร่างเป็นกฎหมายครั้งแรกในอินโดนีเซีย และอังกฤษก็ไปเอามา ส่วนไทยก็ไปเรียนจากอังกฤษ เราก็มียุทธศาสตร์ของเรา เดี่ยวนี้เรากียุทธศาสตร์นี้ไว้ ถ้ามองว่า เวลาพวกอาณานิคม เขาเข้ามาปกครองเขาใช้กฎหมายนี้ แต่ที่บ้านเขาเอง เขาไม่ใช่แบบนี้ ผมก็ไปศึกษาดู เมื่อก่อนผมก็หลงตำราฝรั่งพอสมควรว่า เราไป

เอามาเรื่องสิทธิปัจเจกบุคคล เรื่องสิทธิของรัฐ แต่สิทธิชุมชนเราไม่ได้เอามาด้วย แล้วเราก็มักจะต่อต้าน แต่พอผมไปดูในยุโรปเข้าจริง ๆ เขามีกันทั้งนั้น แต่ไม่รู้เราไปลอกมาภาษาไหน ลอกมา 2 อัน ไม่เอาอีกอันหนึ่งในเยอรมันเขามีป่าของรัฐ ป่าของเอกชน และป่าของหมู่บ้าน ซึ่งเขามีประมาณ 30% ของพื้นที่ทั้งหมด ของรัฐอาจจะมีเพียง 20% และป่าที่เป็นของปัจเจกบุคคลมีมากกว่าอย่างอื่น แต่ของไทยเรากลับไม่ยอมให้มีป่าของชุมชน จนกระทั่งบัดนี้ของเยอรมันเป็นกฎหมายลายลักษณ์อักษร แต่คนที่ไปเรียนกฎหมายที่เยอรมันไม่สามารถที่จะเอากฎหมายนี้มาได้ ผมไม่รู้ว่าคุณหนังสือเยอรมันไม่ออกหรืออย่างไร อันนี้เป็นปัญหา

พอไปดูของอังกฤษ เขาก็มีความคิดเรื่องชุมชน แต่เขาไม่ได้เขียนเอาไว้ เพื่อนผมที่อยู่อังกฤษส่งบทความที่เขาเขียนมาให้ ผมก็เพิ่งอ่าน เขาเขียนว่าสมัยพระนางเจ้าวิกตอเรีย สมัยนั้นพวกอังกฤษเขาชอบแบบที่ว่า ต้องมีป่าของราชวงศ์ไว้เพื่อออกไปล่าสัตว์ พระนางวิกตอเรียก็จะได้ป่า มีป่าอยู่หนึ่งแก็กตามนายกรัฐมนตรีสมัยนั้นว่า อยากจะได้ป่านี้เหลือเกิน จะเอามาใช้เป็นพื้นที่ล่าสัตว์ ตามนายกรัฐมนตรีว่าจะต้องเสียสักเท่าไร ถึงจะได้ป่านี้มาอยู่ในความครอบครอง นายกรัฐมนตรีอังกฤษคนนั้น ผมจำชื่อไม่ได้ เขาก็ตอบง่าย ๆ ว่า แค่เสียมงกุฎเท่านั้นเอง (It just cost you a crown) มงกุฎที่จริงก็คือราชบัลลังก์ คือ ไม่ต้องเสียเวลามาก แค่เสียราชบัลลังก์เท่านั้นเอง ก็หมายความว่า พื้นที่ป่าตรงนั้น เป็นพื้นที่ที่ชาวบ้านเขาใช้กันมานานแล้ว ดังนั้น ถ้าเผื่อคุณขึ้นไปเอามา แม้ว่าจะไม่มีกฎหมาย แต่โดยประเพณีและจารีตของชุมชน เขาใช้กันมานาน คุณไปเอาก็เสียบัลลังก์เท่านั้นเอง จะเห็นว่า เขามีความคิดเรื่องชุมชนอยู่ พูดย่าง ๆ คือ เมื่อเขาอยู่ประเทศเขา เขาใช้หลักอย่างหนึ่ง พอเขามาปกครองเรา เขาใช้หลักอีกอย่างหนึ่ง แต่กรณีของประเทศไทยนี่สิ ปกครองประเทศเดียวกันเอง ดันเอาหลักอาณานิคมมาใช้ ผมทนไม่ไหว ไม่รู้จะพูดอย่างไร พูดไม่ออกเลย ผมงงทุกที คือ เราเชื่อในการครอบงำทางความรู้ แล้วก็ไปเชื่ออะไรมาก็ไม่รู้ ถ้าความรู้เราเป็นอยู่อย่างนี้ ตายแน่ ๆ !

ดังนั้น ผมคิดว่า ชาวบ้านเขาก็เลยพยายามสร้างหลักเกณฑ์ที่เป็นจารีตหรือเป็นศีลธรรมใหม่ เพื่อมาเป็นกฎเกณฑ์ หรือเป็นบรรทัดฐานอันใหม่ที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง หรือเกิดการพัฒนาไปในลักษณะใหม่ ๆ ดังนั้น การที่เกิดมีการเรียกร้องสิทธิอะไรต่าง ๆ ที่จริงแล้ว ก็เป็นการสร้างองค์ความรู้แบบใหม่ ๆ ขึ้นมา ซึ่งบางทีเราก็ไม่ค่อยเข้าใจที่ชาวบ้านมาพูดถึงสิทธิกลุ่มชนชาติพันธุ์ ชนเผ่าอะไรต่าง ๆ ที่จริงแล้วคือ การพยายามจะสร้างความหมายที่ว่าสิทธิไม่ได้วางอยู่ตรงที่ว่าจะต้องมาจากกฎหมาย สิทธิไม่จำเป็นว่าจะต้องมีจารีตแบบเดิมเท่านั้น แต่สิทธิมาจากการสร้างความชอบธรรมอันใหม่ เพราะความรู้มาจากการสร้าง ดังนั้น ก็ขึ้นอยู่กับว่าสามารถจะสร้างและให้เหตุผลแก่สังคม จนกระทั่งสังคมยอมรับได้หรือไม่ว่า อันนี้คือ ความรู้

ดังนั้น ความรู้คือเรื่องของ การวิวาทะ เรื่องของการโต้ตอบ เพื่อที่จะดึงให้คนอื่นได้มาเห็นคล้อยกับเรา หรือเห็นชอบด้วยกับเราว่า อันนี้คือบรรทัดฐานของความรู้ ไม่มีใครสามารถที่จะผูกขาดว่าอันนี้คือความรู้ แต่ในสังคมไทยปัจจุบันค่อนข้างที่จะผูกขาด เชื่อในสิ่งที่เป็ปรากฏการณ์ เชื่อในสิ่งที่เป็สามัญสำนึก มากกว่าที่จะเชื่อในการสร้างความรู้ ดังนั้น ที่เรามาคุยกันในวันนี้ว่าจะสร้างความรู้อย่างไร ประเด็นแรกหรือว่าเงื่อนไขข้อแรก เราจะต้องทำความเข้าใจว่าความรู้มีหลากหลาย ดังนั้น เราต้องคล้าย ๆ กับทำความเข้าใจภาพรวมทั้งหมด ถ้าเราจัดมายาคติเหล่านี้ไปได้เมื่อไหร่ ความรู้ก็จะเกิดขึ้นได้ โดยกระบวนการต่าง ๆ ที่ผมได้เรียนมาแล้ว คือ เราจะต้องรู้จักคิด รู้จักถาม รู้จักวิจารณ์ และต่อต้านการครอบงำต่าง ๆ สิ่งเหล่านี้ก็เป็นกระบวนการของการสร้างความรู้ แต่ขั้นแรกเลย คือ ต้องทำลายมายาคติทั้งหลายที่มีอยู่แล้วก่อน มิฉะนั้นแล้ว เรามาพูดถึงความรู้ก็ไปตอบสนอง หรือไปยืนยันในมายาคติเก่า ๆ ซึ่งก็จะสร้างปัญหาอยู่ตลอดไป ไม่ได้ทำให้เราสร้างความรู้ได้ พูดย่าง ๆ คือ ความรู้จะสร้างหรือไม่สร้าง สร้างได้หรือไม่ได้ จะสร้างอย่างไร ซึ่งติดอยู่แค่เส้นผมบังภูเขาเท่านั้นเอง เราเขียนอันนี้ไม่ออก ตราบนั้นที่ไม่มีทางเป็นความรู้ไปได้ เวลานั้นผมบอกนักศึกษาทุกคนว่าคุณติดอยู่ที่เส้นผมเส้นเดียว แล้วคุณไม่เคยถามไม่เคยคิด แล้วคุณจะทำวิทยานิพนธ์อย่างไร เดียวคุณก็ดัน ส่งคนลงไปศึกษาหมู่บ้านกลับมา ตามก็ตอบไม่ได้ ติดอยู่แค่เส้นผมเส้นเดียว ดังนั้น ผมคิดว่า ผมพยายามจะเขียนให้ ไม่ทราบว่าจะเขียนออกหรือไม่ออก

โลกาภิวัตน์ของการวิจัยและพัฒนา : ความรู้ และวิธีการสร้างความรู้

ที่มา : 1. เวทีเครือข่ายนักวิจัยเพื่อสังคม (Rnet Forum) ครั้งที่ 2 เรื่อง
“โลกาภิวัตน์ของการวิจัยและพัฒนา : ความรู้ และวิธีการสร้างความรู้”
เมื่อวันศุกร์ที่ 4 พฤษภาคม 2544
ณ ห้องประชุมชั้น 3 สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา (LDI)

คุณอาภรณ์ จันทร์สมวงศ์ : นมัสการพระคุณเจ้า กราบเรียนท่านอาจารย์เสน่ห์ ขอสวัสดิ์ท่านผู้มีเกียรติทุกท่าน และขอต้อนรับเข้าสู่เวทีเครือข่ายนักวิจัยเพื่อสังคมนะคะ ซึ่งหลายท่านอาจจะพอทราบที่มาบ้างแล้ว อย่างไรก็ตาม จะขอเกริ่นสั้นๆ ว่า เรามีการก่อตัวของเครือข่ายกันมาเมื่อปลายปีที่แล้ว ซึ่งเกิดจากการรวมตัวกันของกลุ่มนักวิจัย นักวิชาการจำนวนหนึ่ง ที่ตระหนักถึงบทบาทหน้าที่ของนักวิชาการที่เป็นผู้สร้างองค์ความรู้ให้กับสังคม แต่ว่าในระยะหลัง นักวิชาการก็ถูกตั้งคำถามเยอะขึ้น ว่าบทบาทนักวิชาการหายไปไหน หรือความรู้ที่สร้างขึ้นมานั้น มันได้เข้าไปช่วยถ่วงดุลความไม่ชอบธรรมในสังคม หรือจริงๆ แล้ว ความรู้ที่สร้างขึ้นมันกลับไปทำให้สังคมมันเอียง ด้วยการไปเสริมหรือครอบงำสิ่งที่ไม่ชอบธรรมมากขึ้น ที่ผ่านมาระพยายามเป็นเวทีกลางให้เกิดมุมมองหลากหลาย รอบด้าน ในการพูดคุยประเด็นปัญหาสาธารณะ ซึ่งก็ยังไม่ได้มีกิจกรรมอะไรไปมากมาย เคยมีการจัดเวทีครั้งแรกในเรื่องเกี่ยวกับปัญหาแรงงานข้ามชาติ ที่ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร โดยที่เรายพยายามจะทำให้เป็นเครือข่ายของความรู้หรือสติปัญญา ซึ่งเราจะมาคุยเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน และอาจไม่ใช่แค่การแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพียงอย่างเดียว อย่างเวทีแรกที่จัดไป คนที่มีส่วนได้ส่วนเสียหรือเป็นผู้รับผิดชอบในเรื่องนั้นๆ ได้เข้ามาร่วมด้วยจากส่วนต่างๆ ซึ่งการที่มันจะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาได้มากน้อยแค่ไหน ก็ขึ้นกับระดับการพูดคุยและการทำงานต่อเนื่องนะคะ

ในช่วงเริ่มต้น เครือข่ายฯ เรามีผู้ประสานงาน 5 ท่าน คือ รศ.ดร.กฤตยา อาชวนิจกุล คุณชาญเชาว์ ไชยานุกิจ ผศ.ดร.เอื้อจิต วิโรจน์ไตรรัตน์ รศ.ดร.จุมพล พูลภัทรชีวิน ศ. (พิเศษ) ดร.ชลธิรา สัตยารัฒนา โดยที่ทางโครงการประสานงานวิจัยเพื่อพัฒนาสังคม สกว. ที่มีคุณทรงพล เจตนาวณิชย์ เป็นผู้ประสานงาน ทำหน้าที่เป็นกองเลขาชั่วคราว ช่วยประสานการจัดเวทีต่างๆ เริ่มต้นเวทีแรกเราลงไปที่เนื้อหา โดยคิดง่ายๆ ว่า จะเริ่มจากเนื้อหาที่ผู้ประสานงานแต่ละท่านจับเรื่องนั้นๆ อยู่ และมีฐานความรู้จากงานวิจัย ที่จะเอามาพูดคุยต่อยอดได้ แต่อีกส่วนหนึ่งเราก็คิดว่า ก่อนที่จะไปถึงการสร้างความรู้ในเรื่องใดๆ ก็ตาม เราน่าจะย้อนกลับมาตั้งคำถามและคิดเกี่ยวกับฐานคิดในการวิจัย หรือตั้งคำถามว่า เราวิจัยไปเพื่ออะไร ตอบสนองใคร อย่างไร ซึ่งจุดนี้น่าจะเป็นความสำคัญต้นๆ ก่อนที่เราจะไปสร้างความรู้ในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เข้าใจว่า คนที่มาร่วมในเวทีตรงนี้ ส่วนหนึ่งเป็นนักศึกษาปริญญาโท-เอก ก็เปรียบเสมือนนักวิจัยรุ่นใหม่ที่เข้าสู่แวดวงวิชาการ เราน่าจะได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนประสบการณ์ มุมมองกับนักวิจัยนักวิชาการที่เดินทางไปก่อนหน้าเรา อย่างท่านอาจารย์เสน่ห์ อาจารย์ชูพิณิจ อาจารย์บุญเรียง หรือท่านอื่นๆ ซึ่งการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ตรงนี้ก็น่าจะเป็นประโยชน์

ที่ตั้งหัวข้อนี้ขึ้นมา ก็เพื่อต้องการให้เกิดการคิดทบทวน เพราะจริงๆ แล้วสังคมทุกวันนี้ค่อนข้างจะเปลี่ยนแปลงไปรวดเร็ว มีความเคลื่อนไหวเกิดขึ้นมากมาย คำถามง่ายๆ คือ แล้วงานวิจัยมันได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างไร มัน

ได้เกิดการสร้างสรรค์แนวคิดอะไรใหม่ๆ หรืออย่างที่อาจารย์เสนอให้เคยพูดว่า เราจำเป็นต้องมีการตั้งโจทย์วิจัยบนฐานของกระบวนการคิดใหม่ ตรงนี้เราจะทำอย่างไร ซึ่งจากหลายๆ เวที ที่มีโอกาสเข้าไปร่วม มันเริ่มมีการตั้งคำถามตรงนี้มากขึ้น ว่าเราต้องมีแนวคิดในการวิจัยใหม่ พูดถึงวิธีวิทยาใหม่ ตรงนี้เราจะคิดกับมันอย่างไร ซึ่งท่านอาจารย์เสนอให้จะมาให้ประสบการณ์ ทักษะตรงนี้ หลังจากนั้นก็คงจะเป็นการแลกเปลี่ยน ที่หลายท่านอาจจะมียานวิจัยอยู่ หรือมีประสบการณ์ในภาคปฏิบัติการต่างๆ ขอกราบเรียนเชิญท่านอาจารย์ค่ะ

ศ.เสนอ จามริก : นมัสการพระคุณเจ้า สวัสดิ์ทุกคนนะคะ ความจริงหัวข้อเรื่องที่ตั้งนี้เป็นเรื่องใหญ่มาก “โลกาภิวัตน์ของการวิจัยและพัฒนา : ความรู้และวิธีการสร้างความรู้” เพราะมันไม่ใช่เป็นเรื่องเฉพาะวิจัยเท่านั้น ผมเองผมไม่เสนอตัวเป็นนักวิจัย แต่การวิจัยที่ดี ผมคิดว่าขึ้นอยู่กับ “ระบบความรู้” ด้วย พอพูดถึง “ระบบความรู้” เนี่ย เรากำลังพูดในสิ่งที่มันเป็นรากฐานที่สำคัญอย่างยิ่ง ฉะนั้นมันมากกว่าเรื่องของทฤษฎี ถ้าวิจัยอะไรโดยที่ไม่คำนึงถึงพื้นฐานตรงนั้นแล้ว คิดว่ามันก็เดินไปผิดทางตลอดเวลา แล้วเรื่องวิจัย เรื่องของความรู้ มันก็โยงไปถึงเรื่องของการศึกษาระบบการศึกษาโดยรวม แยกกันไม่ออกเลย ความจริงแล้วระบบการศึกษาเป็นฐานใหญ่ แล้วการวิจัยเป็นสิ่งที่ตามมา ก็มีคำถามว่า การศึกษา ความรู้ การวิจัยของเรา อยู่ในบริบทอะไร มันมีปัญหาตรงไหน ปัญหาไม่ใช่เฉพาะวิชานั้น ศาสตร์นั้นศาสตร์นี้เท่านั้น แต่คิดว่ามันเป็นเรื่องของทั้งระบบ ผมชอบคำของเปาโล แพร่ ที่พูดไว้ตั้ง 30-40 ปี ซึ่งเป็น critique ของระบบการศึกษาที่เป็นอยู่ เขาบอกว่า ในขณะนี้โดยเฉพาะคนในสังคมโลกที่สาม กำลังอยู่ในสภาวะที่เรียกว่า *miseducation* จะแปลว่ายังโง่ง เป็นการศึกษาที่ผิดที่มันไม่เหมาะสมกับสภาพของความเป็นจริง ทำไมจึงเรียกว่า *miseducation* ทั้งๆ ที่อเมริกามีอะไร เราก็กระเลือกกระสนใจมีไปในแนวทางที่คล้ายๆ กัน แต่มันกลายเป็น *miseducation* เพราะอะไร ผมคิดว่าเรามีเวลามากพอสมควร ผมจะนำเสนอเพียง 2 ประเด็นหลักๆ เท่านั้น ให้เราได้คิดได้ถกกัน

ประการแรก ผมอยากจะเชิญชวนให้พวกเราได้มาทบทวนและประเมินสิ่งที่ผมเรียกว่า “สภาวะความรู้” ที่เป็นอยู่ เพราะทุกวันนี้เราทำอะไรแล้วเราไม่เคยตั้งคำถามกับมันเลย ความจริงเรื่องนี้ผมเคยเขียนให้กับสกว. ในหัวข้อเรื่อง “การศึกษากับการวิจัยและพัฒนา” แต่ผมได้เอามาตีพิมพ์โดยเปลี่ยนหัวข้อเรื่องเป็น “บทวิเคราะห์หัวว่าด้วยการศึกษากับปัญหาสภาวะความรู้ของมนุษย์” หมายความว่า เราต้องถกไปถึงสภาวะความรู้ ว่ามันเป็นยังไงในโลกปัจจุบัน แล้วเผชิญในหัวข้อที่ตั้งไว้ก็มีเรื่องของโลกาภิวัตน์เข้ามาด้วย ก็แสดงว่าปัญหาเรื่องที่เราต้องทบทวน ประเมินสภาวะความรู้นี้ ไม่จำกัดเฉพาะในแวดวงของสังคมไทยหรือสังคมเอเชียเท่านั้น แต่คงจะต้องวิเคราะห์ไปถึงในระดับโลกด้วย ที่เราเรียกว่า “โลกาภิวัตน์” ซึ่งเป็นกระแสที่เรามักจะเรียกว่าเป็นกระแสตะวันตก กระแสสากล หัวข้อที่ตั้งไว้ ผมคิดว่าเป็นหัวข้อที่ตรงประเด็นที่สุดเลย นั่นเป็นประเด็นแรกที่ยอยากจะเชิญชวนให้ลองมาทบทวน ประเมินกันดู...

ประการที่สองก็คือ เมื่อเราได้ทบทวนประเมินสภาวะความรู้ที่เป็นอยู่ ซึ่งมันนำไปสู่อะไรหลายๆ อย่าง ถ้าเราเห็นว่ามันไม่ถูกต้อง ไม่เหมาะสม คงต้องตั้งคำถามว่า ถูกต้อง ไม่ถูกต้อง ไม่เหมาะสม เพราะอะไร ด้วยเหตุผลอะไร แล้วเราจะมีการเลือกอย่างไร โดยเฉพาะพวกเราซึ่งอยู่ในบริบทของสังคม ที่ผมเรียกว่า “สังคมฐานทรัพยากรเขตร้อนของโลก” สภาวะความรู้ที่เป็นอยู่เป็นสภาวะที่เราเอามาจากสังคมอุตสาหกรรมเป็นหลัก เมื่อนำมาประยุกต์ใช้ในสังคมฐานทรัพยากรเขตร้อน ซึ่งชีวิตหลักๆ ก็เป็นชีวิตที่อยู่ในชนบท มีความผูกพันอยู่กับฐานทรัพยากร คำว่า “ฐานทรัพยากรเขตร้อน” ก็คงเป็นเรื่องที่จะไปคิดกันอีกมากมายว่ามันคืออะไร ทำไมผมจึงเอาเรื่องเขตร้อนมาพูดถึงในที่นี้ ทางเลือกควรจะเป็นยังไง ที่ให้มันสอดคล้องกับสภาพของความเป็นจริง ก็เป็นประเด็นหลักๆ 2 ประเด็น

ที่นี้ในการพูดถึง สภาวะความรู้ที่เป็นอยู่ ผมคิดว่าพวกเราที่นั่งในที่นี้ ก็คงจะกำลังอยู่ในมหาวิทยาลัยหรือเป็นครูบาอาจารย์ สังเกตเห็นไหมครับว่า ในมหาวิทยาลัยเราเนี่ย เรามีการจัดระบบความรู้ ระบบการศึกษาเป็นคณะ ๆ เป็นสาขาวิชา ซึ่งในภาษาฝรั่งเรียกว่า discipline ความจริงแล้วการแบ่งแยกคณะ ไม่ใช่เป็นเพียงเรื่องเทคนิคบริหารจัดการนะครับ แต่ความจริงมันเป็นเรื่องที่มาจากฐานของความคิด หรือที่เรียกว่า กระบวนทัศน์ ระบบคิด วิธีคิดต่าง ๆ พวกเราไปเรียนหนังสือในมหาวิทยาลัย พวกเรามาสอนในมหาวิทยาลัย อยู่คณะนั้นสาขานี้ เราไม่เคยตั้งคำถามว่า ทำไมเราจึงถูกจัดให้มาอยู่ในคณะ ในการสอบเข้ามหาวิทยาลัยก็ต้องเลือกคณะต่าง ๆ ทั้ง ๆ ที่ชีวิตจริงมันไม่ได้แยกสาขาอย่างนั้น การแยกสาขาอย่างนี้ทำให้ระบบการศึกษาและการวิจัยของเรา เป็นไปในรูปแบบเหมือนกับม้าแข่งที่ถูกปิดสองข้างแล้วก็วิ่งแต่ในลู่ แต่ชีวิตมันไม่ได้อยู่ในลู่ นะครับ ฉะนั้นก็ทำให้การเรียนรู้ก็ดี การวิจัยก็ดี เป็นไปในทางที่จำกัดเฉพาะด้าน เฉพาะสาขา หรือเฉพาะส่วนหนึ่งของชีวิตเท่านั้น ซึ่งมันทำให้ผมเรียกว่าเป็น “จุดบอดในสภาวะความรู้ที่เป็นอยู่” เหมือนกับม้าที่วิ่งในลู่ ลองจินตนาการดูว่ามันเป็นอย่างไร แต่ที่ร้ายยิ่งกว่านั้นนะครับ การที่เราถูกจำกัดให้อยู่ในลู่ อันนี้ ยังเป็นลู่ที่อยู่บนสมมติฐานที่ไม่สอดคล้องกับความเป็นจริงด้วย มันก็เลยไปกันใหญ่ ดังนั้นจะเห็นได้ว่า งานวิจัย งานพัฒนาอะไรต่าง ๆ จึงได้สร้างความเสื่อมเสียให้กับชีวิตของคนในสังคม รวมทั้งสภาพแวดล้อม ฐานทรัพยากรมากมาย อย่างที่เห็นประจักษ์แก่สายตาของเราทุกวันนี้ ฉะนั้นผมจะเริ่มจากตรงนี้ ว่าเราลองมาสำรวจดูซิว่า ที่เราถูกจับใส่เข้าไปอยู่ในลู่ ในสาขา ในคณะ โดยเฉพาะอย่างนี้ มันมีที่มาที่ไปอย่างไร

คำว่า “discipline” ถ้าเปิดดิกชันนารีดู ในภาษาฝรั่งแปลว่า การควบคุมให้เกิดการยอมรับ เพราะฉะนั้นในแต่ละ discipline ก็มีสมมติฐาน มีกระบวนทัศน์ที่มีลักษณะจำกัดโดยเฉพาะของมัน ผมอยากจะเรียนง่าย ๆ ว่า ขณะนี้ในการจัดระบบความรู้ ระบบการศึกษาของเรา เป็นลักษณะของการจัดการแบบแยก discipline ดังนั้นคงเป็นสิ่งที่เราต้องมาประเมินกัน ผมจะพูดย่อ ๆ นิดหนึ่งก็แล้วกัน ว่ามันมีที่มาที่ไปอย่างไร

ผมคิดว่า ที่มาในที่นี้ส่วนใหญ่คงจะมาจากสังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์... ถ้าเราย้อนกลับไปดูประวัติศาสตร์โลกช่วง 400-500 ปีที่ผ่านมา พวกเราคงจะได้อ่านเรื่อง กาลิเลโอ เรื่องฟรานซิส เบคอน อะไรพวกนี้นะครับ อันนั้นเป็นจุดที่สังคมตะวันตกเปลี่ยนจากสังคมยุคกลางมาสู่ยุคสมัยใหม่ด้วย การปฏิวัติทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งก็จะเห็นได้ว่าเป็นการปฏิวัติความคิดใหม่ จากที่เคยเชื่อถือในศาสนจักรช่วงยุคกลาง ซึ่งถือว่าโลกเป็นศูนย์กลางของทุกสิ่งทุกอย่าง แต่ความจริงแล้วเมื่อคนอย่างคอปเปอร์นิคัส กาลิเลโอ เกิดขึ้นมาได้คิดค้น ก็ชี้ชัดว่า ความจริงโลกเป็นเพียงหนึ่งในจักรวาลเท่านั้นเอง แล้วก็ทำให้เกิดการคิดค้นในเรื่องของฟิสิกส์ขึ้น การค้นพบอันนี้มีลักษณะบางประการที่อยากจะพูดถึงตรงนี้ว่า สิ่งที่เราเรียกว่า วัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ ซึ่งเป็นผลจากการปฏิวัติวิทยาศาสตร์นั้น ก็คือ 1) เป็นการแยกจิตกับสสารออกจากกัน จิตก็ไปทางวัตถุก็ไปทาง อันนี้เป็นการแตกหักจากอดีตทั้งหมดเลย ถ้าเราย้อนไปในสมัยกรีก สมัยกลาง จะเห็นว่าการเรียนรู้ของคนเราเนี่ย มันรวมเรื่องของจิตกับวัตถุหรือสสาร แล้วในนี้ผมอ้างถึงงานของอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ ซึ่งได้พูดถึงการศึกษาในยุคโบราณที่ว่า การที่จะค้นพบ หรือการที่จะศึกษา แสงความจริง มันก็อยู่ที่การสำนึกและการรับรู้ เรียนรู้ของจิต แล้วก็ใช้อันนี้ไปแสวงความรู้ในเชิงกายภาพที่อยู่ล้อมรอบตัวเรา แต่การปฏิวัติวิทยาศาสตร์ได้แตกหักจากอันนี้หมดเลย คือวิทยาศาสตร์เป็นเรื่องวัตถุแท้ ๆ เป็นเรื่องสสารแท้ ๆ เป็นเรื่องที่อยู่นอกจิตใจ นอกการรับรู้ หรือเรียกว่า “เป็นกลาง” ถ้าพูดตามภาษาที่เราพูดถึง คือว่าการ

ศึกษายุคใหม่ที่เรียกว่าถึงขั้นที่จะพัฒนาขึ้นสู่ความเป็นศาสตร์ สสารเป็นสิ่งที่จะต้องแยกออกไปจากเรื่องของจิตใจ และพัฒนาการก็เป็นมาเรื่อย ๆ จนกระทั่งถึงยุคนี้พวกนี้ 2) นอกจากจะแยกระหว่างจิตกับสสารแล้ว ก็เป็นการมองดูว่า สิ่งที่เป็นสสาร ที่เป็นกายภาพ เป็นสิ่งที่เราสามารถจะใช้ความรู้ไปควบคุมได้ โดยเฉพาะความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติ วิชาฟิสิกส์โดยสสารก็คือ ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาตินั่นเอง ฟรานซิส เบคอน ไปไกลถึงขนาดที่ หมายความว่า การปฏิวัติทางวิทยาศาสตร์ ทำให้มนุษย์เรามีความเชื่อมั่นในตัวเอง มีความฮึกเหิมมาก ว่าวิทยาศาสตร์ ความจริงก็อยู่ในอุ้งมือของเรา จะทำอย่างไรกับมันก็ได้ นอกจากนั้น ในกระบวนการปฏิวัติทางวิทยาศาสตร์ยังมองว่า เราสามารถควบคุมได้ ฟรานซิส เบคอน ถึงกับใช้คำว่า "ข่มขี่ธรรมชาติ" คือสามารถใช้วิชาความรู้ ล้าง ริด ความจริงออกจากธรรมชาติได้ หมายความว่า ตอนนี้เป็น การแยกระหว่างคนกับธรรมชาติ เป็นคนละเรื่องกันแล้ว 3) ความรู้ที่เรารู้นี้ สามารถแปลงออกมาเป็นคณิตศาสตร์ได้ คือสามารถวัดได้ ความจริงเริ่มจากกาลิเลโอ แล้วมาถึงจุดสุดยอดสมัยนิวตัน ความรู้ ศาสตร์ทางฟิสิกส์ตรงนี้ก็ถือว่าเป็นจุดสุดยอดของความรู้ของมนุษย์

ฟิสิกส์อันนี้พอมาถึงสมัยปลาย ๆ คริสต์ศตวรรษที่ 17 ฝ่ายทางด้านสังคม ปราชญ์ทางสังคม ฮ็อบส์ ล็อค พวกนี้ก็ตั้งเอาวิธีการสร้างความรู้จากฟิสิกส์ สาขาวิชาแรกก็นำเอาวิชาความรู้จากฟิสิกส์มาสร้างก็คือ เศรษฐศาสตร์ จนกระทั่งเขาเรียกว่า "ฟิสิกส์สังคม" คือมันเป็นการลอกเลียนวิธีคิด วิธีการตรงนี้ แล้ว เศรษฐศาสตร์ก็มาถึงจุดที่ว่า ยกตัวอย่างเช่น ฟิสิกส์จะถือว่าสสารเป็นเรื่องอะตอม พวกอนุต่าง ๆ จอห์น ล็อค มาดูสังคมแล้วก็แปลว่าอนุต่าง ๆ ก็เท่ากับตัวคน ความสำคัญของคน ของปัจเจกบุคคล เพราะฉะนั้น ลัทธิทางวิทยาศาสตร์อันนี้ก็นำมาสู่ความเชื่อหรือกระบวนการทัศน์ทางสังคม ที่ว่า ในชีวิตสังคมนั้นประกอบไปด้วยอนุที่แบ่งแยกออกจากกัน เป็นอิสระจากกัน พวกเราที่หนึ่งอยู่นี้ แต่ละคนก็เป็นอนุที่เป็นอิสระจากกัน คุณค่าความสัมพันธ์ของคนในฐานะที่เป็นปัจเจก เกิดความเชื่อมั่นในเรื่องตัวของคนเรา มันก็มาจากการค้นพบทางวิทยาศาสตร์ ฉะนั้นจะเห็นได้ว่า ในศาสตร์ของตะวันตกที่ได้ขยายจากฟิสิกส์มาถึงด้านสังคม มันก็เป็นด้านที่ให้ความสำคัญกับคุณค่าของบุคคล คนเราสามารถที่จะคิดอะไรได้ สามารถที่จะควบคุมธรรมชาติได้ แล้วยิ่งกว่านั้นในทางสังคม ปราชญ์ทางสังคมยังแปลความจากวิทยาศาสตร์ ถึงขนาดที่ว่า ในตัวคนเราแต่ละคนเทียบเท่ากับอนุที่แยกจากกันเหิน ยังขึ้นอยู่กับแรงจูงใจ หมายความว่าทุกคน ๆ ที่เกิดมาก็เพื่อแสวงหาความสุขความสำราญ และแรงจูงใจที่โดดเด่นที่สุดคือ ความใคร่ได้อยากของคน ความอยากรู้ อยากรู้อยากเห็น อยากรู้อยากมีอะไรต่าง ๆ สิ่งต่าง ๆ พวกนี้ก็เข้ามาเป็นองค์ประกอบในความรู้ทางเศรษฐศาสตร์ สมัยใหม่

นี่เป็นระดับที่เราเอามาจากตะวันตกนะครับ ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากความรู้ทางฟิสิกส์อะไรต่าง ๆ เป็นเรื่อง ที่คนมีความสำคัญ แล้วก็เอาแรงจูงใจของคน ที่อยากจะได้อะไร อยากรู้อยากจะมีความสุข อยากรู้อยากจะมีความสำเร็จ อะไรพวกนี้ เป็นปมสำคัญที่จะศึกษาเรื่องของเศรษฐกิจ เป็นตัวอย่างที่ใช้ให้เห็นว่า ศาสตร์ที่มันเป็นมาอย่างนี้ มันเป็นลักษณะที่ยืมมาจากความคิดทางฟิสิกส์

ทีนี้ถ้าเราดูวิวัฒนาการทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งผมเอามาจาก *Fritjof Capra* เรื่อง *The Turning Point* ซึ่งผมคิดว่าเป็นหนังสือที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง มีคำถามว่า แล้ววิทยาศาสตร์มันหยุดแค่นั้นหรือเปล่า วิทยาศาสตร์ไม่ก้าวหน้าไปจากนั้นเลยหรือ ที่มองได้เพียงแค่นี้ แล้วก็ก็เป็นสิ่งที่ศาสตร์ทางสังคมเอามาใช้ คำตอบก็คือ ความจริงฟิสิกส์ไม่ได้หยุดแค่นั้นหรอก ท่านทั้งหลายคงเคยได้ยินคำว่า "ทฤษฎีควอนตัม" (Quantum Theories) คือควอนตัมเป็นตัวที่หักล้างความคิดเก่า ๆ ที่ว่า จิตของมนุษย์กับวัตถุแยกจากกัน ไม่เกี่ยวข้องกัน แต่ว่าทฤษฎีควอนตัมได้พิสูจน์ให้เห็นว่า ความจริงแล้วตัวอนุที่เราเห็น มันไม่ได้เป็นอิสระในตัวของมัน

เองหรือ แต่มันมีลักษณะที่เรียกว่า “ทวิลักษณ์” คือลักษณะ 2 ด้าน จะเป็นโมเลกุล ซึ่งในภาษาวិทยาศาสตร์เขาเรียกเป็น “อนุภาค” หรือจะเป็นคลื่นก็ได้ สุดแล้วแต่สภาพแวดล้อม สุดแล้วแต่อุปกรณ์ในการทดลองของนักวิทยาศาสตร์ ฉะนั้นทฤษฎีควอนตัมโดยสรุปก็คือชี้ให้เห็นว่า ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ การทดลองทางวิทยาศาสตร์นั้น ไม่ใช่เป็นสิ่งที่อยู่โดด ๆ อิสระ แต่มันโยงอย่างมากกับจิตใจของคน อยู่ที่ว่านักวิทยาศาสตร์จะทดลองให้เป็นอนุภาคก็ได้ จะทดลองให้เป็นคลื่นก็ได้ แต่มีคำถามว่า ในเมื่อพัฒนาการทางวิทยาศาสตร์ได้ไปไกลกว่าที่ผมได้กล่าวในตอนต้น ทำไมในโลกของวิทยาศาสตร์ ในประชาคมนักวิทยาศาสตร์ไม่ค่อยจะยอมรับตรงนี้ แต่หยุดตรงแค่นี้มันเท่านั้นเอง เห็นเรื่องของसार วัตถุ เป็นเรื่องที่มนุษย์เราสามารถควบคุมได้ และวิทยาศาสตร์เป็นกลาง ไม่เกี่ยวกับจิตใจอะไรต่าง ๆ พวกนี้ ผมพยายามหาคำตอบ อันนี้เป็นคำตอบที่อาจจะมีความขัดแย้งกันได้ ผมกำลังบอกว่า สิ่งที่เราเรียกว่า ความรู้ พัฒนาการทางความรู้ ที่มาถึงจุดที่ผมพูดว่า ฟิสิกส์ก่อนควอนตัม บังเอิญในโลกก็เกิดปรากฏการณ์ขึ้นมา 2 อย่างคือ การปฏิวัติอุตสาหกรรม ในช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 18 ซึ่งก็เป็นการนำเอาวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีมาใช้เป็นเครื่องมือในการผลิต ประการที่สองก็คือ เมื่อมีการปฏิวัติทางวิทยาศาสตร์นั้น กลุ่มคนที่เอาผลงานของการปฏิวัติทางอุตสาหกรรม กลุ่มคนที่เอาความสำเร็จทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีไปใช้ก็คือ กลุ่มธุรกิจ กระแสสองกระแสนี้ละครับ กระแสของการค้นพบทางวิทยาศาสตร์ กระแสของอำนาจเศรษฐกิจการเมือง มันเข้ามาประสานตรงนี้ และโลกเราได้มาถึงจุดเปลี่ยนที่สำคัญคือ ในช่วงหลังปฏิวัติอุตสาหกรรมในคริสต์ศตวรรษที่ 18 ตอนกลางมาถึงคริสต์ศตวรรษที่ 19 โลกก็เข้ามาสู่ยุคของการล่าอาณานิคม เนื่องจากระบบการผลิตแบบอุตสาหกรรม เป็นระบบที่ผลิตได้ปริมาณมาก ผลิตได้เร็วด้วย ฉะนั้นตรงนี้โดยตรงของระบบอุตสาหกรรมที่ผมเรียกว่า “ระบบทุนอุตสาหกรรมนิยม” มันก็ทำให้เกิดแรงผลักดันให้ต้องมีการแผ่อำนาจออกไปเพื่ออะไร ก็เพื่อ 1) เมื่อคุณผลิตได้เร็ว ได้มาก คุณต้องการตลาดใช้ใหม่ ตลาดในโลกตะวันตกนั้นแคบมากก็ต้องขยายตลาด นี่ก็เป็นที่มาของลัทธิจักรวรรดินิยม ด้วยการขยายอำนาจออกไป 2) ระบบทุนอุตสาหกรรมนิยมยังต้องการวัตถุดิบ เพราะในตะวันตกเป็นเขตเมืองหนาว วัตถุดิบไม่อุดมสมบูรณ์เหมือนในเขตร้อน ก็ต้องขยายอำนาจเพื่อต้องการวัตถุดิบไปป้อนการผลิตแบบอุตสาหกรรม

ตรงนี้เป็นการมองส่วนตัวของผม เมื่อเป็นอย่างนี้จะเห็นว่า พัฒนาการทางความรู้ เวลาผมพูดถึงวิทยาศาสตร์ ผมอยากให้ท่านทั้งหลายมอง ไม่ใช่ในแง่ความรู้ที่เป็นแท่ง ๆ แต่มันมีวิวัฒนาการมาเรื่อย ๆ จากยุคของคอปเปอร์นิคัส กาลิเลโอ ถึง นิวตันอะไรพวกนี้ ผมเรียกว่าเป็น “กระบวนการเรียนรู้” มาตลอด แต่ว่ากระบวนการเรียนรู้แบบควอนตัม มันได้ถูกทำให้ชะงักลง จะเห็นว่า วิทยาศาสตร์ที่อยู่ในโลกของตะวันตก จะสิ้นสุดแค่เพียงนิวตัน แล้วความรู้ทางวิทยาศาสตร์ก็ถูกทุนอุตสาหกรรมเอาไปใช้เพื่อการแผ่อำนาจ ตรงนี้แหละครับที่เราเรียกว่า “โลกาภิวัตน์” (Globalization) คำ ๆ นี้เป็นคำที่ราชบัณฑิตยสถานเพิ่งจะบัญญัติเมื่อสัก 6-7 ปีมานี้เอง โดยแปลว่าเป็น การแผ่ขยายออกไปทั่วโลก ผมว่ามันตรงกับเรื่องนี้โดยสรุป จะเห็นได้ว่า สิ่งที่เราเรียกว่า “ความรู้” ที่มองในแง่ที่แยกจิตกับสสาร มองในแง่ที่มนุษย์เราสามารถจะใช้ความรู้ไปควบคุมธรรมชาติ ล้วงความจริงจากธรรมชาติได้ เพราะเป็นสิ่งที่อยู่ในการควบคุมของมนุษย์ ความรู้นี้เป็นความรู้ที่ประสานเข้ากับระบบอำนาจภายใต้กระแสของลัทธิทุนอุตสาหกรรมนิยม จะเห็นว่า ความรู้ในสภาวะที่เป็นอยู่ ไม่อาจจะแยกออกจากเรื่องของอำนาจเศรษฐกิจการเมืองได้ มันไปด้วยกัน สิ่งที่เราไปเรียนในตะวันตก ความรู้ การแบ่ง discipline แบ่งคณะ แบ่งสาขา ก็แบ่งไปตามวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ที่แบ่งเป็นช่อง ๆ ไปหมด แล้วก็คล้าย ๆ กับวิธีการทดลองทางวิทยาศาสตร์ในแง่ที่แบ่งส่วน วัฒนธรรมวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ของตะวันตก เป็นวัฒนธรรมที่มองชีวิตในลักษณะที่แยกส่วน ไม่ใช่เป็นองค์รวม นี่ก็เป็นที่มาที่ไปของการแยกคณะ สร้างเพื่อส่งเสริมพัฒนาความรู้ความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านขึ้น แต่ในขณะเดียวกัน

ความรู้ตรงนั้นมันประสานไปกับระบบอำนาจเศรษฐกิจการเมือง ซึ่งเป็นปมสำคัญที่ขัดขวางความจริงก้าวหน้าของการคิดค้นทางวิทยาศาสตร์

คอนดัมเตียนนี่ถือว่าเป็นทฤษฎีที่สำคัญ แต่จะเห็นว่านักวิทยาศาสตร์ไม่ค่อยพูดถึงกันสักเท่าไร ในขณะที่ความรู้ต่าง ๆ การทดลองทางวิทยาศาสตร์ต่าง ๆ เป็นความรู้ที่อยู่ภายใต้การครอบงำของภาครัฐกิจ เป็นสำคัญ ในโลกปัจจุบันจะเห็นว่า นักวิทยาศาสตร์ การทดลองวิทยาศาสตร์ หรือการวิจัย ความจริงแล้วมันเป็นการวิจัยหรือการทดลองที่จะสนองความต้องการของระบบทุนอุตสาหกรรมเป็นหลัก หมายความว่าความรู้ทางวิทยาศาสตร์ การทดลองต่าง ๆ นำไปสู่เป้าหมายเดียวกันเท่านั้น ก็คือการสร้างผลกำไรสูงสุดให้กับธุรกิจซึ่งเป็นพลังสำคัญของโลกยุคใหม่ พวกคนชั้นกลาง พวกนายทุนจะเป็นตัวละครสำคัญที่จะทำให้ความรู้ต่าง ๆ เป็นไปตามความต้องการในเชิงของธุรกิจการค้า การแสวงผลกำไร ใน concept ของทุนอุตสาหกรรมนิยมเนี่ย เขามองคนยังโง่ทรามไหมครับ คนซึ่งเป็นทาส ซึ่งเป็นปัจเจก จะถูกวัดค่าเป็นเพียงหน่วยแรงงานเท่านั้น นี่คือลักษณะของวัตถุนิยม เขามองธรรมชาติยังโง่ครับ เขามองว่าเป็นเพียงวัตถุดิบเท่านั้น ไม่ใช่มองธรรมชาติในลักษณะที่อยู่ในกระบวนการวิวัฒนาการร่วมกับชีวิตของมนุษย์ มันจะแยกออกไปเลย เพราะฉะนั้นจะแสวงวัตถุดิบอย่างไรก็ได้ จะขุด จะเจาะ อะไรก็แล้วแต่ มันเป็นเพียงความชอบธรรมของการผลิตเท่านั้น

เมื่อพูดถึงตรงนี้ หลายคนคงจะเห็นแล้วว่า สิ่งที่ผมพูดว่า “สภาวะความรู้” ในขณะนี้เป็นอย่างนั้นแล้วในกระแสโลกาภิวัตน์ ซึ่งเริ่มตั้งแต่ยุคของการล่าอาณานิคมก็ได้แผ่ความรู้ตรงนี้ไปทั่ว รวมทั้งสังคมไทยด้วย ในสังคมไทยพอถึงยุครัชกาลที่ 5 หลายคนคงทราบ ก็มีการปฏิรูปการศึกษา นำเอาเรื่องของความรู้และการจัดระบบความรู้มาใช้ แล้วเราก็กู้ความรู้ดั้งเดิมหมดเลย ตอนที่มีการปฏิรูปการศึกษาในสมัยรัชกาลที่ 5 ผมจำได้ว่า พระเจ้าน้องยาเธอซึ่งเป็นพระ หรือจะเป็นสมเด็จพระยาบรมมหาพิชัยญาติฯ เคยท้วงเอาไว้ว่าในการปฏิรูปการศึกษาน่าจะคำนึงถึงระบบการเรียนรู้ที่เคยเป็นมา ซึ่งเรียนตามบ้านตามครอบครัวในชุมชน และก็ป็นความรู้ในวัฒนธรรมของโลกนอกตะวันตก ซึ่งอยู่กับฐานทรัพยากร เป็นการเรียนรู้เป็นการศึกษาในลักษณะที่ไม่ได้แยกแยะระหว่างจิตกับวัตถุหรือสภาพแวดล้อม ในทางตรงกันข้ามเรามองว่า คนกับสภาพแวดล้อมมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน อยู่ร่วมกัน ตรงนี้เป็นระบบที่คำนึงถึงความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสภาพแวดล้อม ซึ่งผมอยากจะเรียกรวม ๆ ว่าเป็น ecosystem หรือระบบนิเวศ เพราะฉะนั้นระบบนิเวศก็เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของมนุษย์เรา มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ดังนั้นในขณะที่เราใช้ธรรมชาติ เราก็ให้ความเคารพต่อธรรมชาติ อันนี้เป็นเรื่องที่ได้ขาดหายไปจากระบบการเรียนรู้ของเรา

นี่ก็เป็นที่มาที่ไป ว่าทำไมในขณะนี้เรามานั่งเรียนหนังสือ สอนหนังสือกันในสาขาวิชาต่าง ๆ และเป็นสาขาที่เกือบจะไม่เกี่ยวข้องกันเลย ศาสตร์แรกทางสังคมที่เอามาจากฟิสิกส์ก็คือเศรษฐศาสตร์ และหลังจากนั้นศาสตร์สาขาอื่น ๆ ก็พยายามที่จะลอกเลียนจากเศรษฐศาสตร์ โดยสมารถที่จะ claim ได้ว่าเป็นการศึกษาแบบวิทยาศาสตร์ วิจัยแบบวิทยาศาสตร์จริง ๆ ฉะนั้นตรงนี้ก็มีผลกระทบอย่างมากต่อการเรียนรู้ของสังคมไทย เราปฏิรูปการศึกษามาตั้งร้อยกว่าปีแล้ว โดยเฉพาะหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ซึ่งอิทธิพลจากการศึกษาของอเมริกาก็มีมาก เพราะเราไปเรียนกันที่นั่น ถ้าพูดถึงโลกาภิวัตน์ เรามักจะพูดถึงในแง่ของเศรษฐกิจ การหมุนเวียน การเข้า-การออกของสินค้า เงินทุน อะไรต่าง ๆ แต่ความจริงแล้วโลกาภิวัตน์ที่คนไม่พูดถึงกันคือ เรื่องของความรู้ เพราะว่าโลกาภิวัตน์มันทำให้ความรู้ต่าง ๆ เข้ามาครอบ เป็นการสร้างพวกกลุ่มชนชั้นนำของประเทศ พวก elite เป็นเหยื่ออันแรกเลยที่โลกาภิวัตน์มาถึง ไม่ใช่บริษัท ไม่ใช่อะไรอื่น

แต่ว่า elite ไทย รวมทั้งผมด้วยที่เรียนมา ก็ตกอยู่ภายใต้การครอบงำของการเรียนรู้แบบนั้น ฉะนั้นพอเราแยกสาขา พอเราจะวิจัย เราก็วิจัยเฉพาะสาขา และผมอยากจะหมายเหตุตรงนี้ด้วย เมื่อครู่ผมพูดว่า ศาสตร์แรกในทางสังคมที่เอามาจากแบบแผนของวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ก็คือเศรษฐศาสตร์ สิ่งที่เป็นหลักการของวิชาเศรษฐศาสตร์ เป็นจิตวิญญาณเลยก็คือ 1) สิ่งที่เราเรียกว่า “การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ” เป็นเป้าหมายหลักทางเศรษฐศาสตร์ แล้วศาสตร์อื่นเวลาวิจัยก็วิจัยสอดคล้องกับตรงนี้ด้วย เพราะรู้สึกที่เราต้องก้าวเศรษฐศาสตร์ เราก็เอาสมมติฐานของเศรษฐศาสตร์มาใช้ เพราะฉะนั้นวิจัยทุกอย่างก็เกินไปเพื่อเป้าหมายอันนี้ 2) อะไรจะวัดการเติบโตทางเศรษฐกิจได้ ก็อิงแบบของกาลิเลโอ คือว่าต้องสามารถวัดได้ คำนวณได้ง่าย ๆ ก็คือเอาเรื่องของ GDP อัตรารายได้ที่เติบโต เอาตัวเงินตราเป็นตัววัด ไม่ได้เอาคุณภาพชีวิตหรือคุณค่าของมนุษย์มาเป็นตัววัด แต่มาตอนหลัง ถ้าทำทั้งหลายได้ตามรายงานของ UNDP เรื่อง Human Development ตอนหลังจะเห็นว่า เขาพยายามแก้ตัวโดยเอาข้อมูลทางสังคม เอาเรื่องความสุขมารวมอยู่ที่จะเป็นตัววัดความล้มเหลว-ความสำเร็จในการพัฒนาเศรษฐกิจ ถึงแม้ว่าเขาจะเอาพวกนี้เข้ามา เหมือนกับธนาคารโลกที่เวลานี้เริ่มสนใจปัญหาความยากจน หรือว่าสนใจปัญหาการพัฒนาที่ทำให้ธรรมชาติต้องเสื่อมโทรมลงไปอย่างนี้เป็นต้น ก็เริ่มมีศัพท์พวก sustainable development ต้องพัฒนาให้มันยั่งยืน ไม่ทำลายสภาพแวดล้อมต่าง ๆ แต่ทั้งหมดนี้ก็เป็นข้ออ้างเพื่อที่จะทำให้ระบบทุนอุตสาหกรรมยังยืนต่อไปได้เท่านั้น ไม่ได้เอาสิ่งนี้เข้ามารวมอยู่ในแก่นสารสาระของการเรียนรู้ ฉะนั้นการเรียนรู้ในขั้นนี้ ผมจึงเรียกว่าเป็น จุดบอดของสภาวะความรู้ของมนุษย์ที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

เมื่อสิ่งที่เรียกว่า “สภาวะความรู้” ของเรามันมีจุดบอดอยู่ตรงนั้น คำถามต่อไปที่ผมจะพูดในประเด็นที่สองก็คือ ถ้าอย่างนี้แล้วเราจะมีทางเลือกอย่างไร ผมได้เรียนเมื่อครู่แหละว่า ความล้มเหลว ความสูญเสีย จากผลการพัฒนาในแบบฉบับของทุนอุตสาหกรรมนิยม ตามแบบฉบับของวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ ฟิสิกส์อย่างนี้ ได้สร้างความสูญเสียมากมายทั้งคน ธรรมชาติสภาพแวดล้อม ตอนนั้นก็เริ่มสำนึกขึ้นมาแล้วว่าต้องแก้ไขความเสียหาย แก้ไขความสูญเสีย แต่ผมพยายามที่จะเรียนว่า ความพยายามของธนาคารโลกก็ดี ของมหาอำนาจทางตะวันตกซึ่งถือว่าเป็นเจ้าโลกในทางเศรษฐกิจก็ดี เป็นเพียงการแก้ปัญหาเป็นจุด ๆ แก้ปัญหาความยากจนโดยมองว่า ถ้าคนจนก็เอาเรื่องรายได้มาเป็นเกณฑ์ นักวิทยาศาสตร์ไทยก็ลอกมาจากธนาคารโลก ความยากจนคืออะไร ความยากจนก็คือคนที่มีรายได้ต่ำกว่าที่ถือล่ำหำต่อเดือนอย่างนี้เป็นต้น เพราะฉะนั้นการจะแก้ไขความยากจนก็คือ ต้องให้เศรษฐกิจโตไปเรื่อย ๆ แล้วเอาส่วนโตมาเฉลี่ยช่วยคนจน แต่ความจริงแล้วจะเห็นว่า ในมาตรการหรือวิธีการคิดแก้ไข เป็นเพียงการแก้ไขเพื่อการดำรงคงอยู่ของระบบทุนนิยมอุตสาหกรรม และโดยเฉพาะของระบบความรู้ที่เป็นอยู่ จะเห็นว่านี่คือทั้งหมดที่เราเรียกว่า กระบวนทัศน์ (paradigm) วิธีคิด ระบบคิดที่มองคนแยกออกจากธรรมชาติ คนแยกเป็นส่วน ๆ และก็มองว่าเป้าหมายของการพัฒนาทั้งหมดก็คือการเติบโตทางเศรษฐกิจ แล้วต้องมุ่งไปในทางของระบบอุตสาหกรรมด้วย

ยิ่งปัจจุบันจะเห็นว่า โลกาวัดันซึ่งเริ่มต้นมาจากการครอบงำทางความคิด ตรงนี้มาถึงการกดดันให้เปิดประตู... ซึ่งผมมองเห็นว่า แมว่ามันจะเป็นการพยายามแก้ไขปัญหาด่าง ๆ แต่จะไม่ใช่การแก้ไขในรากฐานจริง ๆ การแก้ไขในลักษณะที่เป็นรากฐานจริง ๆ เราคงต้องมาพิจารณาถึงทางเลือก ผมคิดว่าการจัดระบบการศึกษาเสีย เราคงจะปล่อยให้จัดเป็นคณะ ๆ เป็นสาขาไปไม่ได้แล้ว อยากจะเรียนแถมตรงนี้ อย่างที่เห็นในกรณีที่มีปัญหาคือการย้ายธรรมชาติไปรังสิต ไม่มีใครมาถามผมว่า อะไรมันเป็นมาอย่างไร ในสมัยอาจารย์ป๋วย ผมเคยเสนอให้รังสิตเป็นที่ที่มีการปฏิรูปการศึกษาในมหาวิทยาลัยของธรรมศาสตร์

ผมเสนอให้ยุบคณะหมด แต่แบ่งเป็นสาขาใหญ่เลย วิทยาศาสตร์ก็รวมหมดเลย สังคมศาสตร์ก็รวมหมด มนุษยศาสตร์ก็รวมหมด แล้วก็พยายามวางหลักสูตรการเรียนการสอนให้มีการข้ามสาขาวิชากัน คือการจัดระบบองค์กรไปอย่าง แต่ว่าเวลาทำหลักสูตรแล้ว จะต้อง encourage ให้คนเรียนคนสอนมองข้ามวิชาให้หมด แล้วแต่ละสาขา แทนที่จะเรียกคณะดี ผมเรียกเป็นประธานสาขา เป็นสาขาใหญ่ ในสมัยนั้นผมถูกกล่าวหาว่าเอาระบบประธานเหมา เจ๋อตุง มาใช้ นั่นมันช่วงปี 2518-2519 มาในคราวนี้ก็จะเห็นว่าการทะเลาะกันภายในธรรมศาสตร์ เรื่องที่จะย้ายคณะ ก็กลายเป็นย้ายคณะจากท่าพระจันทร์ไปอยู่ที่รังสิต ก็เป็นคณะ ๆ เหมือนเดิม ไม่ได้มีการคิดอ่านที่จะปฏิรูปหรือเปลี่ยนแปลง ทั้งหมดนี้มาจากกระบวนการทัศน์ที่เราที่ยึดมั่นในเรื่องของการแยกสาขานั้นเอง

ฉะนั้นตรงนี้การถกเถียงในเรื่องการศึกษา ผมว่าเราจะมองดูแค่ในระดับของการบริหารจัดการคงไม่ได้แล้ว คงจะต้องพูดในเรื่องของกระบวนการทัศน์ ฉะนั้นแทนที่จะเป็นการจัดระบบความรู้เป็นสาขาแบบ discipline ต่าง ๆ เราคงต้องคิดอ่านที่จะจัดระบบความรู้ คำว่า “การจัดระบบความรู้” ผมอยากจะเรียนตรงนี้ มันทำได้ทั้งในระดับสถาบัน ในระดับมหาวิทยาลัยทำได้ อย่างที่ผมได้พูดถึง ที่ผมคิดเรื่องธรรมศาสตร์ในปี 2518-2519 แต่ว่าการจัดระบบความรู้ใหม่ ทำได้ในส่วนของแต่ละนักวิชาการ นักศึกษา ทำได้ครับ ผมถือว่าคนที่เป็นครุณาอาจารย์ในมหาวิทยาลัย เป็นสถาบันในตัวของเขาเอง ฉะนั้นเราจัดระบบของเราได้ ว่าเราจะเชื่อมโยงอะไรต่าง ๆ เพื่อที่จะให้ความรู้เป็นลักษณะที่เราเรียกว่า เป็น “องค์รวม” อย่างแท้จริง นั่นคือแทนที่จะเรียนจะศึกษา หรือวิจัยไปตามลู่ที่ถูกกำหนดให้ทำ เราก็พยายามที่จะสลัดอะไรตรงนี้ออกไปซะ เพื่อว่าเราจะได้สามารถมองชีวิตได้อย่างกว้างขวาง ในหนังสือเล่มหนึ่งเรื่อง *For the Common Goods* เขาเสนอแนะว่า ในการศึกษาที่ดี ในการวิจัยที่ดี เขาใช้คำว่า คงจะต้องเน้นไปที่เรื่องของปัญหาจริง ๆ ของคนจริง ๆ และในสภาพแวดล้อมของแต่ละพื้นที่ แต่ละชุมชน หมายความว่า เอาชีวิตจริงมาเป็นเป้าหมายของการศึกษาและการวิจัย ถ้าทำอย่างนี้ก็หมายความว่า เราคงไม่ใช่เรียนหรือว่าวิจัยจากแง่ที่เราเรียนรู้เพื่อเอาความรู้เราไปประยุกต์ใช้ ไปวิจัย ไม่ใช่อย่างนั้น แต่คงจะต้องมีการผสมผสานระหว่างสิ่งที่เรียกว่า ความรู้สมัยใหม่ ผมอยากจะเรียนตรงนี้สักนิด เดี่ยวจะเข้าใจผิดว่า ผมแอนตี้วิทยาศาสตร์ แอนตี้ความรู้ตะวันตก ไม่ใช่นะครับ ความรู้เฉพาะด้านก็มีประโยชน์ แต่ว่าจะต้องนำเอามาเชื่อมโยงกับชีวิตที่เป็นองค์รวมให้ได้

ฉะนั้นสิ่งหนึ่งที่จะต้องนำเข้ามาอยู่ในภาพ ในสายตาของเรา คือสิ่งที่เรียกว่า traditional knowledge เป็นความรู้ประเพณี คำว่า “ประเพณี” ผมก็อยากจะให้เข้าใจกันใหม่เหมือนกัน เวลาเราพูด “ประเพณี” เรามักจะพูดเรื่องพิธีกรรม ไปทำบุญทำทานอะไรพวกนี้ แต่ความจริง tradition ผมคิดว่ามันเป็นองค์ความรู้หนึ่ง เป็นวัฒนธรรมการเรียนรู้อีกอย่างหนึ่ง ซึ่งไม่ได้แยกกระหว่างคนกับวัตถุ หรือคนกับสภาพแวดล้อม ไม่ได้แยกกระหว่างคนกับธรรมชาติ ฉะนั้นผมคิดว่าเราก็คงต้องคำนึงถึงสถานะของความรู้ที่เรียกว่า “ความรู้ประเพณี” ใน concept ของตะวันตกเวลานี้เขาเริ่มรู้ เริ่มให้การยอมรับถึงความรู้ที่อยู่นอกตะวันตกบ้างแล้ว แต่เขายังจัดในลักษณะที่คล้าย ๆ ความรู้สมัยใหม่มีฐานะเหนือกว่าความรู้ประเพณี แต่ว่า ดร.วันดานา ชีวา (Vandana Shiva) ซึ่งเป็นนักฟิสิกส์อินเดียเสนอว่า เราจะต้องยอมรับถึงความหลากหลาย (plurality) ของความรู้

เท่าที่เป็นมา ในสภาวะความรู้ที่ผมพูดในตอนต้น เป็นความรู้ที่มองไปในวัฒนธรรมเดียว หรือที่เรียกว่า monoculture เราถูกบังคับให้มองไปอย่างนั้น แล้วเวลาวิจัยจะมีศัพท์คำหนึ่งคือ กรอบความคิด (conceptual framework) และเวลาที่คนไปสอนหนังสือเรื่องการวิจัย จะต้องเริ่มต้นด้วย conceptual

framework ซึ่งผมพยายามมานั่งคิดว่ามันคืออะไร framework นี้ก็คือ สิ่งที่จะเอาไว้ในฐานที่เข้าใจ คือเป็น framework ของวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ framework ของวัฒนธรรมเศรษฐศาสตร์ ที่มองดูความเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นเป้าหมายสูงสุด แล้วการเติบโตทางเศรษฐกิจก็คือการที่จะต้องให้ภาคธุรกิจเอกชนได้กำไรสูงสุดด้วย กำไรสูงสุดเป็นตัววัดอัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจ ตรงนี้มันเป็นกรอบซึ่งเราไม่รู้ตัวเลย จะเห็นว่าในกรอบความคิดของการวิจัยของเราทุกวันนี้ โดยละไว้ไม่ได้พูดถึง แต่มันเท่ากับเป็น concept ซึ่งรับใช้กรอบของกระบวนทัศน์ที่พัฒนามาตั้ง 400-500 ปีที่ผ่านมา เพราะฉะนั้นผมจึงกบฏกับคำว่า conceptual framework โดยมาใช้คำว่า “ฐานคิด” แทน หมายความว่าเราคงต้องมาหาฐานทางความคิดของเรา ต้องลงไปวัฒนธรรมประเพณี ความรู้ การเรียนรู้ของเรา ซึ่งต้องมองเป็นองค์รวม ตรงนี้ผมคิดว่าความสัมพันธ์ระหว่างความรู้สมัยใหม่แบบวิทยาศาสตร์จริง ๆ เลย กับความรู้ในประเพณี จึงเป็นความรู้ที่มีความสัมพันธ์ไม่ใช่สัมพันธ์ในเชิงที่เป็นอะไรอยู่เหนือกว่ากัน แต่เป็นในลักษณะที่ยอมรับรู้ถึงความแตกต่างหลากหลายที่อยู่ในวัฒนธรรมต่าง ๆ ของการเรียนรู้ มันเป็นอีกวัฒนธรรมหนึ่ง ตรงนี้ก็เป็นกระบวนทัศน์หนึ่งที่ผมคิดว่าทำนองหลายถ้าจะมองถึงการศึกษา การวิจัย ที่มันสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงแล้ว เราคงต้องคำนึงถึงคุณค่าของความรู้ในวัฒนธรรมต่าง ๆ ซึ่งมีอยู่อย่างหลากหลาย

เมื่อครูผมพูดถึงสังคมชนบท สังคมฐานทรัพยากร จะเห็นว่าในโลกนี้ธรรมชาติแวดล้อม ทรัพยากรไม่เหมือนกัน วัฒนธรรมไม่เหมือนกัน วิถีชีวิตไม่เหมือนกัน ฉะนั้นข้อสรุปของผมตรงนี้ก็ถือว่า อยากจะเห็นสิ่งที่เรียกว่า ความรู้หรือวัฒนธรรมการเรียนรู้มีการยอมรับถึงความแตกต่างหลากหลาย แล้วสิ่งที่เรียกว่า เป็น “ความเป็นสากลของความรู้” ความเป็นสากลนั้นไม่ใช่หมายถึงเพียงสิ่งที่มาจากตะวันตก ตะวันตกเป็นเพียงหนึ่งในวัฒนธรรมต่าง ๆ ของความรู้และการเรียนรู้ โดยสรุปที่ผมเสนอในที่นี้ก็คือ เราคงต้องเปลี่ยนกระบวนทัศน์ โลกทัศน์ของเรา ที่มองจากความรู้ในลักษณะที่มีความแตกต่างหลากหลาย แล้วนำความรู้ต่าง ๆ มาผสมผสานกันเพื่อสนองตอบชีวิตที่เป็นจริง จะเห็นได้ว่า อะไรควรจะเป็นเป้าหมายของการศึกษา อะไรควรจะเป็นเป้าหมายของการวิจัย ก็คือ ระบบชีวิตโดยรวมของคน คนเป็นแกนกลาง แต่คนไม่ได้อยู่โดดเดี่ยวแยกจากธรรมชาติ เพราะฉะนั้นระบบนิเวศ กับ คน วัฒนธรรม ความคิดความเชื่อ จึงต้องเป็นสิ่งที่ประมวลเข้ามาอยู่บนฐานของการเรียนรู้ร่วมกัน ไม่ใช่แยกจากกัน ไม่ใช่เอาความรู้ตะวันตกมาเช่นฆ่าความรู้ที่อยู่นอกตะวันตก

โดยสรุปก็คือ ถ้าเราจะมาทบทวน ประเมินสภาวะความรู้ ทางเลือก เจื่อนไขแรกก็คือว่า เราคงต้องปลดปล่อยตัวเองให้เป็นอิสระจาก discipline แล้วต้องยกเครื่อง (re-engineering) การเรียนรู้เสียใหม่ ให้คุณค่ากับการเรียนรู้ที่อยู่ในชุมชนต่าง ๆ ซึ่งมีความหลากหลาย อันนี้ก็เป็นเหตุผลที่อธิบายว่า ทำไมผมจึงสนใจเรื่องชุมชน เพราะชุมชนนั้นเป็นเรื่องขององค์รวมของความคิดทั้งหมด แล้วก็ชุมชนที่มีวัฒนธรรม การดำรงชีวิต และการเรียนรู้ที่เป็นของตัวเอง ถ้าเรามองดูความแตกต่างหลากหลายอย่างนี้แล้ว ผมคิดว่าอันนี้เป็นการปรับโลกทัศน์ เปลี่ยนกระบวนทัศน์ของเราให้สอดคล้องกับความจริง แล้วเป็นการปลดปล่อยให้เราเป็นอิสระจากวัฒนธรรมการเรียนรู้ที่แยกส่วน ซึ่งเป็นเรื่องของฟิสิกส์และเรื่องของเศรษฐศาสตร์ที่เรากำลังยึดถืออยู่ในขณะนี้ และในประการต่อมาก็คือว่า เราจะต้องกลับมาหาสิ่งที่ชุมชน ซึ่งเป็นองค์รวมของคน ของวัฒนธรรม ความคิด วิถีชีวิต และของธรรมชาติสภาพแวดล้อมด้วย อันนี้ก็เป็นทางเลือก ในขณะที่เรากำลังพูดถึงการปฏิรูปทางการศึกษา จะสังเกตเห็นนะครับ หรือแผนฯ 8 แผนฯ 9 ที่เอาคนเป็นแกนกลาง พังตูรู้สึกเป็นนิมิตหมายที่ดี แต่ความจริงแล้วเมื่อไปดูแผนฯ 8 แผนฯ 9 ที่บอกเอาคนเป็นแกนกลาง ก็ยังมองคนในแง่ปัจเจก มองคนเป็นอนุชนนั่นเอง ไม่ได้แตกต่างจากที่เราเคยเรียนรู้มาจากอดีต คือไม่ได้เป็นการเปลี่ยนโลก

ทัศน์อะไรเลย ผมว่าการที่จะมองคุณเป็นแกนกลาง จะต้องมองคุณในสภาพแวดล้อมของชุมชน ในสภาพแวดล้อมของฐานทรัพยากรธรรมชาติด้วย แต่แผนฯ 8 แผนฯ 9 ไม่มีมิติของระบบนิเวศเข้าไป

อันที่สองก็คือว่า การปฏิรูปการศึกษาในขณะนี้ ถ้าผมจะวิพากษ์ เป็นเพียงการปฏิรูปการบริหารจัดการ ครูจะอยู่กันยังไง จะกระจายอำนาจยังไง แต่ไม่เคยเปลี่ยนในระดับของกระบวนการทัศน์โลกทัศน์เลย ตราบเท่าที่ไม่ไปแตะต้องเรื่องกระบวนการทัศน์ ผมคิดว่าการปฏิรูปไม่มีความหมาย อันนี้คือจุดบอดของการปฏิรูปการศึกษาที่เป็นอยู่ในขณะนี้ ผมใช้เวลามาพอสมควร ก็ขอยุติเพียงเท่านี้ก่อน แล้วเราคงได้แลกเปลี่ยนข้อคิดเห็นกัน

คุณอาภรณ์ จันทรสมวงศ์ : อาจารย์ได้พาเราย้อนกลับไปทบทวนเกี่ยวกับสถานะความรู้ ตั้งแต่อดีตว่ามีพัฒนาการความรู้ที่มาจากไหน และชี้ให้เห็นถึงจุดบอดของสถานะความรู้ที่ผ่านมาและที่เราเป็นกันอยู่ในปัจจุบันนี้ ซึ่งก็แยกศาสตร์ และมองกันแบบแยกส่วน แล้วก็ได้พาเรามาสู่ทางเลือก ซึ่งอาจารย์ก็ให้ข้อคิดว่า เราคงต้องปรับกระบวนการทัศน์ใหม่ในการเรียนรู้ อันนี้เกิดคำถามเองนะคะ อยากเรียนถามอาจารย์น้าร่อนไปก่อนว่า ที่อาจารย์บอกว่า ระบบความรู้ในแต่ละคนนั้น จัดเองได้ แต่ว่ามันอยู่ภายใต้ระบบหรือโครงสร้าง ที่มันเป็นโครงสร้างใหญ่ครอบอยู่ ตรงนี้ จะอยู่อย่างไร ควรจะมีแนวทางอย่างไร

ศ.เสน่ห์ จามริก : เมืองไทย ใครจะว่ามีข้อเสียอะไรต่างๆ แต่ผมหลุดจากประสบการณ์การสอนหนังสือมาเนี่ย ผมคิดว่าเรามีอิสระพอสมควรที่เราจะจัดระบบการเรียนรู้ของเรา พวกเรามักกันว่า เราอยู่ภายใต้ระเบียบราชการ ทำให้ไม่คล่องตัว ผมว่าไม่จริงหรอก อยู่กับการตัดสินใจของเรามากกว่า ผมคิดว่าถ้าเราเป็นอิสระเสียหน่อยแล้วมองดูไปในชีวิตจริงๆ และอย่าไปถูกความรู้ของชาวบ้าน ผมว่าความรู้ของชาวบ้านนั้น ไม่ใช่จะปราศจากเสียซึ่งฐานทางวิทยาศาสตร์ ฐานวิทยาศาสตร์คืออะไร คือการทดลอง แต่การรู้ของชาวบ้านได้ทดลองกันมาเป็นชั่วคนเลย ยกตัวอย่างเช่น ในขณะนั้นคนมาสนใจเรื่องทรัพยากรเขตร้อนกันมาก เรื่องสมุนไพร เอาไปวิจัยเป็นยาอะไรต่างๆ ตามตัวเลขที่ผมอ่านจาก ดร. วันดนา ชีวา (Vandana Shiva) บอกว่า ด้วยยาที่เอาไปจากพืชในเขตร้อนนี้ 80% เอาความรู้มาจากชาวบ้าน แต่ว่านักวิทยาศาสตร์เราไม่เคยเรียนรู้จากชาวบ้าน จะรู้จากฝรั่งและพร้อมจะเป็นลูกหาบให้ฝรั่งตลอด แต่ไม่เคยลงไปเรียนรู้กับชาวบ้าน

คุณทรงพลกับผมเคยไปที่ญี่ปุ่น ค่อยกับพวกนักปฐพีที่เขาทำงานชนบท เขาจะมีกล้องทดลองคุณภาพดิน เขาจะหนีกล้องนั้นไปคุยกับชาวบ้าน เพื่อที่จะเรียนรู้กับชาวบ้าน ที่จะตรวจและฟื้นฟูคุณภาพดิน ของเราไม่เป็นแบบนั้น ผมเคยไปร่วมการสัมมนาเรื่องการเรียนการสอนวิทยาศาสตร์ที่ชะอำ ที่สวทช.จัด เขาก็เอานักวิทยาศาสตร์ที่ไปทำงานที่อเมริกามาเป็นที่ปรึกษา สรุปในการสัมมนาเขาบอกว่า เมืองไทย วิทยาศาสตร์ต้องเป็นแบบวิทยาศาสตร์ที่นาซ่า (NASA) เห็นไหมครับ คือสายตาเราจะมองไปที่นั่นตลอด เมืองไทยต้องเจริญรอยตามนาซ่าให้ได้ อย่างน้อยทางฟิสิกส์อะไรอย่างนี้เป็นต้น ตรงนี้จะเห็นได้ว่า นี่คือ paradigm ที่มองไม่เห็นเลย แต่ในขณะเดียวกันนักวิทยาศาสตร์ของตะวันตก เขามาถึงความรู้จากชาวบ้านเอาไปทดลอง เอาไปวิจัยตลอดเวลา อันนี้ก็จุดบอดที่น่าเป็นห่วงมาก ผมฟังแล้วไม่สบายใจ เพราะในที่ประชุมสัมมนานั้นกำลังจะวางแผนการเรียนการสอนวิทยาศาสตร์ในเมืองไทยด้วย

นี่ก็เป็นตัวอย่าง ที่เราไม่สามารถมองไปที่พื้นฐานของเราได้อีกเลย สำหรับคำถาม ผมคิดว่าครูบาอาจารย์เนี่ย อยู่ได้ละ แล้วที่มานี้ผมเข้าใจว่ามีนักศึกษาหลายคน นักศึกษาระดับปริญญาโท ในความเข้าใจของผม การศึกษาในระดับ post-graduate ก็ไม่ได้เป็นการศึกษาแบบที่อ่าน เรียนรู้ ท่องจำโน่นนี่แล้ว แต่เป็นการศึกษาที่จะต้องมุ่งไปในทางที่ให้ตั้งโจทย์ให้ได้ อยู่กับการตั้งโจทย์นั้นครับในระดับ post-graduate กับบรรดาท่านอาจารย์ทั้ง

หลาย อยู่ที่ว่าเราจะตั้งโจทย์อย่างไร แม้กระทั่งในหลักสูตรที่เราไปสอนก็เช่นเดียวกัน ผมคิดว่ามีโจทย์ได้ การสอนคงไม่ได้หมายความว่าเพียงอ่านโน้ตอ่านนี้ นามาผสม แล้วก็มาถ่ายทอด ผมคิดว่ามันมีโจทย์เหมือนกัน ว่าเราต้องการให้วิชานี้นำไปสู่อะไร ฉะนั้นทุกคนทำได้ จริงๆ ระบบราชการเราเป็นระบบราชการที่ไม่เข้มแข็งเท่าไร เรายังมีช่องว่างที่จะเป็นอิสระได้เยอะแยะเลย แต่เราไม่ทำเองต่างหาก

คุณอากรณ์ จันทรสรวงศ์ : ส่วนหนึ่งที่อาจารย์พูดถึงเรื่องทางเลือก อาจารย์ให้หันกลับมามองเรื่องชุมชน ซึ่งมันมีความเป็นองค์รวมอยู่ อันนี้ไม่ทราบในที่ประชุม หลายท่านคงทำวิจัยเรื่องชุมชนมาก่อนข้างเยอะ ไม่ทราบว่าใครจะแลกเปลี่ยนไหมคะ

ศ.เสน่ห์ จามริก : อยากเพิ่มสักนิดนะคะ พูดถึง “ชุมชน” แม้กระทั่งเป้าหมายการศึกษาเรา กลุ่มเป้าหมายเดียวกัน แต่อาจจะตั้งโจทย์คนละแบบก็ได้ คงจำกันได้เมื่อ 20-30 ปีก่อน ธนาคารโลกบอกว่าต้องแก้ไขปัญหาคอขวด จน โดยที่ศึกษาถึง basic need ของชุมชน ว่าชาวบ้านต้องการอะไร อาหาร hygiene พวกนี้ ก็วัดในห้องแล็บว่าคนต้องการหนึ่ง สอง สาม สี่ ห้า ก็ไปวิจัย แล้วพยายามบอความต้องการอันนั้นให้ มันก็มาจากข้างนอกอีก แต่เราไม่เคยศึกษาจากข้างในขึ้นมา ให้เขาได้เรียนรู้แล้วเติบโตขึ้นมา ผมอยากจะดึง ไหนๆ ก็พูดถึงชุมชนแล้ว อันนี้คนละอย่าง ถึงแม้เราจะสนใจชุมชน ถ้าเราตั้งโจทย์ผิด มันก็ผิดไปได้เหมือนกัน

อาจารย์พิกุล เอกวรารุง : อยากจะขอรบกวนให้ท่านอาจารย์ช่วยอธิบายเพิ่มเติมอีกนิดหนึ่งค่ะ เมื่อครั้งที่อาจารย์ได้เล่าให้ฟังถึงวิวัฒนาการด้านวิทยาศาสตร์และแนวคิดทางด้านสังคมศาสตร์ ที่เศรษฐศาสตร์เอามาประยุกต์ใช้ แล้วอาจารย์ก็สรุปว่า ปัจจุบันเรื่องของความรู้ เราได้ถูกรอบงำจากกรอบของอำนาจเศรษฐกิจ แล้วอาจารย์ก็บอกว่าอย่างไรก็ตาม ได้มีความพยายามแก้ไขแล้ว แต่ก็ยังคงดำรงไว้ซึ่งทุนนิยมอุตสาหกรรม ประโยชน์นี้ตัวเองค่อนข้างติดต้น ว่าอาจารย์มีปรากฏการณ์ใดหรือคะ อาจารย์ถึงสรุปออกมาแบบนั้น อันนี้เป็นข้อที่หนึ่ง ข้อที่สองเป็นโจทย์ที่น่าคิดมากก็คือ ปกติตัวเองก็เป็นคนที่สอนวิจัย สิ่งแรกที่จะต้องให้ตั้งเลยคือต้องมี conceptual framework ซึ่งค่อนข้างจะเป็นงานวิจัยเชิงปริมาณ แต่อาจารย์บอกว่าให้มองจากฐานคิด ก็รู้สึกว่าได้ความคิดขึ้นมา แต่อยากให้อาจารย์ยกตัวอย่างให้เป็นรูปธรรมนิดหนึ่ง เผื่อจะได้เอาไปอธิบายหรือขยายเป็นแนวร่วมอีกครั้งหนึ่ง ว่าถ้าเราไม่ใช่ conceptual framework เป็นฐานในการทำวิจัย ที่บอกว่ามาใช้ “ฐานคิด” แทน จะทำให้งานวิจัยในบางครั้ง มันฟังชันหรือกระจายมากเกินไปหรือเปล่านั้น

ศ.เสน่ห์ จามริก : ...การต่อสู้เพื่อการดำรงคงอยู่ของทุนอุตสาหกรรมนิยม ก็จะได้ตั้งแต่ก่อนและหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 คือก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 กลุ่มประเทศทุนอุตสาหกรรมทั้งหลายยังมีการแก่งแย่งช่วงชิงกัน ต่างคนต่างไปล่าอาณานิคม จนกระทั่งเกิดสงครามโลก มาหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เขาก็มองว่าขึ้นช่วงชิงแก่งแย่งกัน ระบบทุนอยู่ไม่ได้แน่นอน ฉะนั้นเรามาจับมือกันแล้วก็สร้างสถาบันระหว่างประเทศขึ้น เราก็ได้ IMF ธนาคารโลก รวมทั้ง WTO 3 สถาบันนี้ก็ไปเป็นเครื่องมือของกลุ่ม G7 G8 ธนาคารโลกก็ให้กู้เงิน ให้ความช่วยเหลือที่จะวางแผนพัฒนาไปในทางอุตสาหกรรม จากอุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้าไปสู่อุตสาหกรรมส่งออก ให้ทุกคนไป join ในตลาด ที่อยู่ในความควบคุมของประเทศมหาอำนาจ ฉะนั้นจะเห็นว่า ความเติบโตใหญ่ของระบบทุนอุตสาหกรรมในขณะนี้ พอถึงยุคที่เป็นโลกาภิวัตน์จริงๆ ในขณะนี้ถ้าเราดูให้ดีจะเห็นว่า อำนาจ อิทธิพลของธุรกิจในรูปแบบของบริษัทข้ามชาติ ใหญ่โตมาก ขนาดที่เรียกว่ามีอิทธิพลเหนือรัฐบาลของฝ่ายรัฐด้วยซ้ำไปในประเทศตะวันตก อันนี้ก็ยืนยันได้ว่าความพยายามตรงนี้ มันเป็นการพยายามที่จะให้เกิดความมั่นคง เสถียรภาพ ของระบบทุนอุตสาหกรรมนิยม อย่างกรณี IMF เข้ามาช่วยเหลือ ที่เราเรียกว่า Structural Adjustment Program ที่ทำให้รัฐบาลไทยซึ่งประสบวิกฤติได้รับเงินกู้มา ต้องทำอย่างนั้นอย่างนี้ ต้องลดสวัสดิการ ลดอะไรต่างๆ ลงไป เพื่อที่จะให้ฐานะการเงินของประเทศดีขึ้น

ตามคำแนะนำของ IMF ซึ่งก็เป็นการผูกโยงกับระบบที่เป็นอยู่ตลอดเวลา ฉะนั้นเดี๋ยวนี้ผู้นำของเราจึงมองว่า การส่งออกเป็นทางเดียวที่เราจะฟื้นเศรษฐกิจของเราได้

อันที่สอง ผมอยากจะพูดถึงการเรียนรู้สักนิดหนึ่ง ในขณะนี้การเรียนรู้ การศึกษาของเราเป็นแบบที่เราเรียกว่า outside in หมายความว่าเราเอาสิ่งที่เรียนรู้จากภายนอกเข้ามาเป็นตัวกำหนดในเรื่องการเรียนรู้ของตัวเอง ฉะนั้นสิ่งที่เรียกว่า “กรอบความคิด” นั้น ก็คือเอาสิ่งที่มันเป็นความต้องการของภายนอกมาเป็นตัวกำหนดการเรียนรู้ และกำหนดนโยบายของเรา สมมติภายนอกกำหนดว่า คุณต้องส่งออกนะ เราก็พัฒนาเศรษฐกิจเพื่อส่งออกทำเดียว แต่มีการเรียนรู้อีกอันซึ่งนักการศึกษาไม่ค่อยพูดถึง ทั้งๆ ที่การปฏิรูปการศึกษาต้องพูดถึงนี้มากๆ ก็คือการเรียนรู้ที่เรียกว่า Inside out หมายความว่าเรียนให้รู้จักตัวเอง เพื่อที่ตัวเองจะได้สามารถคิดสรรสิ่งที่ไปภายนอกมาเป็นประโยชน์กับตัวเอง กระบวนการเรียนอันนี้แตกต่างกันนะ ในขณะนี้กระบวนการเรียนรู้ของเราเป็น outside in ตลอดเวลา อันนี้เป็นจุดอ่อน ซึ่งเกิดจากไม่เฉพาะผู้นำทางการเมือง แต่มันไปจากระบบการศึกษา ระบบคิดของเราด้วย การปฏิรูปการศึกษาจริงๆ ต้องมองถึงว่า ทำอย่างไรให้คนเรียนรู้เรื่องของตัวเองให้มากที่สุด เพื่อจะได้พัฒนาศักยภาพที่จะคัดเลือกสิ่งที่ไปทั้งโทษ ทั้งประโยชน์จากภายนอก ให้มาเป็นประโยชน์กับตัวเอง

ที่นี้กลับมาที่ตัวคน สังคมไทย ในทำนองเดียวกันครับ ผมคิดว่าการวิจัยนั้นจะต้องตั้งโจทย์ที่ทำความเข้าใจกับศักยภาพภายในให้มาก ๆ ยกตัวอย่างที่ผมมองเห็นเนี่ย ผมคิดว่าเรารู้จักตัวเองดีแล้ว ผมว่าศักยภาพในการพัฒนาเศรษฐกิจของเรา ก็คืออาหารกับยา แล้วเรามีธุรกิจที่ไม่ใหญ่นัก สิ่งที่เราเรียกว่า SMEs น่าจะเป็นเป้าหมายสำคัญ เห็นไหมอะ ผมคิดว่าการตั้งโจทย์ไม่เหมือนกัน ถ้าเรานอกว่าเราตั้งโจทย์เพื่อที่จะพัฒนาให้เกิดการเติบโตทางเศรษฐกิจ เอ้า! ส่งออก ส่งออก ทั้งๆ ที่เราพัฒนาส่งออกมา 20-30 ปีแล้ว ถ้าดูตัวเลขจะเห็นว่า การส่งออกของเรา รัฐบาลคุยตลอดเวลาว่า ส่งออกเป็นกี่ล้านๆ แต่นำเข้ามันขาดทุนทุกที เพราะเราต้องพึ่งพิงเขา พึ่งทุกอย่างเลย... รัฐบาลนี้ชอบทำ workshop จนถูกล้ออยู่ในขณะนี้ เมื่อสองวันก่อน ก็ทำ workshop เรื่องบีโอไอ (BOI) ปรากฏว่าบีโอไอหลวมตัวไป ความที่อยากให้นักลงทุนมากๆ ให้สิทธิพิเศษเยอะเยอะไปหมดเลย เราต้องพึ่งเขา ทั้งทุน เทคโนโลยี และกิตลาคด้วย การที่เราพัฒนาโดยไม่รู้จักตัวเอง เราส่งออกทำเดียว แล้วก็ทำอุตสาหกรรมจนกระทั่งคนยากจนลงไป คนไม่มีงานทำ ทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรม ผลก็คือว่าเราทำลายตลาดภายในของเรา ใช่มั้ยไหมอะ คือคนยากจนก็ไม่มีกำลังซื้อ เพราะฉะนั้นยิ่งทำเท่าไร ก็ยิ่งพึ่งตลาดภายนอกมากเท่านั้น นี่เพราะการไม่รู้จักตัวเอง ผมคิดว่าเราจะต้องเริ่มแบบแผนการเรียนรู้ที่เป็น inside out เสียที ทำความรู้จักกับสังคมวัฒนธรรม ศักยภาพให้มาก ๆ จากที่ผมได้คิดได้ทำอะไรมาระยะหนึ่ง ผมเชื่อว่าอาหารกับยาคืออนาคตของไทย ส่งออกก็ได้ ถ้าเราคิดให้ดี ๆ จะเห็นว่า ไม่จำเป็นต้องไปแข่งในสินค้าตัวเดียวกับฝรั่ง แข่งได้ยังไงครับในเมื่อเราพึ่งพิงเขามาโดยตลอดตรงนี้ผมคิดว่าเป็นประเด็นที่เป็นรูปธรรม ที่ชี้ให้เห็นว่าการที่เราไม่ได้เรียนรู้ รู้จักตัวของเรา มันเป็นจุดบอดสำคัญที่ทำให้เราต้องพลาด ถาล้างไปในวิถีการพัฒนา ซึ่งมันทำให้เรากลายเป็นสังคมที่ต้องพึ่งภายนอกโดยตลอด

คุณทรงพล เจตนาวณิชย์: ผมจะลองนำเสนอเพื่อเชื่อมโยงคำถามที่อาจารย์ตอบ ผมเองก็ถูกสอนให้ทำวิจัยในลักษณะที่ว่า มันมีขั้นตอนของมันอยู่ เราเริ่มจาก problem statement หลักการและเหตุผล แล้วก็การตั้งโจทย์ เสร็จแล้วก็มาถึงประเด็นที่ว่า จากโจทย์ที่เราตั้ง จะมี conceptual framework หรือ theoretical framework อย่างไรในการจะไปจับ ที่นี้ประเด็นที่อาจารย์พูดถึง อาจารย์พูดถึง problem statement ฐานคิดในการที่จะตั้งโจทย์ค่อนข้างสำคัญ ว่าโจทย์ตัวนั้นควรจะเป็นอย่างไร แต่ในกระบวนการเรียนการสอนของเราที่ผ่านมา เนื่องจากว่าเราไปเอาทฤษฎีเป็นตัวตั้ง สมมติว่าผมเรียนเศรษฐศาสตร์มา ผมเรียน demand-supply ผมค่อนข้างเรียนที่มันแยกส่วนกับตัวสังคม ดังนั้นผมยึดทฤษฎีเป็นตัวตั้ง ถ้าผมจะทำวิจัยอะไรสักอย่าง ผมก็เริ่มต้นจากจุดนี้ แต่ที่อาจารย์พูดถึงว่า การวิจัยจะต้องหันไปดูศักยภาพภายในให้มาก ก็คือต้นทุนทางสังคม หรือว่าความเข้าใจของนักวิจัยต่อปัญหา

สังคม ตรงนั้นในกระบวนการ train นักวิจัยหรือนักศึกษาของเราที่ออกมา นักศึกษามีความเข้าใจสังคมน้อย แต่ไปเน้นหนักในตัว methodology ก่อนข้างเยอะ เพราะฉะนั้นพอจะทำวิจัย เราก็ต้องเอาจากกรอบทฤษฎีวิเคราะห์ของเรามาตั้ง เพื่อที่จะเอาตัวนี้ไปหาข้อมูล ให้มันมา fit กับตัว theoretical framework ของเรา แต่ผมว่าประเด็นสำคัญมันอยู่ที่ตัว problem statement มากกว่า อยู่ที่เราตั้งใจหรือ ว่าโครงการวิจัยนั้นตั้งใจหรือ/ ประเด็นที่จะเข้าไปศึกษาอย่างไร

ผมคิดว่า “ฐานคิด” ของอาจารย์ค่อนข้างจะไปเชื่อมโยงกับเรื่องของการตั้งใจอย่างมากว่าตัว conceptual framework ใน sense ของนักวิจัยที่เราพูดถึงอยู่ เพราะมันจะมีประเด็นอย่างนี้ครับว่า พอเราไปทำวิจัย เราก็พยายามตี scope ของสิ่งที่เรามอง ให้มันมีความชัดเจนว่าเรากำลังจะตอบคำถามอะไร แล้วการที่เราจะชัดเจนนั้นมันจะต้องมี conceptual framework หรือ theoretical framework มาช่วย ซึ่งถ้าไม่มีตัวนี้มาช่วย เราฐานะที่เป็นนักวิจัย เราไม่รู้ เราก็จะเบลอเหมือนกัน เพราะไม่มีตัว guide ตรงนี้ผมคิดว่ามันเป็นเรื่องของตัว conceptual framework ในลักษณะของตัว research methodology ที่เราพูดถึงในกระบวนการวิจัยที่สอนกันอยู่ในมหาวิทยาลัย แต่ความหมายของท่านอาจารย์เสนอจะต่างกัน สิ่งที่อาจารย์อธิบายมา “ฐานคิด” ของอาจารย์ คือฐานคิดต่อการมองสถานการณ์หรือปัญหาสังคม ว่าเรารู้จักมันแค่ไหน เราเข้าใจประเทศของเราไหม เราเข้าใจท้องถิ่นไหม ถ้าเราเข้าใจปั๊บ โจทย์ที่ตั้งขึ้นมา มันต้องเป็น relevant หรือตอบคำถามต่อคอขวดของสังคมได้ แต่ถ้าหากเราไม่เข้าใจตรงนั้น การตั้งใจของเราก็จะตั้งจากตัวทฤษฎี จากที่เราอ่านของเราไป ทีนี้ปัญหาอยู่ที่ว่า นักศึกษาทำวิจัยในลักษณะที่เป็นเพียงแค่แบบฝึกหัด ก็ไม่ได้คาดหวังว่านักศึกษาจะเข้าไปทำความเข้าใจกับสังคม ตรงนี้ต้องถกกันนะครับ ว่าเวลาเราจัดการเรื่องระบบการวิจัยระดับปริญญาโท-ปริญญาเอก เรามีวิธีที่จะทำอย่างไร เราแค่ให้เป็นแบบฝึกหัด แต่แบบฝึกหัดนั้นจะต้องสะท้อนให้นักศึกษา ทำยที่สุดแล้วพอออกไปเป็นนักวิจัย จะต้องเป็นนักวิจัยที่ดี หมายถึงว่าจะต้องเข้าใจบริบทสังคมของตัวเองด้วย จึงจะไปทำวิจัยหรือตั้งใจได้ดี ประเด็นอันนี้ผมคิดว่า มันเป็นเรื่องตั้งแต่แรกเลย คือการตั้งประเด็น/ โจทย์ที่จะไปทำวิจัย ที่อาจารย์บอกว่า ถ้าเราไปถึงเรื่องของการส่งออกเป็นตัวตั้งปั๊บ ทุกคนก็ต้องตั้งใจไปเสริมการส่งออกใช่ไหมครับ ตรงนี้โดยสรุปก็คือ conceptual framework ที่อาจารย์พูดถึงกับสิ่งที่เรากำลังมอง อาจจะต่างกันก็ได้

คุณอรสุดา เจริญรัต : ขออนุญาตตั้งประเด็นต่อจากคุณทรงพลนะคะ เห็นด้วยว่า เวลาเราทำวิจัย เราเริ่มต้นจากการตั้งใจ แต่สิ่งที่เห็นความสำคัญแล้วเราน่าจะแลกเปลี่ยนกันเพิ่มเติมก็คือคำว่า conceptual framework ของความรู้ที่เราจะลงไปศึกษานี้ จริงๆ แล้วมันอยู่ภายใต้ paradigm อะไร เพราะอย่างตัวเองเป็นนักเศรษฐศาสตร์ อย่างที่อาจารย์ว่า เราก็ถูกสอนกันมาว่าในฐานะที่เศรษฐศาสตร์เป็นวิชาทางด้านสังคมศาสตร์ที่มีความเป็นวิทยาศาสตร์สูง เพราะฉะนั้นเราจะเรียนเศรษฐศาสตร์ในสองลักษณะ ก็คือศึกษาเป็นลักษณะของวิทยาศาสตร์เลย โดยตัดระบบคุณค่าตัดเรื่องความคิดจิตใจของมนุษย์ที่เราศึกษาพฤติกรรมเขาในทางเศรษฐกิจ ถ้าเราเป็นนักเศรษฐศาสตร์ที่ตกอยู่ภายใต้ paradigm อันนี้ เวลาเราลงไปสร้างความรู้ ไม่ว่าตั้งใจยังไงก็ตาม conceptual framework ที่เราสร้าง มันก็อยู่ใน paradigm ที่เราถูกครอบงำตรงนี้ อันนี้น่าจะเป็นประเด็นที่เราอาจจะแลกเปลี่ยนกันต่อหรือไม่ว่า ทำยังไงให้ conceptual framework ของเรามันหลุดจากการครอบงำของ paradigm ที่เราอาจจะได้อิทธิพลจากการศึกษา ซึ่งจะช่วยให้องค์ความรู้ที่เราอาจจะมีส่วนร่วมสร้างขึ้น มันน่าจะตอบสนองกับความเป็นจริงของสังคมได้มากกว่า

ศ.เสนอ จามริก : ทั้งหมดนี้โปรดอย่าสรุปนะว่า เรากำลังแอนตี้ความรู้ตะวันตก ไม่ใช่อย่างนั้น แต่ผมคิดว่าความรู้หรือทฤษฎีที่คุณทรงพลพูดถึง มันไม่ได้เกิดในสุญญากาศหรอก แต่มันเกิดในสภาพแวดล้อม มันมีบริบททางประวัติศาสตร์ บริบททางสังคมและวัฒนธรรมของเขา ฉะนั้น validity หรือความชอบธรรมของทฤษฎีหรือความรู้มัน มีลักษณะที่อยู่ในบริบท เราก็เรียนรู้ในอีกบริบท แต่ความรู้มันข้าม ผสมผสานกันได้ อย่างไรก็ตาม เราคงจะต้องตั้งใจที่เรามีปัญหาที่จะรู้จักตัวเองเป็นฐาน แล้วก็สามารถคัดเลือกคัดสรรจากความรู้วิชาการต่างๆ ให้มันเป็น

ประโยชน์ได้ โดยสรุปผมคิดว่าเราต้องมีอิสระ พุดง่าย ๆ เราถึงจะเดินไปอย่างนั้นได้ และความจริงผมขอย้ำอีกครั้งว่า เราพูดถึง “ความเป็นสากล” เรามักเข้าใจว่า สากลคือตะวันตก ไม่ใช่เนะครับ ยกตัวอย่างผมทำงานเรื่องสิทธิมนุษยชน ผมคิดว่าก่อนจะตั้งโจทย์ เราคงต้องมาดูประเด็นของเรามากกว่า ดูที่ปัญหาจริง ๆ ดูที่คนจริง ๆ ดูที่สภาพแวดล้อมจริง ๆ เราที่มาค้นพบว่า แท้จริงแล้วปัญหาสิทธิมนุษยชนในสังคมไทย เหมือนกับสังคมแถวทวีปเอเชีย ก็คือเป็นเรื่องของชุมชนเป็นหลัก ฉะนั้นเราจะต้องพูดเรื่องสิทธิชุมชน อย่างนี้เป็นต้น ตะวันตกก็ยังไม่ยอมรับ แต่อันนี้ก็เป็นบริบทของเรา ต้องยืนขึ้นมา ไม่ใช่ว่าจะต้องตามสิ่งที่ตะวันตกได้บัญญัติเอาไว้ ต้องเป็นสิทธิเรื่องการเมือง มันคงไม่ใช่ ผมคิดว่า ความเป็นสากลอยู่ที่ว่า เราจะเลือกมองลักษณะที่เป็นหนึ่งเดียวหรือมองในลักษณะที่เป็นความหลากหลาย ผมคิดว่าโลกโลกาภิวัตน์ในขณะนี้ กำลังมาถึงจุดเปลี่ยนผ่านที่สำคัญอย่างยิ่ง จะเห็นว่าในขณะที่มีโลกาภิวัตน์จากกระแสโลก มันเริ่มมีกระแสท้องถิ่น ที่พยายามยืนยันความหลากหลาย ปฏิเสธไม่ยอมรับความเป็นหนึ่งเดียวที่ถูกครอบงำ ผมคิดว่าสิ่งที่เรากำลังพูด เรากำลังพูดในเรื่องที่กำลังอยู่ในช่วงของการเปลี่ยนผ่านที่สำคัญอย่างยิ่ง เพราะฉะนั้นแต่ละคนคงจะต้องพิจารณาพิจารณาว่า เราอยู่ตรงนี้เราจะเลือกอะไร

อ.ซูพินิจ เกษมณี : มีประเด็นที่ท่านอาจารย์เสนอให้ได้พูด แล้วผมคิดว่า มันเชื่อมกับที่ท่านเมื่อครูได้ชี้ประเด็นไว้ คือเวลาเราพูดถึงการวิจัย มันกลายเป็นธรรมเนียมของการวิจัย นอกจากจะมี conceptual framework นักวิจัยจะถูกสอนถูกฝึกฝนให้ต้องมีภาวะวัตถุวิสัย (objectivity) โดยที่คิดเทียบเคียงกลับไปให้นักฟิสิกส์ ว่าจะต้องใช้ตัว objectivity ในการศึกษาวิจัย แต่ผมคิดว่าตรงนี้นั้นทำความเสียหายให้การศึกษาสังคมมากเหมือนกัน มีนักมานุษยวิทยา รุ่นก่อน ๆ พยายามจะบอกว่า การที่จะศึกษาสังคมโดย value free เนี่ย มันไม่มีคุณค่าอะไรเลย ไม่มีความรู้สึกอะไรเลย มันเป็นไปได้หรือไม่ได้หรอก แต่ถึงกระนั้นก็ยังมีการถกเถียงกันมาก จนกระทั่งกลุ่มที่พัฒนามาสู่ควอนตัมฟิสิกส์ ที่ท่านอาจารย์เสนอให้พูดถึง ออกมาชี้ให้เห็นว่า แม้แต่ในการสังเกตการณ์พฤติกรรมของอะตอมต่าง ๆ พบว่า ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น มันสำคัญอย่างยิ่งกับผู้สังเกต มันไม่ได้เป็น objectivity อย่างที่เราพูดถึง มันกลายเป็นลักษณะของความสัมพันธ์เชิง subjectivity ไปแล้ว นักสังคมศาสตร์จำนวนหนึ่งก็เริ่มที่จะพลิกแพลง ถกเถียงกันเรื่องนี้ แต่อย่างไรก็ตามในสถานศึกษาทั่วไป การสอนที่เป็นธรรมเนียมของการวิจัย ก็ยังเน้นให้นักศึกษาพัฒนาภาวะที่เป็นวัตถุวิสัย (objectivity) ให้มาก แล้วตรงนี้ก็ถูกเอาไปตีความเวลาเข้าไปพื้นที่ ก็ยังโชคดีที่ไม่สวมเสื้อกาวด์เท่านั้นแหละ ก็เข้าไปเหมือนกับว่า value free ไม่เข้าข้างใครคนใดคนหนึ่ง ซึ่งผมว่าในทางสังคม มันเป็นไปได้ ถ้าเราไปอยู่ในสภาพสังคมแวดล้อมที่มันเป็นเรื่องของ การเอาใจเอาเปรียบ แล้วเราจะบอกว่า เราไม่มีความรู้สึกอะไร

ในหลายที่ผมก็พบด้วยความประหลาดใจว่า ชุมชน ชาวบ้านเองก็ปฏิเสธนักวิจัย ผมเคยไปเยี่ยมกลุ่มอินเดียแดงที่แคนาดา เขาลุกขึ้นมาฟื้นฟูวัฒนธรรม เพื่อจะแก้ปัญหาอะไรต่าง ๆ ของเขา ปัญหายาเสพติด ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาครอบครัว ท่ามกลางกิจกรรมต่าง ๆ เขาก็พยายามพัฒนาทางด้านการศึกษา หลักสูตรท้องถิ่น กลับมาฟื้นฟูวัฒนธรรม ภาษา ผมก็ถามเขานักมานุษยวิทยาเข้ามาช่วยอะไรบ้างหรือเปล่า เขาพูดว่านักมานุษยวิทยาแล้วก็ทำเสีย ฮี! ท่านองว่าใครจะมาสนใจ หรือว่าฟังไม่ได้ทำนองนี้ ผมก็นึกดูว่า มันก็เหมือนกระแสที่เกิดขึ้นในเมืองไทยเหมือนกัน ที่มีชาวบ้านที่รวมตัวกันเป็นกลุ่มก้อน เป็นองค์กรค่อนข้างเข้มแข็งเนี่ย บางทีก็วิจารณ์นักวิชาการในลักษณะนี้เหมือนกัน เหมือนกับว่ามาตักตวงความรู้แล้วก็ออกไป อันนี้ก็เป็นทัศนะที่ผมคิดว่า มันมีที่มาจากความคิดในเรื่องวัตถุวิสัย ที่ตีความเกินเลยออกไป

อีกแง่หนึ่งที่เป็นเรื่องสำคัญ ที่มันเกิดผลงานวิจัยในเรื่องเดียวกัน แต่ผลการวิจัยต่างกัน ยกตัวอย่างโครงการวิจัยที่ได้รับทุนจาก สกว. 2 โครงการในเรื่องของประมง กลุ่มหนึ่งยกผลงานวิจัยออกมาแสดงให้เห็นความเสียหายของประมงขนาดใหญ่มากมาย ขณะที่ทีมวิจัยที่เป็นนักวิชาการของประมงโดยเฉพาะ ก็บอกว่ามันไม่ได้เสียอย่างนั้น มันก็สร้างผลผลิตได้ดี ในขณะที่ข้อมูลต่างกัน พบว่าฝ่ายหนึ่งก็ว่า คุณวิจัยอย่างลำเอียงเข้าข้างชาวบ้าน มองกันว่า

เนี่ย คุณล้าเอียง คุณไม่ objectivity ผมคิดว่าตรงนี้ทางสังคมศาสตร์เรายังไม่ได้พูดกันให้ชัดเจนว่า เอ๊ะ! ตกลงการวิจัยเนี่ย มันจะ objectivity หรือไม่ objectivity ในขณะที่ควอนตัมฟิสิกส์บอกแล้วว่า การสังเกตการณ์ยังงั้นมันก็ผูกพันสัมพันธ์โดยตรงกับผู้สังเกต แต่สังคมศาสตร์เราทุกวันนี้ สถาบันการศึกษาก็ยังสอน ยังเน้นอยู่ว่าการวิจัยต้องมีภาวะวัตถุวิสัยอย่างแท้จริง

ศ.เสน่ห์ จามริก : ผมอยากจะเรียนย้ำอีกครั้งว่า เวลาที่เราพูดเรื่องความรู้จะอะไรบ้าง ความจริงแล้วในสภาวะของโลกาภิวัตน์ ความรู้ไม่ได้ถูกปล่อยให้อยู่โดยตัวของมันเอง แต่มันถูกอำนาจและผลประโยชน์เข้ามา ดังนั้นจะเห็นได้ว่างานวิจัยต่างๆ ถือว่าเป็น corporate research นักวิทยาศาสตร์ก็เป็น corporate scientist คือมันเข้าไปอยู่ในบริษัทหมด เราจะไม่เห็นไอน์สไตน์ต่อไปอีกแล้ว ฉะนั้นในความอยู่รอดหรือความก้าวหน้าของนักวิทยาศาสตร์ รวมทั้งนักวิจัยทางสังคมศาสตร์ ก็ขึ้นอยู่กับตรงนี้ ขึ้นอยู่กับ play ของพวกบริษัท เมื่อพูดถึงตรงนี้แล้วจะเห็นว่ามันแยกไม่ออก สรุปว่าในเวลานี้ อำนาจกับความรู้มันเข้ามาเกี่ยวก้อยกัน ดังนั้นสิ่งที่เราพยายามทำ คือว่าเราคงต้องปลดปล่อย คำถามคือ เราปลดปล่อยตัวเองได้หรือเปล่า คงต้องถามตัวเอง

รศ.ดร.บุญเรียง ขจรศิลป์ : ดิฉันขอต่อที่คุณทรงพลได้พูดเรื่องของ conceptual framework กับในเรื่องของฐานคิดนะค่ะ ในมุมมองของตัวดิฉันเองนั้น มองว่าจริงๆ แล้วมันคือเรื่องเกี่ยวพันกัน เพราะกระบวนการในการทำงานวิจัยอะไรก็แล้วแต่ มันคงต้องมีจุดเริ่มที่ว่า คิดมาจากอะไร ปัญหาอยู่ที่ไหน แต่ปัญหาที่เกิดขึ้นในการทำงานวิจัยนั้น นักวิจัยมักจะมองแบบอย่างที่ท่านอาจารย์เสนอไว้ว่า คือตัวมาจาก discipline ไหน ก็จะมองเจาะลึกเข้าไปในแนวนั้น ซึ่งตอนนี้ ดิฉันคิดว่ามันเริ่มที่จะเปลี่ยน แม้แต่องค์กรระดับชาติ เช่น สภาวิจัยเอง ตอนนี้การจัดสรรทุนต่างๆ ก็จะมองในลักษณะของ interdisciplinary มีฐานหรือตัวกรอบแนวคิดที่กำหนดออกมาว่า หากท่านทั้งหลายขอทุนผ่านสภาวิจัยตอนนี้ จะมีทิศทางกำหนดออกมาเป็นทิศทางของชาติ 4 ทิศทางใหญ่ๆ โดยเป้าหมายนั้นจะตั้งเป้าไปที่ตัวปัญหาที่เป็นองค์รวม ตัวสถานการณ์ใหญ่ มันไม่ได้เจาะลงมาว่า ตรงนั้นจะเป็นเรื่องวิทยาศาสตร์เพียงๆ หรือว่าอะไร แต่ตั้งต้นด้วยตัวปัญหาว่า เราจะเดินทางไปแก้ปัญหาจุดนั้นอย่างไร ซึ่งมันอาจจะสานต่อจากหลายๆ สาขาเข้ามา แต่ประเด็นก็คือความยากในการทำงานวิจัย โดยธรรมชาติของคนไทยแล้ว ก็มักจะมีความล่าช้ามากนิดหนึ่งในเรื่องที่จะรวมกันเข้ามา ดิฉันมองทิศทางจากเท่าที่ตัวดิฉันได้เคยไปเป็นบอร์ดให้กับสภาวิจัย ในสาขาการศึกษาอยู่นะค่ะ เราก็มองเห็นว่าทิศทางการทำงานวิจัยตอนนี้เริ่มปรับเปลี่ยน ที่เวลานักวิจัยขอทุนเข้ามา ก็มีการสานกันมากขึ้น มันคงจะไม่สิ้นหวังไปเสียทีเดียว

ดิฉันเองในฐานะเป็นอาจารย์ผู้สอนในสาขาวิจัยอยู่ ดิฉันเป็นประธานสาขาวิจัยและประเมินผลของคณะศึกษาศาสตร์ ขณะเดียวกันก็ดำรงตำแหน่งเป็นรองผู้อำนวยการสถาบันวิจัยและพัฒนาของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ด้วย ในการจัดสรรทุนของมหาวิทยาลัย เราก็พยายามจะ encourage จุดนี้ ว่าเราตั้งที่ตัวสถานการณ์ ฉะนั้นก็อาจจะมีการข้ามสาขา ยกตัวอย่างเช่น งานวิจัยของดิฉันเองตั้งแต่สมัยคุณทรงพลเป็นผู้ประสานงานให้กับสกว. โครงการอันนั้นจริงๆ มันเริ่มมาจากคนอื่น แต่ตัวดิฉันเองได้รับเชิญเข้าไปเป็นนักวิจัยทางด้านสังคม ได้เข้าไปนั่งฟังปัญหาต่างๆ นั่นคือจุดเริ่มจากคนหนึ่ง แต่เราในฐานะนักการศึกษาเข้ามา ดิฉันก็สานต่อ งานวิจัยตรงนั้นมองเข้าไปในลักษณะของการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น แล้วถามว่าตัวฐานคิดมันมาจากไหน มันคงจะไม่ใช่อยู่อะไร เราจะเข้ามาพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นได้ แต่เราจะต้องเข้าไปศึกษา ก็ได้มีการเชิญคนในชุมชนเอง ผู้ที่เกี่ยวข้องต่างๆ เข้ามาพูดกัน ประเด็นที่ดิฉันจับได้ตรงนั้นแล้วเกิดแนวคิดขึ้นมา เพราะเห็นว่าปัญหาอันหนึ่งก็คือ เด็กที่เติบโตขึ้นมาเนี่ย แล้วพ่อแม่เป็นคนในชุมชน แต่ปรากฏว่า ลูกหลานของเขาเรียนจบแล้วก็ไม่กลับไปท้องถิ่น แทนที่จะสานต่องานที่พ่อแม่สร้างไว้ตั้งเยอะแยะ คือตัวโคนม ทั้งอุตสาหกรรมขนาดกลาง ขนาดใหญ่อะไรก็แล้วแต่ ตรงนั้นเป็นประเด็นหนึ่งที่มองในแง่ของสังคมและเศรษฐกิจ เวลาผมมอง ณ จุดนั้น เราเองในฐานะนักการศึกษาจะเห็นว่า กระทรวงศึกษาฯ เองพูดมา

ตลอดเวลา เน้นให้ชุมชนพยายามที่จะจัดการเรียนรู้จะไรต่าง ๆ ที่เป็นหลักสูตรท้องถิ่น พุดกันมานาน แต่ในทางปฏิบัติมันไม่เกิด

จากจุดตรงนั้นทำให้เกิดคำถามว่า ถ้าเราจะ encourage ให้สถานศึกษาจัดตัวหลักสูตรท้องถิ่นขึ้นมา โดยดึงชุมชนเข้ามามีบทบาท มันควรจะมีการบวนการอย่างไร นั่นคือฐานคิดที่เกิดขึ้นมา โดยจากตัวปัญหาที่เกิดขึ้นก็คือ เราจะทำอย่างไรให้คนในชุมชนได้ตระหนักถึงคุณค่าหรืออาชีพหลักของตนเอง แล้วพยายามใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในชุมชน จากฐานคิดตรงนั้นก็นำมาสู่ในเรื่องกรอบแนวคิด ว่าเราจะทำอย่างไร ขอบเขตเราจะไปมากน้อยแค่ไหน ตัว conceptual framework หรือเราจะใช้คำอะไรก็แล้วแต่ ในแนวกว้าง ๆ ก็คือมันต้องมีแนวคิด ที่ท่านอาจารย์ใช้คำว่า “ฐานคิด” แล้วเราอาจจะ scope เข้ามาในสิ่งที่เราจะทำได้ มันคงจะไม่ใช้สะเปะสะปะออกไป มันจะต้องมีตัวคำถามที่ชัดเจน ซึ่งมันก็ต้องจะต้องสานต่อจากหลายๆ เรื่อง คือไม่ใช่จะไปในแนวที่ท่านอาจารย์บอกว่าเป็น discipline อันใดอันหนึ่ง ถ้าเราจะแก้ปัญหาของประเทศ มันก็คงหลายๆ อย่างที่จะต้องเข้ามารวมหัวกัน แล้วดูว่าสถานการณ์อย่างนี้ อะไรตรงไหนที่จะเข้ามามีบทบาท เข้ามาร่วมกันได้

ศ.เสน่ห์ จามริก : สิ่งที่ผมพยายามพูด เวลาพูดถึง “องค์รวม” มันเป็นมากกว่า interdisciplinary ความจริงเรากำลังพูดถึง non-disciplinary ด้วยซ้ำไป ที่ผมปฏิเสธคำว่า “กรอบ” ก็เพราะเรามักจะไม่ค่อยรู้ตัวว่ามันมีอะไรอยู่ในหัวเรา แล้วเราทำไปโดยที่มันเป็นกรอบให้เรา ผมใช้คำว่า “ฐาน” เพราะว่ามันเป็นสิ่งที่เราจะต้องสร้างขึ้นใหม่ แล้วจากฐาน มันก็เป็นอิสระที่เราจะวิจัยไปตามสภาพความเป็นจริง ดังนั้นผมเห็นด้วยที่ว่า การวิจัยคงต้องมีขอบเขตของมัน ขอบเขตนั้นผมมองในแง่ที่ว่าเราสามารถเรียนรู้ได้แค่ไหน เราต้องบอกในรายงานวิจัยว่า เรารู้ตรงนี้ ยังเชื่อมโยงด้านอื่นที่เรายังไม่เข้าไปถึงตรงนั้นด้วย คือไม่ใช่เป็นงานวิจัยที่มันเป็นจุดๆ

ผศ.ดร.ชัชวาลย์ วงษ์ประเสริฐ : คิดว่าที่อาจารย์ทรงพลพูดว่า ฐานคิดมันเป็นระบบภูมิหลังที่เราคิดโจทย์ นักศึกษาปริญญาโทหรือเอกก็แล้วแต่ที่มีปัญหา ส่วนใหญ่มีปัญหาเรื่องโจทย์ ถ้าเราอ่าน literature ภาษาไทย จะไม่พบโจทย์ ในบทความส่วนใหญ่จะเล่าเรื่อง ทำให้ไม่เห็นว่ามีปัญหาอะไรบ้างที่เราจะไป clove ถ้าเมื่อไหร่ที่คุณศึกษาเชิงปริมาณ กรอบความคิดต้องชัดเจน ซึ่งจะหยิบยืมมาจากตะวันตกหรืออะไรก็แล้วแต่ แต่เมื่อไหร่ที่เราศึกษา methodology อื่น อย่างศึกษาเชิงคุณภาพ conceptual framework มันเป็นตัวกรอบคร่าวๆ เท่านั้นเอง เพราะฉะนั้นเรา clove ไปตามปรากฏการณ์ที่มันเกิดขึ้น ตามที่เราไปศึกษาในพื้นที่จริง เพราะตัวนี้มันจะขยายองค์ความรู้จากกรอบความคิดได้ แต่เมื่อไหร่ที่นักวิจัยไปยึดติดกับกรอบ คือพยายามหยิบอะไรใส่กรอบโดยไม่ได้มอง ไม่มี sensitivity ที่จะมองว่ามัน clove ต่อไป หรือมันถามต่อไปได้ไหม หรืออธิบายปรากฏการณ์นี้ได้มากกว่า มันก็จะอยู่แค่ในกรอบ ดังนั้นมันเป็น sense ของนักวิจัยมากกว่า ฉะนั้น conceptual framework ยังเป็นสิ่งจำเป็น ฐานคิดก็เป็นสิ่งจำเป็น ทุกเรื่องเป็นสิ่งที่จำเป็น แต่ปัญหาก็ือนักศึกษาปริญญาโทมักจะรู้สึกว่าเขาคิดโจทย์ไม่ได้ ไม่เคยรู้ว่ามันเป็นปัญหาอะไร แต่จะไปดูปรากฏการณ์ว่าเขาทำวิจัยอะไรมาบ้างแล้ว ก็ปรับพื้นที่ อันนี้ทำให้งานวิจัยไม่ตอบคำถาม ทำไมงานวิจัยในประเทศไทยไม่ได้ใช้ประโยชน์ เพราะว่ามันไม่มีโจทย์อยู่ แต่ถ้าเมื่อไหร่มันมีโจทย์อยู่ มันจะเรื่องเล็กเรื่องใหญ่ เขาก็เอาผลการวิจัยไปใช้ได้

ผมพยายามที่จะให้เด็กคิดเรื่องโจทย์ว่ามันมีปัญหาอะไรในปรากฏการณ์ที่เราจะแก้ปัญหาบ้าง เราอยากมีความรู้เรื่องอะไรบ้าง ตรงนี้ส่วนใหญ่กลายเป็นว่า มันไม่ใช่เป็นโจทย์/ ปัญหาแต่เป็นการอยากรู้ ถ้ามันตอบคำถามว่ารู้แล้วเอาไปทำอะไรได้ รู้ว่าเป็นปัญหาอะไรแล้วจะแก้ยังไง บางอันรู้แล้วก็ไม่รู้ว่าจะเอาไปทำอะไร วิธีคิดตรงนี้สามารรถจะเอามาตั้งคำถามการวิจัยที่ชัดเจน เพราะคำถามการวิจัยเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ปรากฏการณ์เรื่องใดเรื่องหนึ่งอาจจะใช้ interdisciplinary ในการศึกษาได้ ในโจทย์ตัวเดียวกัน ผมไปเขียนตำราของ มสธ. เรื่องเศรษฐศาสตร์ครอบครัว มอง

ได้ 2 aspect มองในเชิงเศรษฐศาสตร์เลย กับมองในเชิงสังคม ใน category เดียวกันเลย มองในเชิงสังคมเป็น non-money ใช้การจัดการที่จะลด cost ได้ แต่ตัวเดียวกัน เพราะฉะนั้นในเรื่องหนึ่งเราสามารถใช่วิธีคิดหลายวิธีในการมอง ซึ่งอันนี้จะตอบองค์ความรู้ ได้ความรู้ที่มีรอบด้านขึ้น แม้อาจจะไม่ได้ทั้งหมดก็ตาม ก็เข้าใจเงื่อนไขของนักศึกษานะครับ ทั้ง ป.ตรี ป.โท ป.เอก ที่เรียนวิจัย ว่ามันมีเงื่อนไขเวลาในทางปฏิบัติ เราไม่สามารถทำได้ทุกอย่างที่เราอยากได้ อันนี้เป็นข้อจำกัดของการวิจัย แต่กรอบการวิจัยเป็นเรื่องจำเป็น

ที่มานี้ก็คือว่า กำลังจะทำวิจัยเกี่ยวกับเรื่องกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ซึ่งมองว่าความรู้มันเป็นสากล มันจะเป็นความรู้ตะวันตก ตะวันออก หรือภูมิปัญญาก็แล้วแต่ แต่ประเทศไทยให้น้ำหนักกับภูมิปัญญาค่อนข้างมาก ถ้าเป็นนักสารสนเทศจะมองว่า ความรู้เนี่ยจริง ๆ มัน for decision making ฉะนั้นความรู้ที่มันเป็นภูมิปัญญาหรือเป็นความรู้ใหม่ มันเป็น database ที่เราต้องมาคัดสรร เลือก ว่าในปรากฏการณ์ของเรา อันไหนที่เหมาะสม ที่จะช่วยในการแก้ปัญหาของเรา เพราะฉะนั้นทุกอันเป็นข้อมูลชิ้นหนึ่ง ๆ ทั้งโลก ความรู้ในเรื่องนี้เป็นพื้นฐานในการตัดสินใจของเรา เรื่องความรู้เนี่ย อย่างมองว่าการปรับระบบความรู้ที่จะให้เป็นองค์รวมจริง ๆ จะเกิดโดยนักวิจัยคนเดียว ค่อนข้างยาก ตัวเองจบพัฒนศึกษาศาสตร์ มาเรียนเศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์ สังคมวิทยา จิตวิทยา แต่พอทำจริง ก็ไม่สามารถที่จะเอาศาสตร์ทุกศาสตร์มามองปรากฏการณ์เดียวได้ พอทำงานจริงมันก็คนละทางเหมือนกัน มันไม่ไปด้วยกัน ซึ่งมันค่อนข้างยากมากที่จะเอางานชิ้นใดชิ้นหนึ่งแล้วอธิบายได้ทุกเรื่อง... แต่ส่วนหนึ่งก็คือว่า การวิจัยในระดับปริญญาโท น่าจะตอบโจทย์เรื่องใดเรื่องหนึ่งที่เขาเอาไปแก้ปัญหาได้ มากกว่าที่จะทำเลียนแบบกันไป เมื่อไหร่ที่คุณ design งานวิจัยเชิงปริมาณ จะต้องใช้ conceptual framework ชัด ข้ออ่อนของการวิจัยเชิงปริมาณคือ เครื่องมือไม่ตอบ design จากกรอบ แล้วมันไม่มีความเที่ยงตรงพอที่จะวัดได้ เพราะฉะนั้นงานวิจัยก็เลยออกมาค่อนข้างหลวมอย่างที่เห็น

คุณทรงพล เจตนาวณิชย์ : ตอนนี้เรามีหลายระดับ ระดับโจทย์ซึ่งมันมีความเชื่อมโยงตั้งแต่เรื่อง paradigm หรือ กระบวนทัศน์ในการมองปัญหาและการตั้งโจทย์ แล้วเมื่อเราตั้งโจทย์ พอเราไปทำจริงในภาคปฏิบัติ การที่อาจารย์ใช้คำว่า clove ต่อ พอมันมีประเด็นที่จะขยายต่อ มันก็ไปเชื่อมโยงกับตัวระบบการเรียนการสอนเหมือนกัน สมมติว่าผมเรียนทางด้านเศรษฐศาสตร์มา สิ่งที่ผมเรียนมา ท่านอาจารย์เสนอให้คือการเห็นความเชื่อมโยงระหว่างองค์รวมกับการชำนาญเฉพาะอย่าง ซึ่งมันต้องให้น้ำหนักพอสมควร ดูภาพรวมแล้วมาดูย่อย แล้วมาดูภาพรวมอีก ซึ่งตรงนี้นั้นเป็นปัญหาในระบบการเรียนการสอนของเรา พอผมเรียนเศรษฐศาสตร์แล้วจะลึกลงไป ทั้ง ๆ ที่เศรษฐศาสตร์เป็นส่วนหนึ่งของความสัมพันธ์ของมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ แต่ว่านักศึกษาอย่างผมถูกสอนในลักษณะลงลึกเป็นผู้เชี่ยวชาญ แล้วผมก็พูดแบบนักเศรษฐศาสตร์ ถ้าผมพูดแบบนักสังคมศาสตร์ นักเศรษฐศาสตร์ก็ไม่ถือว่าผมเป็นนักเศรษฐศาสตร์ ความเป็น “นัก...” จะเกิดขึ้น พอไปเรียนโท-เอก เรายังตอกย้ำลึกลงไปเรื่อย ๆ ขณะเดียวกันเราไม่เห็นความสัมพันธ์ที่อาจารย์เสนอให้พูดถึง ความเชื่อมโยงระหว่างกายกับจิต และมนุษย์กับธรรมชาติ ตรงนี้หายไปเลย

พอเรามาทำวิจัย เราก็เอาเครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์เป็นสื่อนะ ที่นี้อาจารย์พูดว่า พอเราเจอปัญหาจริง ๆ มันต้องการสหวิทยา แต่คนที่เขามาร่วม เขาไม่ได้เขามาร่วมบนพื้นฐานของการเห็นกรอบความเชื่อมโยงขององค์รวม แต่ก็ยังเข้ามาจากความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน พออาจารย์จัดประชุมนักวิชาการหลายๆ ท่านที่มาทำงานในเรื่องนี้ก็จะเกิดการถกเถียง เหมือนดาบดค้ำข้าง ซึ่งทุกคนถูกหมดเพราะทุกคนมาจากเฉพาะด้านของตัวเอง ไม่มีใครผิด แต่บังเอิญแต่ละท่านไม่ได้มองข้างทั้งตัว ซึ่งตรงนี้เป็นปัญหาใหญ่ว่า ในกระบวนการเรียนเศรษฐศาสตร์ เราน่าจะตอกย้ำว่า ขณะที่คุณเรียนตรงนี้ไป เศรษฐศาสตร์มันอยู่ในบริบทอะไรของความเป็นมนุษย์ แล้วเราเป็นเพียงส่วนหนึ่งแค่นั้นเอง การที่เราจะยอมรับศาสตร์อื่นๆ และรับฟังศาสตร์อื่นๆ ก็จะมีมากขึ้น แต่ถ้าหากเรียนๆ ไปแล้ว ความเป็นศาสตร์ของตัวเองมันทำให้แข็งตัวขึ้น ก็เหมือนแต่ก่อนเราคิดว่า โลกเป็นศูนย์กลางอย่างที่อาจารย์เสนอว่า เรา กำลังบอกว่าเราเป็นศูนย์กลาง นักเศรษฐศาสตร์ นักสังคมศาสตร์ นักวิทยาศาสตร์เป็นศูนย์กลาง มันเกิดจากวิธีการ

จัดการเรียนการสอนในระบบการศึกษา ว่าเราจะทำอะไรให้ระบบการศึกษาดังนั้น ทำให้เด็กที่โตขึ้นมา ไม่ใช่เฉพาะวิจัยอย่างเดียว เราพูดถึงระบบการศึกษาด้วย ที่จะทำให้คนมีกระบวนการทัศนในการมองปัญหาสังคม แล้วถ้าหากว่าจะไปเกี่ยวข้องกับการศึกษาหรือการทำวิจัยก็ตาม มันสามารถมองเห็นความเป็นองค์รวม และการแยกส่วนได้ แต่ปัจจุบันมันไม่ได้เป็นอย่างนั้น เพราะฉะนั้นที่อาจารย์พูดถึงว่า ขณะนี้มีกระแสของการที่พยายามจะนำเอาหลายๆ ศาสตร์มาทำงานร่วมกัน เราก็จะไปเจอปัญหาดังนั้น ปัญหาของศาสตร์แต่ละศาสตร์ที่มากดเคืองกันบนเวที มากกว่าจะลงไปดูในพื้นที่ เพราะฉะนั้นทางเลือกทางหนึ่งก็คือว่า ขณะนี้เราต้องเอาความจริง เอาสังคมและชุมชนเป็นตัวตั้ง เอาเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการศึกษา การเรียนการสอนด้วย นอกเหนือจากการวิจัย หรืออาจประยุกต์งานวิจัยให้เข้ามาสู่กระบวนการเรียนการสอนในสถาบันการศึกษา เป็นเพราะว่ากระบวนการเรียนการสอนของเรา นักศึกษาสัมผัสกับชุมชน สังคมน้อยเกินไป เจตนารมณ์ของ Rnet อันหนึ่งก็คือว่า เราจะทำอะไรให้เกิดความเชื่อมโยง ภาพของสังคมชุมชน กับภาพของนักศึกษาหรือความเป็นวิชาการ ให้มันผสมผสานกันให้มากกว่านี้ เพื่อที่จะไปแก้ข้อขัดแย้งในระบบทัศน และเชิงพัฒนาการของการศึกษาและการวิจัยที่กำลังเป็นอยู่ในปัจจุบัน

ศ.เสน่ห์ จามริก : ที่เมื่อสักครู่ออาจารย์พูดว่า กรอบความคิดก็ใช้ได้ ฐานความคิดก็ใช้ได้ ผมคิดว่าเราไม่ได้มานั่งพูดกันแต่เรื่องว่าคำใดใช้ได้/ ไม่ได้ ประเด็นของผมคือว่า ไม่ว่าเราจะพูดถึงกรอบหรือฐานอะไรก็ตาม เราควรจะรู้ว่ามันมีที่มาอย่างไร อันนี้มากกว่า คือที่เราเรียกว่า “ญาณวิทยา” (epistemology) ผมคิดว่า เวลาที่ผมบอกว่า outside in เวลาการศึกษาทั้งหมดก็เอาเรื่องภายนอกมาใส่ไว้แล้วเราก็ต้องท่องจำ อันนั้นทำให้เราไม่เคยตั้งคำถามว่า สิ่งที่เขาเอามาใส่ให้เรา มันมีที่มาอย่างไร รากของมัน ดังนั้นในวงการการศึกษาของไทย ผมคิดว่ามันถึงเวลาแล้วที่จะต้องสนใจเรื่องญาณวิทยา หมายถึงที่มาของความรู้ต่างๆ คือที่ผมพูดศัพท์พวกนี้อาจจะงงนะครับ เวลานั้นมันมีศัพท์ซึ่งคำนี้ผมไม่ค่อยชอบเท่าไร คำว่า “ญาณวิทยา” มันเหมือนกับจิตวิญญาณอะไรพวกนี้ ศัพท์คำว่า epistemology ที่ผมอยากจะให้คนจำไว้มากก็คือ ความรู้มันมายังไง รากของมัน มีฉะนั้นแล้ว เวลาในวงการศึกษารอบอกว่า ไม่ต้องการให้เด็กท่องจำ แต่เราไม่เคยมองในแง่ที่ว่า คนที่จะไม่ท่องจำ ก็ต่อเมื่อรู้ว่ามันเป็นอย่างไร จะได้รู้เหตุผล การรู้เหตุผลที่มาของความรู้ก็นำไปสู่การตั้งโจทย์ ถ้าเราไม่ถามกันเลย เราก็รับมันไปเรื่อยๆ ซึ่งผลที่สุดแล้ว สิ่งที่เราเรียกว่า “ความรู้” มันก็จะมาท่วมตัวเราไปหมด และเราก็ไม่รู้ว่ามันเป็นมายังไง เพราะฉะนั้นผมคิดว่าประเด็นสำคัญที่ผมพยายามพูดตรงนี้ก็คือ เราควรจะรู้ความเป็นมา รากของมัน โดยที่เราใช้ศัพท์แบบนี้มันก็เลยทำให้เรารู้สึกว่ามันเป็นเรื่องที่อยู่เหนือเราเหลือเกิน คำว่า “ญาณวิทยา” ผมว่าสำคัญ เรามาคุยกันเถิด ผมคิดว่า เราน่าจะมีอะไรที่น่าจะทำได้ต่อไป คำถามแต่ละอันที่ผมยกมา ตรงที่ว่า ทำอย่างไรที่การเรียนการสอนของเรา การวิจัยของเรา ไม่ว่าจะทำอะไรเป็นสมมติฐานหรือทฤษฎีก็ตาม ควรจะรู้เหตุผลที่มาของมัน อันนี้เราไม่มีเลยในภาคของการเรียนรู้ตรงนี้ ฉะนั้นก็ทำให้เราขาด เมื่อขาดแล้ว ยังดีแต่ว่า เราก็พยายามเอาไว้มองได้ การจำเริญ ผมจะเล่าให้ฟัง เมื่อสมัยผมเก๊อบๆ เกษียณอยู่แล้ว ผมก็มานึกว่า เอ! ผมให้นักศึกษาตอบโน่นตอบนี่มานานแล้ว ผมเลยลองให้ตั้งคำถาม แล้วอธิบายว่าทำไมถึงตั้งคำถามแบบนั้น มันมีที่มาที่ไปยังไง ปรากฏว่าเกิดจราจลเลย อลหม่านกันหมดว่า ออกข้อสอบแบบไหน ดังนั้นการตั้งคำถามโดยที่เราไม่ได้เรียนรู้ถึงที่มาที่ไป มันทำให้เกิดปัญหาเหมือนกัน ผมคิดว่าตรงนี้เป็นปมสำคัญ ผมไม่อยากจะให้มองว่า ปัญหาการตั้งโจทย์ตั้งคำถามเป็นเรื่องเฉพาะของนักวิจัย แต่แม้กระทั่งในชั้นเรียน มันก็น่าจะส่งเสริมให้เกิดอันนี้ขึ้นมา

ผศ.ดร.สุวิจจรา เปี่ยมญาติ : ประเด็นที่จะพูดก็คงเป็นประเด็นของ conceptual framework แล้วก็เรื่องของฐานคิด แต่เป็นมุมมองที่อาจจะไม่เหมือนท่านอาจารย์ทั้งหลายที่พูดมา คือมองในแง่ตัวตนของนักวิจัย ที่กำลังนั่งมองอยู่ก็คือว่า ถ้าอย่างนั้นแล้วฐานคิดมันคืออะไร conceptual framework มันคืออะไร คำพูดที่ว่าเราต้องมี conceptual framework มันมาจากไหน ก็เลยคิดว่าถ้าอย่างนั้นแล้วนักวิจัยควรจะตั้งคำถามกับตัวเองหรือเปล่า คงไม่ใช่ว่าตัวเราเองเป็นนักวิจัย แต่เราคงจะพูดว่าตัวเรากำลังจะหาคำตอบของอะไร ถ้าอย่างนั้นฐานคิดตรงนี้นั้นจะต้องมาจากตัว

เอง ว่าตอนนี้เรามีความรู้อะไรอยู่บ้าง ซึ่งอันนี้อาจจะฝากบอกนักศึกษาด้วยว่า อยากจะให้มีความคิดตัวนี้มาก่อน
ฐานคิดตัวนี้ก็คือ เราต้องเข้าใจตัวตนของตัวเอง คือเกิดการสำรวจ ประเมินตัวเราเองก่อน ในเรื่องว่าเรามีความรู้
เรารู้อะไรบ้าง แล้วเรากำลังสนใจจะทำอะไร สิ่งต่างๆ เหล่านี้เราน่าจะต้องหันกลับมาหาตัวตนของเราเสียก่อน
จากนั้นเราก็ต้องถามให้ได้ว่า ตัวเราสนใจอะไร ในองค์ความรู้ในสิ่งที่เกิดขึ้นมันมีอะไรอยู่แล้วบ้าง

เมื่อครูฟังแล้วมีความรู้สึกเหมือนกับว่า งานวิจัยเนี่ยคือ สำรวจงานวิจัยที่มีอยู่ เสร็จแล้วก็ไปปรับพื้นที่ทำ
วิจัยใหม่ ซึ่งตรงนี้ก็ปรากฏการณ์ที่น่ากลัว เป็นความน่ากลัวของคนเป็นครูบาอาจารย์ด้วยเหมือนกัน เพราะว่ามัน
ง่าย ฟังแล้วดูเหมือนการทำวิจัยนั้นมันง่ายเสียเต็มประดา ไปสำรวจอะไรก็ได้ในห้องสมุด แล้วก็มาปรับประชากร มา
ปรับกลุ่มตัวอย่าง ที่นี้ความกลัวตัวนี้เราจะช่วยกันได้อย่างไร คือนักศึกษาก็ต้องตั้งคำถามกับตัวเขาเองก่อน แล้วก็
สำรวจสิ่งที่มันอยู่ พอสำรวจเสร็จแล้ว สมมติเนอะ ถ้าเขาจะปรับพื้นที่ ตรงนี้สิ่งที่เขาขาดก็คือการลงไปหาว่าปรากฏ
การณ์ที่เป็นจริงในชุมชนในสังคมนั้นมันคืออะไร คิดว่าเราคงปฏิเสธไม่ได้ใช่ไหมคะ ที่ว่า เราจะให้เขาปรับพื้นที่ใหม่
เพราะความรู้เนี่ยถ้าเรายอมรับว่ามันเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา ตรงนั้นเขาจะต้องไปดูปรากฏการณ์ ก่อนที่จะย้อน
กลับมาเพื่อแสวงหาเครื่องมือหรือไปศึกษาต่อ ตรงนี้ก็เลยอยากจะขอเสนอเป็นแนวทางอีกนิดหนึ่งว่า จริงๆ แล้ว ใช้
ฐานคิด มันคงไม่ใช่แค่เราตีกรอบเป็น conceptual framework อะไร แต่มันน่าจะมีฐานคิดอยู่ที่ตัวเราด้วย และ
ในปรากฏการณ์นั้น น่าจะลงไปมากกว่าที่เราคิด ไม่ทราบว่าเป็นประเด็นที่สร้างความสับสนหรือสร้างความยุ่งยากใจ
ให้กับนักศึกษาหรือไม่เล่า

ศ.เสนอ จามริก : อาจารย์พูดถึงความเป็นตัวตนของนักวิจัย ก็เหมือนที่ผมพูดถึงควอนตัม มันก็อยู่ที่ว่าเราจะ
ทดลองมันเป็นโมเลกุลหรือเป็นคลื่น ก็อยู่ที่ตัวมันก็คือจิตใจ เพราะฉะนั้นเรื่องจิตกับสสารก็แยกไม่ออก ผมคิดว่า
ความเป็นกลางที่ว่า ความไม่มีอะไรเลย ผมคิดว่ามันคงไม่มีหรอก แล้วอีกอย่างผมอยากจะเรียนว่า ความรู้จริงๆ
มันก็เป็นการสะสม คำว่า "ฐานคิด" ของผม ผมคงไม่ใช่เอาทฤษฎีขึ้นมา แต่มันเป็นผลจากการที่เราสำรวจความ
รู้ที่เป็นมา แล้วมาถึงจุดนี้แล้วจะมาใช้กับบริบทนี้ มันมีคำถามอะไรที่ต้องการความชัดเจน คำว่า "ฐานคิด" มันคงไม่
ใช่เป็นสิ่งที่อยู่ดีๆ เรามาอ้างทฤษฎี เอามาวางเป็นตุ๊กตา คงไม่ใช่ แต่ผมคิดว่ามันเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการที่เรา
คิด รู้มา ถึงจุดบัพที่เราเกิดมีคำถามขึ้น ตรงนั้นผมคิดว่าเป็นสสารตะกอนของงานวิจัย คือไม่ใช่อยู่ดีๆ อยากจะตั้งโจทย์
อะไรก็ได้ คงไม่ใช่อย่างนั้น อาจารย์ใช้คำว่า "ความเป็นตัวตนของนักวิจัย" คือปฏิเสธไม่ได้แน่นอน เป็นประเด็นที่ผม
พยายามพูดถึงเมื่อครู แต่ว่านึกถึงคำนี้ไม่ได้ คิดว่านักวิจัยมีวิธีคิด มีความต้องการของตัวเอง

อ.กนกรัตน์ ยศไกร : ...คืออยากจะศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องของการสร้างจิตสำนึกให้ชุมชนเข้มแข็ง ซึ่งก็มีปัจจัยใน
เรื่องของทรัพยากรป่าไม้ เรื่องของศาสนา เรื่องของการสื่อสาร แต่ที่นี้พอเราคิดโครงสร้างเสร็จ เราก็คิดว่า แล้ว
ประโยชน์ที่จะได้ เนื่องจากว่าเป็นการศึกษากระบวนการทัศน์แบบใหม่ ก็คือว่าที่ใครที่มัน แนวคิดของใครของมันใช่ไหม
คะ เราก็คิดว่าประโยชน์ของมัน นอกจากจะต้องมีความรู้ตรงนี้ออกมาแล้ว มันจะมีประโยชน์ในส่วนอื่นไหม เช่น
เรื่องของการถ่ายโอน มันจะเป็นไปได้ไหม ในเมื่อชุมชนมันก็ต่างที่ต่างทางกัน นี่คือนักวิจัยได้ตั้งกับตัวเองไว้

คุณอาภรณ์ จันทร์สมวงศ์ : ไม่แน่ใจว่าเข้าใจคำถามของอาจารย์หรือไม่คะ แต่ว่าดิฉันมีคำถามคล้ายๆ กันก็
คือว่า รู้สึกว่างานวิจัยมันเป็นจุดๆ จริงๆ แล้วเหมือนกับว่าเราทำงานวิจัยขึ้นมาหนึ่งเรื่อง เอ๊ะ! มันเป็นการเพิ่ม เป็น
การสะสมข้อมูล หรือว่าได้กระตือรือร้นศึกษาเพิ่มขึ้นมา หรือจริงๆ มันมากกว่านั้น มันสร้างผลกระทบต่อสังคม อยากให้
อาจารย์ช่วยให้ทัศนะตรงนี้ด้วยค่ะว่า ทำอย่างไรที่เราบอกว่า พยายามจะเอาชีวิตเป็นตัวตั้ง แต่พอเราแยกมองเป็น
เรื่องๆ มันก็ยังรู้สึกได้ว่า ถ้ามองโดยภาพรวมของประเทศก็คือ ก็ยังเป็นการวิจัยเป็นจุดๆ เป็นเรื่องๆ เป็นที่ๆ ไปนะค่ะ

ศ.เสน่ห์ จามริก : ผมคิดว่างานวิจัยมันเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ มันไม่ใช่ว่าตอนแรกเราพูดถึงการสำรวจวรรณกรรม หรือเราตั้งฐานตั้งโจทย์อะไรเหล่านี้ เมื่อครู่ที่ผมพูดก็คือ ไม่ใช่ว่านี่คืองานที่จะทำอะไรก็ได้ แต่คงจะต้องอยู่บนพื้นฐานที่ว่าเราได้สะสมอะไรมา แล้วเราได้คิดอะไร พอเห็นตรงนี้ มันยังมีอะไรที่เราจะต้องสานต่อ นั่นคือโจทย์ ผมคิดว่ามองในแง่แล้ว ถ้าเราทำอย่างนี้การวิจัยคงไม่ใช่เป็นจุดๆ ถึงตรงนั้นผมอยากจะเรียนแยกแยะนะครับ ผมเคยเป็นบอร์ดที่ TDR ผมเคยตั้งคำถามว่า TDR แยกออกมา ระหว่างสิ่งที่เรียกว่า research กับ consultancy ไม่เหมือนกันนะครับ แต่สิ่งที่ TDR ทำส่วนใหญ่ มันมักจะมีโจทย์ที่ตั้งมาแล้วจากบริษัทนั้นบริษัทนี้ แล้วเราก็พยายามวิจัยเพื่อบรรลุผลที่เป็นไปตามนั้น โดยเฉพาะผลประโยชน์ในเชิงกำไร อันนี้ผมเรียกว่า consultant ไม่ใช่ researcher เพราะ researcher ต้องเป็นอิสระมากกว่านั้น ตรงนี้เรายังแยกไม่ออก ผมปฏิเสธคำว่า “กรอบ” เพราะว่ามันเหมือนกับเราจับจ้องเหมือนกัน วิจัยไปเพื่อที่จะไปสู่เป้าหมายที่มันถูกกำหนดไว้แล้ว บางทีเราอาจจะไม่รู้ก็ได้ เหมือนกับม้าที่ถูกบังให้วิ่งในลู่ มันก็เห็นแต่ในลู่เท่านั้น ฉะนั้นตรงนี้นะผมปฏิเสธคำว่า “กรอบ” แต่ผมไม่ได้เถียงเรื่องการใช้ถ้อยคำนะครับ เป็นแต่เพียงให้รู้ว่าเราตั้งโจทย์ มันเป็นอย่างไรมานั่นเอง

ผศ.ดร.สุวิจจนา เปี่ยมญาติ : ขอเพิ่มเติมตรงนี้อีกนิด เพราะเป็นประเด็นที่ ถ้าพูดถึงในหัวใจของนักศึกษานะคะ ก็ค่อนข้างจะกลัว เพราะว่านักศึกษาก็ต้องทำงานเป็นวิจัยชิ้นเล็กๆ เป็นวิทยานิพนธ์ เป็น dissertation ก็กลัวว่าอาจจะไร้ซึ่งประโยชน์เพราะว่ามันเป็นจุดเล็กๆ ตรงนี้ที่กำลังคิดต่อก็คือว่า จริงๆ แล้วเราไม่ได้พูดถึงกระบวนการทำวิจัย จุดสุดท้าย คือการรายงานผลการวิจัย (research report) ปกติเรารายงานการวิจัยเป็นรูปเล่ม พอเป็นรูปเล่มเสร็จปั๊บ นั่นคือจบ แต่เราอยากให้กระบวนการเรียนรู้ต่อเนื่องจากงานวิจัยใหม่ คือการนำผลของการวิจัยไปใช้ นั่นคือเราไปเก็บข้อมูลการวิจัยจากใคร ตรงนั้นเราได้คืนส่งเขาหรือเปล่า ถ้าเราได้คืนส่งเขา ผู้ที่ให้ข้อมูลเรา ตรงนั้นมันจะเกิดประโยชน์ใหม่ แทนที่เราจะเอาமாகองๆ ไว้ แล้วก็เป็นงานวิจัยของพวกเรา แล้วเราก็บอกว่า โอ้ย! นักวิจัยมีข้อมูลใหม่ มีความรู้ใหม่ แต่คนที่ให้ข้อมูลนั้นเขารู้ไหมว่าเราได้เอาอะไรของเขาไป แล้วเราเอาไปทำอะไร ฉะนั้นตรงนี้นะแม้จะเป็นจุดเล็กๆ ก็คิดว่าน่าจะก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้กันจริงๆ กับพื้นที่นั้นได้

ศ.เสน่ห์ จามริก : ผมคิดว่า วิจัยชิ้นเล็กๆ ก็ไม่มีปัญหาชัดเจนนะครับ แต่เพียงเป็นจุดที่ให้เรา จุดนี้มันอยู่ในวงไหนของกระบวนการ โดยสรุปคืออยากให้มองทั้งหมดเป็นเรื่องของกระบวนการเรียนรู้ มันเหมือนกับที่ผมพูดถึงเรื่อง consultancy รู้เลยว่าบริษัทนี้ต้องการอย่างนั้น เราก็วิจัยให้เขา นั่นเป็นจุดๆ ไป serve ผลประโยชน์ของเขา ซึ่งผมคิดว่าเราต้องแยกแยะให้ได้ ตรงนี้พูดเพื่อให้นักศึกษาได้คิดว่า ไม่ใช่ว่าเป็นวิจัยเล็กๆ แล้วจะไม่เป็นการวิจัย ไม่ใช่อย่างนั้น แต่ขอให้อ่าน ขอให้สังเกตและมีเหตุผลในการที่จะตั้งโจทย์

คุณอาภรณ์ จันทรสมวงศ์ : ...ได้ยินคำถามในช่วงข้างหลังๆ ค่ะว่า งานวิจัยเนี่ยถ้าเป็นระดับนักศึกษาก็เป็นระดับหนึ่ง แต่ถามว่านักวิจัยต้องเป็นผู้ที่สร้างความเปลี่ยนแปลงให้กับสังคมด้วยหรือไม่ ซึ่งระหว่างกระบวนการวิจัยก็อาจจะเกิดการเปลี่ยนแปลงไปแล้วกับตัวนักวิจัยหรือคนที่เข้ามาเกี่ยวข้อง มีการปรับกระบวนการทัศนอะไรก็แล้วแต่ แต่เหมือนกับถูกเรียกร้องมากขึ้นว่า ผลจากการวิจัยนั้น มันไม่ได้สร้างให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ตรงนี้นักวิจัยค่อนข้างต้องปรับตัวเยอะ นักวิจัยเดิม พอเขาสร้างความรู้เสร็จเขาก็กองเอาไว้ แล้วก็มีคนเอาไปใช้ต่อ แต่ตอนนี้เหมือนกับว่า ในกระบวนการทำงานวิจัยเองนั้น มันจะต้องสร้างการเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นด้วย

คุณทรงพล เจตนาวณิชย์ : คือมันมีหลายๆ ประเด็น ขณะนี้การวิจัยหรือนักวิจัยอาจจะถูกคาดหวังในหลายๆ ด้านจากสังคม หรืออาจารย์เสน่ห์ใช้ว่า “การวิจัยเป็นกระบวนการเรียนรู้” บางทีอาจารย์ก็ใช้ว่า “การวิจัยเป็นกระบวนการทางสังคม” (social movement) บางทีเราก็พูดว่า นักวิจัยจะต้องสร้างการเปลี่ยนแปลงให้กับสังคม อันนี้ก็จะเป็นคล้ายๆ กับมีการคาดหวังกับนักวิจัย หรือการบริหารงานวิจัย อย่างน้อยก็ในระยะหลังๆ เพราะผมคิดว่าสังคมมี

ปัญหามากขึ้น ก็เกิดคำถามว่า ขณะที่เรามีความเป็นวิชาการ เรามีสถาบันการศึกษามากขึ้น ทำไมสังคมมีปัญหามากขึ้นอะไรทำนองนั้นครับ ฉะนั้นบทบาทงานวิจัยหรือบทบาทงานสร้างความรู้ มันจะอยู่ตรงไหนในการแก้ปัญหาสังคม

ทีนี้พอเราพูดถึงกระบวนการเรียนรู้ขึ้นมา มันก็ต้องถามต่อว่า กระบวนการเรียนรู้เนี่ย เป็นการเรียนรู้ของใคร เป็นการเรียนรู้ของชุมชน เป็นการเรียนรู้ของนักวิจัย เป็นการเรียนรู้ของสังคม ซึ่งแต่ละระดับมันก็มี scale ที่ต่างกัน ซึ่งตรงนี้นั่นก็จะสะท้อนไปสู่เรื่องของตัว research methodology เหมือนกัน ว่าในกระบวนการทำวิจัยที่ผ่านมา ไม่ว่าจะเป็นปริมาณหรือคุณภาพอะไรก็ตาม บางทีเราไปทำวิจัยเพื่อการเรียนรู้ของนักวิจัยโดยลำพัง ก็คือเข้าไปแล้วรีบเอาข้อมูล แล้วก็ออกมา อย่างที่อาจารย์พูดถึง แล้วชุมชนก็เป็นผู้ให้ข้อมูลอยู่เรื่อย จนบางทีชุมชนก็ตั้งคำถามว่า แล้วงานวิจัยจะเกิดประโยชน์อะไรกับเขาบ้าง มีแต่นักวิจัยได้เอาผลงานนั้นไปขยายผลในเชิงที่ไม่ได้ก่อประโยชน์แก่ชุมชนเท่าที่ควร เราก็จะกลับมาตั้งคำถามกับตัว research methodology กระบวนการเข้าไปทำวิจัยในชุมชน ทำอย่างไรที่จะให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ทั้งตัวนักวิจัยและตัวชุมชนเอง ก็คือว่า แทนที่เราจะไปเอาข้อมูลด้านเดียว เราอาจจะต้องไปตั้งเวทีคุยกับชาวบ้าน เราอาจจะต้องไปตั้งคำถามเพื่อให้ชาวบ้านได้คิดในสิ่งที่ตัวเองกำลังเผชิญอยู่ หรืออะไรต่างๆ ที่มันเกี่ยวข้องกับงานที่เราทำ ฉะนั้นบทบาทของนักวิจัย/ นักวิชาการก็คือ ไม่ได้ไปเอาข้อมูลอย่างเดียว แต่ได้ไปสร้างเวทีสร้างกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนขึ้นมาด้วย ทำให้ชุมชนได้ประโยชน์จากการเข้ามาของนักวิจัย ทำให้เขารู้ว่า โอ้! สิ่งที่เขาไม่เคยคิด มีคนภายนอกมาบอก ทำให้เขาได้คิด ได้ไตร่ตรอง ได้ลุกขึ้นมาทำอะไรที่มันเป็นประโยชน์ ที่ดีกว่าการอยู่หนึ่งๆ อันนั้นก็ประโยชน์เบื้องต้นที่จะเกิดขึ้นในกระบวนการทำวิจัย โดยที่ไม่ต้องรอให้ผลการวิจัยสิ้นสุด ทีนี้พอผลการวิจัยสิ้นสุดแล้ว การกลับไปคุยกับชุมชนอีก อย่างที่ท่านอาจารย์พูดถึงเมื่อครู อาจารย์เห็นว่า การที่ชุมชนจะใช้ข้อมูลในการตัดสินใจต่างๆ มันมีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน สมมติถ้าในกระบวนการทำงานและกระบวนการวิจัย โอ้! เรามีความชัดเจน เอาความชัดเจนกลับไปเปิดเวทีชาวบ้านว่า จากที่เรามาดูภายใต้บริบทเงื่อนไขของชาวบ้าน ในฐานะของศักยภาพชาวบ้านแล้วเนี่ย สิ่งที่เราเข้ามาเกี่ยวข้องกับ ความรู้ที่เราได้ ไม่ว่าเราหรือชาวบ้านก็ตาม มันจุดประกายให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในชุมชนอะไรได้บ้าง ตรงนี้มันจะย้อนกลับไปสู่ว่า กระบวนการทำวิจัยของนักวิจัยที่ไปสัมพันธ์กับชุมชนนั้น มันอาจจะต้องเปลี่ยนแปลงไปด้วย มันจะใช้วิจัยรุดๆ ประเภทที่เอารถตู้ไปวิ่งๆ แล้วเอาแบบสอบถามกลับมา มันอาจจะไม่ได้แล้ว ตรงนี้ผมคิดว่ามันสะท้อนกลับไปสู่เรื่อง research methodology ในการมองชุมชน

รศ.ดร.บุญเรียง ขจรศิลป์ : ประเด็นที่คุณทรงพลพูด มองว่า ถ้าจะทำงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับชุมชนแล้ว เรื่อง research methodology กระบวนการ PAR จะเป็นตัวที่สำคัญ แล้วก็มียุทธศาสตร์มาก ซึ่งสำหรับชุมชน เราคงจะไม่ให้เขาเข้ามามียุทธศาสตร์แต่ผู้ให้ข้อมูล แต่จะต้องให้เขาเริ่มกับเราตั้งแต่ต้นในการตั้งโจทย์ด้วยซ้ำ อันนี้คงต้องเรียนให้คุณทรงพลทราบ ว่า ขณะนี้โครงการอันนั้น ทาง สกว. ให้ดิฉันขยายผล... ซึ่งกำลังอยู่ใน process ของ R2 ดิฉันเริ่มต้นด้วยการเข้าไปในชุมชนตั้งแต่ต้น แล้วก็ทำเวทีชาวบ้านอย่างที่ว่า คือไม่ใช่เราเอาทุกอย่างไปยัดใส่มือเขา การที่เราเอาแนวคิดของเราไปใส่มือเขา บางทีการยอมรับนั้นอาจจะไม่ตรงกับความต้องการของเขา ก็คงจะต้องเปิดโอกาสให้เขาเข้ามาตั้งแต่ต้น ตั้งแต่การคิดโจทย์จนไปถึงวิธีแก้ปัญหาต่างๆ จนถึงสุดท้ายเมื่อได้ผลออกมาแล้ว คือความสัมพันธ์ (relationship) ตรงนี้มันมีอยู่ ถ้าหากว่าเราทำในลักษณะที่ว่าคลุกคลีกันมาตั้งแต่ต้นจนจบ ใช้ความสัมพันธ์ส่วนตัวระหว่างนักวิจัยกับชุมชน ฉะนั้นการส่งข่าวสารทั้งหลาย มันก็สามารถที่จะเอากลับไปได้ และเราสามารถติดตามผลได้เมื่อโครงการจบ ตัวนักวิจัยออกมาแล้ว ว่าการดำเนินการตรงนั้นมันยังคงอยู่หรือไม่ ฉะนั้นคำถามในแง่ของ research methodology แล้ว ดิฉันมองว่ากระบวนการ PAR ณ ขณะนี้ในเรื่องของการดึงชุมชนเข้ามา คงจะเป็นประโยชน์มากที่สุด

อ.พรธิดา วิเชียรปัญญา : จะขอพูดเพิ่มเติมสักนิดหนึ่งนะคะว่า ตัวเองกำลังมองเป็น 2 category ที่เรากำลังพูด เรื่องการวิจัย อันที่หนึ่งในฐานะที่เป็นนักวิชาการที่ทำวิจัย อันที่สองเป็นเรื่องของกลุ่มนักศึกษาที่ทำวิจัย ซึ่งประเด็น หรืออะไรบางอย่าง โอเคว่า ประเด็นปัญหาอาจจะเหมือนกัน แต่ scale ของปัญหาอาจจะไม่เท่ากัน ที่กำลังมองกันอยู่ ตรงนี้ เรากำลังมองทั้งสองตัวเป็น parallel ไปคู่ๆ กันเลย คือถ้ามองอย่างที่ว่าอาจารย์ทรงพลว่า สังคมมีปัญหา จริงๆ แล้วอยากจะมองในเชิงบวกว่า มันเป็นเรื่องที่ดีหรือเปล่า เพราะว่าสังคมไทยเริ่มรู้จักคำว่า "วิจัย" โดยกระบวนการ แสวงหาความรู้หรือผลประโยชน์ที่ได้จากการวิจัย สังคมมีการคาดหวังมากยิ่งขึ้นว่า คนที่ทำวิจัยซึ่งอาจจะจะเป็น นักศึกษาหรือนักวิชาการอะไรก็ได้แล้วแต่ เขาคาดหวังผลที่ได้น่าจะตอบสนองกับเขา ถ้าเราเป็นนักวิชาการเนี่ย เราก็ต้องมา ดูเรื่อง research methodology แต่ถ้าเป็นชาวบ้านเขาไม่สนใจหรอกว่า เป็นยังไง มีความเที่ยงตรง มีความเชื่อมั่น มากน้อยแค่ไหน แต่เขาจะถามว่า ผลการวิจัยจะตอบหรือแก้ปัญหาอะไรให้กับเขาได้บ้าง ฉะนั้นเรื่อง scale ในบาง อย่าง เราอาจจะต้องมองคู่ขนานกันไป แต่ว่าเรื่องของการใช้เนี่ย บางครั้งมันมองกันคนละมุมหรือคนละแฉะอะไร อย่างนั้นนะคะ สำหรับตัวเองก็มองว่า เรื่องของสังคมคาดหวังเรื่องการใช้ประโยชน์จากการวิจัยนั้น ในเรื่องของนัก ศึกษา ถ้าเอาหัวใจเป็นนักศึกษาในวันนี้ ก็รู้สึกตื่นตระหนกมากเลยว่า ตัวเองจะทำได้ไหมกับสิ่งที่พวกเราพูดถึงกัน ในวันนี้ รู้สึกว่ามันยิ่งใหญ่มหาศาลเหลือเกิน ที่ข้าพเจ้าตัวเล็กๆ จะไปถึงตรงนั้นได้ เพราะมันก็จะมีการมีข้อจำกัดแต่ ขอบอย่างเดียว เรามีความตระหนักว่า เราน่าจะเปิดระบบการคิดอีกแนวหนึ่ง หรือที่อาจารย์บอกว่า เป็นอีกทางเลือก หนึ่งที่เราสามารถจะมีทางเดินไปได้ แต่ทางเดินนั้นจะสำเร็จหรือไม่สำเร็จก็ต้องค้นหาด้วยตัวเองต่อด้วยนะคะ และยัง มองอีกอันหนึ่งว่า อย่างถ้าเป็นนักวิชาการ เราก็สามารถเปิดเวทีได้ แต่ถ้าเป็นนักศึกษาจะทำยังไง งานวิทยานิพนธ์ จบ ก็คือจบ แล้วก็ป็นลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัย เพราะฉะนั้นในเรื่องกระบวนการจัดการผลการวิจัยที่ได้ มหาวิทยาลัยน่าจะเป็นตัวตั้งมากกว่านักศึกษา แต่อาจจะดึงนักศึกษาเข้ามามีส่วนร่วม มหาวิทยาลัยเอง ภาควิชา หรือสาขาวิชาที่คุณจบไปนั่นแหละ ที่ต้องเป็นคนทำหน้าที่ในการตอบสนองผลการวิจัยให้กับชุมชนนั้น แต่เท่าที่ ทราบ ผลที่ได้ ไม่ว่าจะเป็นงานวิจัย เท่าที่ตัวเองผ่านมา ก่อนข้างจะเจอน้อยที่อาจารย์เอาผลของที่ดูแลวิทยานิพนธ์ กลับคืนสู่ชุมชน อันนี้ก็ปัญหาหนึ่งที่เราก็คงจะต้องแก้ไปทีละจุดๆ แต่ว่าในวันนี้คิดว่าทุกคนคงจะได้ความคิด อะไรบางอย่างผุดขึ้นมา ดูน้องๆ แล้วเห็นหน้าแข็งๆ ในฐานะที่เป็นคุณครู คิดว่าเราก็คงไม่ซีเรียสกันมากถึงขนาดนั้น แต่ว่าก็มีทางออกเหมือนกัน

อีกอันหนึ่งที่อาจารย์พูดว่า ตอนที่อาจารย์สอนหนังสือ ตัวเองก็ไม่ได้เป็นคนที่จะจบครูประสานมิตรมา แต่ก็ พยายามที่จะเรียนรู้วิธีการสอนด้วยตัวเอง อันหนึ่งที่เห็นด้วยกับอาจารย์มากๆ ก็คือ เคยใช้เมื่อตอนที่แล้วค่ะ เปิด เทอมวันแรก ก็เลยบอกว่า เอาละนะ! คุณอยากเรียนรู้เรื่องอะไรบ้าง ให้เขาดึงคำถามมาสองคำถาม ซึ่งเขาใช้เวลา ประมาณครึ่งชั่วโมง กว่าจะคิดได้ว่าเขาอยากรู้เรื่องอะไรในวิชาที่เรียน แล้วที่คุณกำลังตั้งคำถามเรื่องสารสนเทศกับ การตลาดนั้น คุณอยากรู้เรื่องอะไร แล้วให้จัดลำดับความสำคัญด้วยว่า คำถามไหนที่คุณอยากจะคำตอบมากที่สุด เสร็จแล้วก็ให้มีการจับสลับคำถามนี้ ที่คนน้อยากรู้ ให้อีกคนหนึ่งไปหาคำตอบ แล้วก็มาหมุนกันเพื่อที่จะมาคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน ก็จะบอกกับเขาว่า ความรู้ที่คุณต้องการนะ บางครั้งยังใหม่มากจนกระทั่งอาจารย์เองก็ยังตาม ไม่ทัน แต่เพื่อนคุณต้องแสวงหาข้อมูลมาตอบให้ได้ ก็จะเกิดการแชร์ความรู้กันได้ แต่สิ่งหนึ่งที่เขาพบด้วยตัวเองก็คือ ว่า การตั้งโจทย์/ คำถาม ยากกว่าการตอบคำถามของอาจารย์อีก

อย่างที่อาจารย์พูดว่า การตั้งโจทย์หรือการตั้งคำถามเป็นสิ่งที่ยาก แต่ถ้าเรามีความละเอียดอ่อน ที่เคยอ่าน หนังสือมาเล่มหนึ่ง เขาบอกว่า ความเฉลียวฉลาดมันมาจาก 3 จุด จุดที่หนึ่งก็คือโดยกำเนิด โดยยีนหรือพันธุกรรม อันที่สองคือจากกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งเรากำลังเรียนอยู่ อันที่สามคือการสังเกต เป็นลมหายใจของความฉลาด ทุก คนต้องสังเกต นั่นคือเป็นความรู้สึกอย่างที่บอกว่าเป็น sensitivity ของนักวิจัย ว่าเอ๊ะ! มันมีอะไรที่ผิดปกติอยู่ใน ปรากฏการณ์นั้น หรือว่ามันมีอะไรที่น่าสังเกต ทำไมเขาถึงรายงานออกมาเป็นแบบนี้ เพราะฉะนั้นนักวิจัยต้องมีความ

ละเอียดอ่อนและความรอบคอบกับปรากฏการณ์ค่อนข้างมาก นี่ก็จากประสบการณ์ของการทำงานและการดูแลงานวิจัย บางครั้งข้อค้นพบเล็กๆ น้อยๆ แต่มันก็มีคุณค่าเหมือนกัน เพียงแต่ว่าเราจะเอาไปใช้ในชุมชนไหน หรือว่าในกลุ่มไหนเท่านั้นเอง

อ.ชูพินิจ เกษมณี : ผมอยากจะขอเสนอมุมมองที่มันต่างกันไป แต่ว่าเกี่ยวข้องกับประเด็นที่ท่านอาจารย์เสนอให้ได้พูดนะครับ คือเวลาเราพูดถึงการวิจัย ผมมีความรู้สึกว่ามันจะใช้ประโยชน์ได้มากในสังคมที่แสวงหาความรู้ สังคมที่ผู้คนสนใจข่าวสารข้อมูล แต่ผมรู้สึกว่าสังคมไทยไม่ถึงขั้นนั้น แล้วก็อย่างที่อาจารย์ท่านเมื่อครู่พูดว่า เราก็ไม่อยากเห็นว่ เสนอผลงานวิจัยแล้วก็จบกันไป โดยไม่มีปฏิบัติการอะไรต่อเนื่อง แต่ตรงนี้เราย้อนไปดูหน่วยงานที่รับผิดชอบกิจการสาธารณะ ผมคิดว่ามีไม่กี่กระทรวงที่วางแผนงานมาจากห้องปฏิบัติการวิจัย นักวิจัยเราจะมาพูดว่า เราจะต้องเผยแพร่ผลงานวิจัยฝ่ายเดียว ผมว่ามันอาจจะไม่สำเร็จ เพราะมันเหมือนตบมือข้างเดียว เรื่องนี้มันเป็นการสื่อสารสองทาง ผู้ใช้ต้องรู้จักที่จะใช้ สร้างนิสัยในการใช้ข่าวสารข้อมูลด้วยเหมือนกัน ผมเองในโอกาสหนึ่งเคยเสนอ สกว. ด้วยซ้ำว่า น่าจะเลือกสรรผลงานวิจัยที่มีความหนักแน่นและมีอำนาจในการอธิบายได้ดี นำไปเสนอถึงสภา รัฐสภาเลย หมายความว่าต้องป้อนให้เลย เพราะว่ามันจะไปผลักดันให้เกิดสิ่งที่เราเรียกว่า “ปฏิบัติการทางสังคม” ได้ แล้วก็อาจจะมียุทธวิธีอื่นๆ อีก ผมคิดว่า สกว. มีศักยภาพที่จะผลักดันเรื่องนี้ให้เป็นรูปธรรมได้ ตรงนี้ผมว่าเป็นความสำคัญ ไม่อย่างนั้นเรามักจะพูดกันว่า งานวิจัยเนี่ยทำแล้วก็ขึ้นหิ้ง เตี้ยวนี่ก็ยังพูดกันอยู่ ผมว่ามันไม่ใช่ความผิดของนักวิจัยฝ่ายเดียว มันเป็นเรื่องของหน่วยงานฝ่ายปฏิบัติ รวมทั้งผู้กำหนดนโยบายด้วย ซึ่งไม่แสวงหาความรู้ในลักษณะนี้นะครับ

อย่างไรก็ตาม ผมก็ยังพบว่า ในบางกรณีนั้น เหมือนกับว่าหน่วยงานที่รับผิดชอบ เขาเลือกที่จะรับหรือไม่รับข้อมูลบางประเภท ยกตัวอย่างเรื่องที่ท่านอาจารย์เสนอเกี่ยวข้องกับมาโดยตลอด คือเรื่องป่าไม้ มีงานวิจัยไม่น้อยเลยที่พูดถึงการที่คนเข้าไปอยู่ในป่าแล้วสามารถจัดการป่าได้ แต่ผลงานเหล่านี้ไม่ว่าจะทำโดยนักวิชาการต่างประเทศ หรือในประเทศก็มีหลายชิ้นที่ยืนยันสอดคล้องกัน แต่ดูเหมือนหน่วยงานที่รับผิดชอบโดยเฉพาะกรมป่าไม้เนี่ย เขาก็เลือกที่จะไม่เชื่อตามข้อมูลเหล่านี้ งานชิ้นหนึ่งที่ผมคิดว่าค่อนข้างจะมีน้ำหนักมาก ศึกษาโดยนักวิชาการวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยฮาวาร์ดเมื่อหลายสิบปีก่อน วิจัยค่อนข้างเป็นวิทยาศาสตร์มาก มีเครื่องมือเครื่องมือไปทดสอบแร่ธาตุต่างๆ จากระบบไร่มุมนเวียนของชาวเขา แต่ปรากฏว่าผลงานนี้ก็ไม่ได้มีการนำไปพิจารณาอย่างจริงจังโดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ขณะเดียวกันหน่วยงานประเภทนี้ก็จะสร้างทัศนคติทางสังคมขึ้นมา ว่าคนอยู่กับป่าไม่ได้ แล้วก็มีการเคลื่อนไหวออกมาที่จะพยายามผลักดันคนออกจากป่า ซึ่งท่านอาจารย์เสนอ ท่านก็เตรียมตัวมาเยอะ แต่เวลาอภิปรายก็จะถูกนักวิชาการอีกด้านหนึ่งโจมตีว่า มันไม่มั่นคง ไม่ปลอดภัยเลยที่จะเอาชุมชนเข้าไปอยู่ในป่า อะไรต่างๆ ผมว่าฐานคิดอย่างนี้เป็นเรื่องสำคัญ เพราะมันสร้างทัศนคติทางสังคมขึ้นมา ที่ทำให้คนเลือกปฏิบัติ ในขณะที่สังคมส่วนหนึ่งจะเรียกร้องให้คนที่อยู่ในป่าในเขตอบพลลงมา แต่ในทางกลับกัน ถ้ามีคนเรียกร้องว่า คนกรุงเทพฯ ก็ทำความเสียหายให้กับสภาพแวดล้อม ทำให้เกิดมลภาวะ น้ำเน่าเสีย อากาศเป็นพิษ ถ้าเขาจะเรียกร้องให้คนกรุงเทพฯ ออกจากกรุงเทพฯ มันจะสมเหตุสมผลไหมในวิถีคิดแบบเดียวกัน ซึ่งผมคิดว่าวิถีคิดแบบนี้ ผมว่าเราไม่แสวงหาความรู้มากพอที่จะให้เกิดปฏิบัติการทางสังคม นอกจากมันจะแก้ไขปัญหาแล้ว มันจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงในเรื่องค่านิยม เรื่องทัศนคติอะไรอีกหลายอย่าง ตำราเรียนทุกวันนี้ ไม่ว่าจะเป็นระดับมัธยมหรือมหาวิทยาลัย เวลาพูดถึงชาวเขาก็จะพูดถึงการตัดไม้ทำลายป่า การทำไร่เลื่อนลอยอยู่ตลอดเวลา เตี้ยวนี่ก็ยังเป็นอยู่

ผศ.ดร.สุวัจจรา เปี่ยมญาติ : อยากจะเรียนว่า ในประเด็นของการเอาข้อมูลย้อนกลับ เราคงไม่ได้พูดถึงเรื่องของ PAR เรื่องเดียว มีฉะนั้นเท่ากับว่า เรากำลังตีความหมายของชุมชนในเชิงพื้นที่ (area) ซึ่งจริงๆ แล้ว ชุมชนมันมากกว่านั้น มันมีหลายมุมมอง อีกประเด็นหนึ่ง ที่ท่านอาจารย์พูดในเชิงของการนำเสนอผลงานวิจัยโดยหน่วยงานนั้น มัน

จะต้องผ่านการคัดเลือก ว่าผลงานวิจัยดีหรือไม่ดีแค่ไหน และผลงานที่ไม่ได้รับการคัดเลือกจะทำไมยัง แต่ตัวดิฉันเอง กำลังมองในประเด็นเล็กๆ ที่นักวิจัย นักศึกษาทำได้ ก็คือประเด็นว่า เราเป็นนักวิจัยเอง เป็นผู้ศึกษาเอง เมื่อเราลงไป เก็บข้อมูลในพื้นที่ ในกลุ่มประชากร ยกตัวอย่างเราไปทำงานเก็บข้อมูลจากเด็กนักเรียนในโรงเรียน อย่างตัวอย่างที่ ดิฉันทำสมัยเรียนที่อเมริกา เราไปเก็บข้อมูลที่เด็กนักเรียนทำวิจัยเชิงทดลอง ให้เด็กใส่โทเคน (token) แล้วเราจะเอา เงินไปให้สภากาชาดอเมริกัน เราทำเสร็จ เราเปลี่ยนจากโทเคนเป็นเงิน เอาไปบริจาคเสร็จ สภากาชาดเขียนหนังสือ ขอบคุณมา ข้อมูลอย่างนี้เราเอากลับคืนสู่เด็ก ให้เด็กรับรู้ว่าการที่เราทำวิจัยกับเขาเนี่ย มันได้ผลอะไร เป็นอย่างไร สิ่งต่างๆ เหล่านี้เมื่อเราก้าวเข้าไปสู่กลุ่มประชากรนั้น เราไปขอข้อมูลเขาได้ เราน่าจะก้าวกลับไปหาเขา เพื่อไปบอก เขาได้เหมือนกันว่า เราทำอะไร ได้อะไร ตรงนี้เป็นประเด็นที่ว่า มันไม่ต้องผ่านกระบวนการคัดเลือก ที่จะมาบอกว่า วิจัยนี้ดีแค่ไหนหรือไม่ดีแค่ไหนอะไร เพียงแต่เป็นพื้นฐาน อยากให้เรากลับคืนสู่ความเป็นพื้นฐาน ทำอะไรอย่างง่ายๆ อยากจะเน้นถึงความง่าย ๆ ซึ่งคิดว่านักศึกษาก็สามารถทำได้ ไม่น่าจะท้อใจ เมื่อเราลงไปเก็บข้อมูลที่ไหน เราก็น่าจะ กลับไปหาเขาได้เหมือนกัน

ผศ.ดร.ชัชวาลย์ วงษ์ประเสริฐ : อาจารย์พูดอย่างหนึ่งก็คือว่า การทำวิจัยมัน base on ความรู้เดิม ความรู้เดิมก็คือการ review literature ของเรา เพราะฉะนั้นการที่จะทำวิจัยเรื่องเล็ก ไม่ใช่เป็นเรื่องใหญ่ แต่มันเสริมองค์ความรู้ เดิมนั่นเอง เพื่อจะตอบคำถามว่ามันขยายความรู้ไป ฉะนั้นการวิจัยมันเป็นการ modify ความรู้เดิม เพราะฉะนั้นอย่า ไปคาดหวังว่า งานวิจัยจะต้องยิ่งใหญ่ มี effect มี impact กับสังคม มีอะไร แต่มัน modify ความรู้ ดังนั้นงานวิจัยถ้า เราไม่ไปทำซ้ำหรือทำเรื่องเดิม ในพื้นที่เดิม มันจะ modify ความรู้ ฉะนั้นโจทย์วิจัยจะได้จากอันหนึ่งก็คือการอ่าน งานวิจัย จนเข้าใจประเด็นปัญหาว่าเขาตอบคำถามอะไร แล้วยังมีช่องว่างคำถามอะไรบ้างที่เราจะตั้ง research question ในการออกแบบงานวิจัย อันนี้เป็นพื้นฐานที่จะได้ topic ในการวิจัย ฉะนั้นที่อาจารย์ถาม จริงๆ อย่าไปคาดหวัง การทำวิจัยก็คือตอบโจทย์ที่เราตั้งคำถามนั่นเอง งานวิจัยจะมี impact กับอะไร มันอาจจะเป็นอย่างอื่นหนึ่ง อยากให้มองว่าเราตอบตามโจทย์ มีกรอบ มีความคิดยังไงที่จะตอบคำถามเรื่องนั้น ให้ตอบตรงคำถาม เพราะที่เห็นจะมีงาน วิจัยหลายเรื่องที่ต้องเปลี่ยนชื่อเรื่อง เพราะออกแบบการวิจัยไว้คนละ concept กับเรื่องที่ทำ ฉะนั้นอยากให้เห็นว่า ถ้า ทำตัว review literature จะเป็นตัวตอบคำถามได้ว่า คุณมีองค์ความรู้แค่ไหนในเรื่องนั้น ที่เป็นตัวอธิบายได้ว่าเรื่องนั้น ควรทำหรือไม่ควรทำ

คุณทรงพล เจตนาวณิชย์ : ผมขอเสริมตรงนี้นิดหนึ่ง บังเอิญผมเป็นกรรมการวิทยานิพนธ์นักศึกษาปริญญาโท มัน มีประเด็นอย่างนี้ครับ คนทำเรื่องชุมชนนะ ตอนแรกเขาอาจจะตั้งชื่อ ตั้งตัว proposal ขึ้นมา จะศึกษาประมาณสี่ห้า ชุมชนเปรียบเทียบ หออะไรสารพัดอย่าง ผมก็เรียนกรรมการที่ปรึกษาบอกว่า เอาอย่างนี้ดีไหมครับ ให้เด็กลงไปชุมชน ก่อน แล้วไปศึกษาทำความเข้าใจก่อน ค่อยกลับมาดูอีกทีหนึ่งว่า ตัว proposal นั้น มันใช้ได้หรือเปล่า ตรงนี้ผม คิดว่าคนที่ทำงานเรื่องชุมชน ควรจะได้ไปสัมผัสเสียก่อน เพื่อดูว่าสิ่งที่ตัวเองคิดอยากจะทำ โจทย์ที่ตัวเองอยากจะทำ มัน handle ได้หรือเปล่า แล้วจริงๆ ในสิ่งที่ตัวเองมองภาพชุมชน กับสิ่งที่มันเป็นจริง มันอาจจะไม่เหมือนกัน เพราะ เด็กอาจจะไม่มีประสบการณ์ด้านชุมชนมากเพียงพอ ฉะนั้นการทำวิจัยด้านชุมชน ถ้าเป็นไปได้ผมอยากจะสนับสนุน ว่า อาจจะตั้งโจทย์คร่าวๆ แล้วลงไปสัมผัสในพื้นที่ที่ตัวเองจะศึกษาสักครั้งหนึ่ง แล้วกลับมาคุย และ modify ผมว่า ตรงนี้จะจำเป็นนะครับ

ผศ.ดร.ชัชวาลย์ วงษ์ประเสริฐ : อยากจะเสริมสักนิดหนึ่งนะครับ คือจริงๆ แล้ว การตั้งโจทย์ก่อน นักศึกษาส่วนใหญ่จะตั้งโจทย์ตั้งประเด็นมาเลย มาตามเรา อาจารย์ทำเรื่องนี้ได้ไหมครับ มากกว่าที่จะมีประเด็นมาคุยกัน มักจะมี อะไรมาเสร็จเลย ซึ่งจริงๆ ไม่ใช่ แล้วชื่อเรื่องก็จะมาสุดท้ายเพื่อน อยากให้ทุกคนทำ review literature ให้ชัดเจนก่อน เป็นพื้นฐาน และอย่างที่อาจารย์บอกว่า ชุมชนมันไม่เหมือนกับ literature ที่อ่าน พอลงไปแล้วมันจะมี variety มาก จนบางอันเรารู้ว่าไม่น่าจะมีในโลกนี้ มันก็มีปรากฏการณ์เกิดขึ้น ฉะนั้นการเลือกชุมชน หรืออะไรที่ศึกษาเกี่ยวกับ

ชุมชน จะต้องเข้าใจชุมชน และไม่ใช่ว่าฟังเขาพูดแล้วเชื่อเขาหมด บางทีเขาพูดให้ข้อมูลกับเรา เขาจะรู้ว่าเราอยากฟังอะไร เขาก็จะเล่าเรื่องที่เรายากฟังให้ฟัง แต่อาจจะไม่ใช่ข้อเท็จจริงของชุมชนก็ได้ เพราะฉะนั้นต้องตรวจสอบข้อมูลด้วย

ผศ.ดร.สุวิจจนา เปี่ยมญาติ : เคยถูกนักศึกษาถามเหมือนกันว่า อาจารย์ทำเรื่องนี้ได้ไหม ก็เลยตอบเขาไปว่า ไม่รู้สิ เรื่องนั้นมันเป็นอย่างนี้ ให้เขาเล่าให้เราฟัง แค่นั้นละค่ะ จนแต้มเลย

คุณสมบุรณ์ จิตชาญวิชัย : ฟังอยู่นานแล้วครับ ก็ค่อนข้างจะกลัวมากๆ เพราะว่าแต่ละท่านก็เป็นนักวิชาการที่โด่งดัง ตัวผมเองเพิ่งจบปริญญาตรี คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ ก็อยู่ในภาวะการถูกแยกส่วน อย่างที่อาจารย์หลายท่านมอง การเรียนการสอนแบบท่องจำ เรื่องที่คุยกันที่จับประเด็นได้ก็คือว่า ความสำคัญคือการตั้งคำถาม ที่นี้เลยย้อนกลับมามองตัวเองนะครับ คือตั้งแต่เรียนปี 1-ปี 4 มา เพิ่งรู้จักการตั้งคำถามเมื่อตอนปี 4 หลังจากตัวเองได้ลงไปฝึกงานอยู่ในชุมชนชาวเขา 2 เดือน และเมื่อตัวเองกลับมาเรียนอีกครั้งหนึ่ง ตัวเองเห็นภาพชุมชน เห็นภาพสังคมมากยิ่งขึ้น ทำให้พอเรียนวิชานั้นปุ๊บ เราก็จะนึกถึงตรงนี้ เราก็บอกได้เรื่อยๆ แต่ถามว่า แล้วปี 1- ปี 3 ผมเสียเวลากับตรงจุดนั้น รู้สึกเสียเวลาเวลามาก ตอนนี้อยากย้อนเวลากลับไปได้ อยากจะเห็นภาพสังคมชุมชนตั้งแต่ตอนปี 1 แล้วถามว่าทำไมเรามองไม่เห็น ก็เลยกลับมาคิดว่า ปัจจัยอะไรบ้างในมหาวิทยาลัยที่เอื้อให้เราเห็นตรงนั้น เห็นชุมชนและสังคม ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของตัวอาจารย์ การเรียนการสอน หลักสูตร ค่านิยมเกี่ยวกับการทำเกรดหรือไม่เอาเกรดอย่างนี้เป็นต้น

อีกคำถามหนึ่งก็คือ แล้วอย่างเพื่อนนักศึกษาคนอื่นๆ ที่เขาอยู่ในคณะที่ไม่ได้ลงไปชุมชน เขาไม่ได้มองเห็นภาพตรงนี้ เขาจบมาแล้ว เขาก็มีโอกาสใหม่ เขาจะมองภาพชุมชน มองภาพสังคมเป็นยังไง และสิ่งที่ผมได้จากประสบการณ์ตรงก็คือว่า ผมมีโอกาสได้เข้าร่วมค่ายชุมชนนะครับ ก็มีผู้ร่วมจาก 13 สถาบัน มีนักศึกษาพวกเราเตรียมอาหาร มีพวกมหาวิทยาลัยต่างๆ ที่เขาพยายามร้องว่าทำเพลง ผมก็เห็นการเปลี่ยนแปลง เรื่องของการมองชุมชน เรื่องของการเขาสงูสนุกรสนานครั้นแครงไปวันๆ แต่เขาไม่ได้มองชุมชนสังคม ผมก็ตั้งคำถามไว้เฉียบๆ เพราะไม่งั้นก็โดนคนจุดได้ ก็เลยขอแลกเปลี่ยนกับท่านอาจารย์และนักวิชาการด้วยครับ

นักศึกษา ป.โท พัฒนาชุมชน ม. ธรรมศาสตร์ : เพิ่งจบปริญญาตรีคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ และกำลังจะเรียนต่อปริญญาโททางด้านพัฒนาชุมชน ก็มีประสบการณ์สมัยปริญญาตรีในเรื่องของการทำวิจัย คือมีประเด็นที่เราสนใจขึ้นมา เราก็พยายามทบทวนวรรณกรรม แล้วก็พื้นฐานข้อมูลเรียบร้อยแล้ว แต่การที่เราจะไปกำหนดในส่วนของการตั้งโจทย์ เป็นประเด็นปัญหาขึ้นมา มันค่อนข้างมีปัญหาเยอะ อยากจะขอคำแนะนำในส่วนของการวิธีการหรือกระบวนการที่จะทำในจุดนี้ละค่ะ แล้วบางทีการที่เราทำวิทยานิพนธ์ขึ้นมาฉบับหนึ่ง มีหลายคนพูดว่า คุณจะทำเพื่อจบหรือคุณจะทำเพื่อตอบสนองความต้องการของสังคม เหมือนเป็นการแก้ปัญหา เป็นการสานต่อให้กับตรงนี้ ก็เลยมองว่าการที่เราจะมากำหนดตัวประเด็นหรือโจทย์ ที่จะมาตอบสนองในส่วนตรงนี้ ค่อนข้างมีปัญหาเยอะ อยากได้ข้อเสนอแนะคำแนะนำจากท่านอาจารย์ค่ะ

ผศ.ดร.ชัชวาลย์ วงษ์ประเสริฐ : จริงๆ ทั้งสองประเด็น อาจจะรวมเป้าหมายเดียวกันได้ สิ่งหนึ่งที่จะมีโจทย์ที่ชัดเจนก็คือ การอ่านวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง และอ่าน literature ทั้งหมดในเรื่องที่เราสนใจ ส่วนหนึ่งอาจจะได้โจทย์จากปัญหาที่นักวิจัยเขียนบทความ แต่ถ้าเมื่อไหร่ที่จะเอาข้อเสนอแนะจากการวิจัยที่อยู่ท้ายเล่มเนี่ย ให้ตระหนักไว้ว่า บางทีเขาเขียนไปอย่างนั้นแหละ เพื่อให้มีครบตามรูปแบบของการวิจัย มากกว่าจะเป็นข้อเสนอแนะของปัญหา การคิดโจทย์นั้นเป็นเรื่องยาก คนที่ทำวิจัยจนจะเสร็จ ก็จะไม่มาสนใจเรื่องการคิดโจทย์ต่อไป ว่าต้องแก้ปัญหาอะไรต่อ

ก็จะเขียนๆ ไป ฉะนั้นตัวหนึ่งที่จะได้โจทย์มาก็คือการอ่านวรรณกรรมทุกเรื่องที่เกี่ยวข้อง กับเรื่องที่เราสงสัย ประเด็นปัญหามันจะเกิดขึ้นจากตรงนั้น มันจะตอบคำถามทั้งสองอันที่น้องต้องการ ทั้งเรื่องของ academic แล้วก็เรื่องมี impact กับสังคมด้วย ในการทำวิจัย สิ่งหนึ่งก็คือคนไม่ค่อยตาม literature เพราะมีประเด็นอยู่แล้วว่าจะทำเรื่องนี้ มีกรอบ ลอก literature เขามาหมดเลย ผิดถูกเราไม่เคยดูเลยว่า ต้นฉบับจริงเป็นยังไง เพราะฉะนั้นต้องตรวจสอบความคิดพวกนี้ให้ได้ก่อน จึงจะได้โจทย์วิจัยที่มันเป็นประโยชน์ แล้วมันมี impact กับสังคม

ผศ.ดร.สุวิจจรา เปี่ยมญาติ : ความจริงมากไปกว่านั้น ก็คือการตั้งคำถามกับตัวเราเอง เพราะว่ามันอยู่กับประเด็นด้วยนะค่ะ ว่าเราเรียนเพื่อจบหรือเรียนเพื่อทำอะไร ตรงนี้ต้องตั้งคำถามกับตัวเองให้ชัด ไม่เช่นนั้นเราจะระทมขมขื่นกับการทำวิจัย หรือการทำวิทยานิพนธ์ แล้วต้องตั้งคำถามให้ได้ว่า ถ้าอย่างนั้นเราจะสามารถเอาสองส่วนที่ต้องการมาอยู่ร่วมกันได้ไหม โดยไม่เกิดความขัดแย้งในใจตัวเราเอง ตรงนั้นคือหัวใจ ซึ่งต้องไปนั่งถามตัวเองให้ชัดเจน มันไม่มีอะไรที่เราจะต้องสุดซึ้งหรือสุดโต่งไปอย่างเดียว ใช่ไหมคะ

คุณทรงพล เจตนาวณิชย : ตรงนี้ผมว่ามันจะกลับไปสู่ที่ท่านอาจารย์เสนอพูดตั้งแต่แรกว่า เรามองการศึกษา มองกระบวนการเรียนรู้อย่างไร ว่าเป็นการศึกษาเพื่อชีวิต หรือการศึกษาเพื่อเข้าไปสู่ระบบ ที่อาจารย์ว่าตรงนี้มันจะเกี่ยวข้องกับว่า นักศึกษาพอมาอยู่ในกระบวนการศึกษาแล้ว เราได้ปลูกฝังให้พวกเขาเกิดนิสัยรักการเรียนรู้ ซึ่งมันไม่ใช่เป็นการทำประโยชน์เพื่อสังคมแต่เพียงลำพัง แต่มันเป็นประโยชน์กับตัวนักศึกษาเอง ว่าตัวเองได้สร้างฉันทะของการเรียนรู้ และเป็นการเรียนรู้ที่ไม่แยกส่วนกับสังคม หรือว่าเรียนรู้จากการเอาตัวสังคมเป็นแหล่งเรียนรู้ที่ใหญ่ที่สุด ไม่ใช่แหล่งเรียนรู้เฉพาะในสถาบันการศึกษาอย่างเดียว เหมือนกับน้องที่บอกว่าได้ไปเข้าค่ายมา ผมเชื่อว่าหลังจากที่เขาไปอยู่กับชาวเขา การตั้งโจทย์ของเขา โจทย์มันจะมีเยอะแยะไปหมดเลย กับประเด็นที่น้องคนที่สองบอกว่า จะตั้งโจทย์อย่างไร เพราะฉะนั้น review literature มันไม่ใช่เฉพาะในเอกสารอย่างเดียว แต่ถ้าลงพื้นที่ไปดู ไปคลุกคลี โจทย์มันจะเห็นชัดกว่าตัว review literature เสียด้วยซ้ำ และจะเป็นโจทย์ที่ตรงกับความต้องการของชุมชน ประเด็นที่จะจบเร็วจบช้านั้น ผมว่ามันไปเชื่อมโยงกับเรื่องว่า ถ้าเราคิดว่าเราทำไปแล้วเรามีความสุขกับการเรียนรู้ และการเรียนรู้มันมันได้สร้างประโยชน์กับทุกฝ่าย แม้แต่ตัวเราเอง ผมว่าตัวนั้นมันเป็นตัวหลัก แต่ถ้าเราคิดว่าเราจะทำเพื่อสังคม แต่ความคิดเราอาจจะไม่ตก เราก็อาจจะ suffer ว่า เราทำเพื่อสังคม ขณะที่ตัวเองไม่มีความสุข ตรงนั้นก็จะเกิดปัญหาได้

อ. พรธิดา วิเชียรปัญญา : ขอเพิ่มเติมประสบการณ์หนึ่งนะคะ อย่างของตัวเองก็เจอปัญหา พอถึงเวลาที่เด็กต้องลงตัว senior project อะไรอย่างนี้ หลายคนก็เดินเข้ามาถามว่าจะทำอะไร ก็บอกกับเด็กว่า ทุกอย่างต้องมีขั้นตอน ก็บอกว่า เนื่องจากตัวหลักสูตรมันมีทางเลือกให้เด็กค่อนข้างเยอะ อันดับหนึ่งก็คือคุณจะทำเป็น web site หรือสองคุณจะทำเป็น database หรือสามคุณจะทำวิจัย หรือสี่คุณจะทำซีเอไอ อะไรก็แล้วแต่ คุณต้องตัดสินใจเลือกจากตรงนั้นให้ได้ว่ารูปแบบของงานที่คุณต้องทำคืออะไร ขอยกตัวอย่างเป็นงานวิจัย พอเขาบอกว่าเขาจะทำวิจัย เราก็ตั้งคำถามว่า คุณสนใจเรื่องอะไร เอาจากข้างในตัวเอง เขาบอกว่าเขาสนใจเรื่องครอบครัว ทีนี้คำว่า “ครอบครัว” มันกว้างมาก ทีนี้ก็ให้เขาไป survey มาสักพักหนึ่ง เขากลับมาบอกว่า สนใจเรื่อง “การอบรมเลี้ยงดูกับการสื่อสารในครอบครัว” เราก็ถามว่ามีปัญหาอะไร เขาบอกว่า เด็ก ม.รังสิตส่วนใหญ่ พ่อแม่เลี้ยงด้วยเทคโนโลยี ไม่มีการสื่อสารในครอบครัว ถามว่าการอบรมเลี้ยงดูมีผลอะไรไหม ก็คือเรื่องความสัมพันธ์ ก็บอกเขาว่า มันมีปัญหาค่ะที่คุณเห็นอยู่ในสังคมค่ะ ม.รังสิต แล้วเพื่อนๆ คุณ หรือแม้กระทั่งตัวคุณเอง มันมีปัญหว่าการอบรมเลี้ยงดูแบบนั้นกับการสื่อสารในครอบครัวจะเป็นอย่างไร มันก็พอจะมีแนวคิดทฤษฎีที่ให้อำนาจได้ ขั้นตอนต่อมา หลังจากที่ได้กรอบแคบ ได้ครอบครัวดูตัวแปรเรียบร้อยแล้ว ทีนี้ลงไปเลยล่ะว่ามีใครบ้างที่ทำเรื่องนั้น มันก็ต้องทำเป็น pattern ของการเก็บข้อมูลงานวิจัย แล้วต้องตอบคำถามให้ได้ ลักษณะข้อมูลเบื้องต้นคือ ใครทำอะไร ของมหาวิทยาลัยอะไร ซึ่งคุณต้องมีอยู่แล้วเป็น

เรื่องของคุณ แต่สิ่งที่คุณต้องทำมาและคุยกันให้ได้คือ หนึ่งเขาต้องการศึกษาเรื่องอะไร ตัวแปรอะไร ตัวแปรตัวนี้เขาดูแล้วผลที่ได้นั้นคืออะไร เขาจะได้ไปเขียนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเขาน้อยลง แล้วเขาจะมองเห็นเลยว่าเรื่องนี้ ตัวแปรตัวนี้ ศึกษาแบบนี้ ได้ผลแบบนี้ อีกเรื่องหนึ่ง ตัวแปรตัวนี้ ศึกษาแล้วได้ผลอะไร ก็สรุปได้ว่ากรุปนี้เป็นกรุปที่ใช้ตัวแปรเหมือนกัน ได้ผลเหมือนกันหรือได้ผลแตกต่างกัน กรุปนี้ใช้ตัวแปรต่างออกไปและได้ผลแตกต่างกัน หรืออะไรก็ได้แล้วแต่ เขาจะได้เป็นกรุปๆ ของข้อมูล แล้วก็มารวมกันอีกครั้งหนึ่ง แต่ว่าอันนี้เป็นงานปริญาตรี ก็อาจจะไม่ถึงขั้นว่าต้องใหม่ทั้งหมด อาจจะเพียงให้รู้กระบวนการคิดในการทำวิจัย เลยจะต้องลองดู บางครั้งเราอาจจะต้องมีหลักการในการทำงานของเราเอง ว่าขั้นที่หนึ่งเราผ่านพ้นหรือยัง หรือมันมีปัญหาปะ ขั้นที่สองก็คือ review literature มันพูดถึงอะไรบ้าง ขั้นที่สามก็คือ ตัวแปรที่เราจะศึกษานั้น ตัวแปรตัวไหนบ้างที่เขาศึกษาแล้ว ตัวแปรตัวไหนที่เขายังไม่ศึกษา แล้วกับบอกว่า น่าที่จะศึกษาเพื่อที่จะดูอะไรต่อไป มันน่าจะมีส่วนตอนของมัน คงเป็นไปได้ที่เราอยากจะทำอะไรไป ก็ไปถึงตอนจบในเรื่องที่เราจะทำเลย คงต้องใช้ระยะเวลาหนึ่ง อยากให้เรานั่งคุยกับตัวเองว่า เราถึงขั้นไหนแล้วของการทำงาน แล้วขั้นนั้นมันโอเคหรือยัง วิธีเช็คอันหนึ่งก็คือทำความเข้าใจกับตัวเราเองว่าเราถึงขั้นไหน อันที่สองตรวจสอบ (recheck) ด้วยการเอาความเข้าใจนั้นไปคุยกับอาจารย์ที่ปรึกษา เพื่อให้อาจารย์เขามองใน line เดียวกันกับเราให้ได้ หรือว่าอาจารย์เขาอาจจะให้ข้อมูลเพิ่มเติมกลับมาก็ได้ อันนั้นเป็นแนวทางที่ทำให้เรารู้สึกว่า เราไม่สับสนเพราะเรามีลำดับขั้นตอนในการทำงาน เราผ่านขั้นตอนนี้ไปแล้ว ไม่เหมือนกับนั่งวนอยู่ในอ่าง ซึ่งอะไรก็ไม่รู้ เท่าที่แก้ไขปัญหในเรื่องของจิตใจให้กับเด็ก ก็คือว่า คุณถึงขั้นไหนแล้ว ถ้าเราตั้งคำถามอย่างนี้ เขาก็สามารถทำความเข้าใจกับตัวเขาเองได้

อาจารย์กนกกรัตน์ ยศไกร : จากที่ตั้งคำถามเรื่องประโยชน์ของการวิจัย ก็ดีนะที่ได้ฟังหลายๆ แง่มุม ตัวเองก็ตอบคำถามของตัวเองได้แล้วว่า จริงๆ แล้วเราสามารถที่จะใช้การวิจัยเชิง R&D เข้ามาได้ คือเราเข้าไปศึกษาในชุมชนและได้อรรถความรู้ออกมา แล้วถ้าเราเจอจุดอะไรที่มันจะพัฒนาได้ เราอยากจะไปตอบแทนเขา ใจลึกๆ คือเราอยากจะมี feed back ให้เขา นอกจากเขาจะรู้ว่า เขามีองค์ความรู้อะไรแล้ว แต่ในชุมชนนั้นถ้าเกิดมันมีจุดบอดอะไร เช่นจิตสำนึกบางส่วนมี แต่จิตสำนึกบางส่วนไม่มี อาจจะไปร่วมกับชุมชนที่จะพัฒนาในชุมชนนั้นได้ ก็เป็นการวิจัยเชิง R&D ได้เหมือนกัน

คุณอาภรณ์ จันทรสมวงศ์ : ช่วงหลังเข้าใจว่า เราพูดถึงเรื่องกระบวนการค่อนข้างเยอะ ซึ่งนักศึกษาค่อนข้างที่จะต้องมีความรู้ที่กระตุนในการเรียนรู้เหมือนกัน ยกตัวอย่างเช่นเวทีของนักศึกษาที่ธรรมศาสตร์ ที่พยายามจะมีเวทีระหว่างสถาบัน ไม่ทราบว่าคุณชัยวัฒน์ จะแลกเปลี่ยนข้อมูลอะไรใหม่คะ

คุณชัยวัฒน์ หน่อรัตน์ : ตอนนี้นำกำลังทำโครงการสหสาขาวิชาการระหว่างสถาบันในประเด็นเศรษฐกิจพอเพียงกับประชาสังคม พอทำตรงนี้ปุ๊บ ก็เหมือนกับพวกเรามีกรอบ แล้วเอากกรอบนี้มาจับในโครงนี้ กรอบที่เราเห็นชัดเจนที่สุดก็คือกรอบของการแยกส่วนอย่างที่เราอาจารย์เสนอให้ท่านได้นำเรียน แม้แต่เวทีนี้ก็ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของการแยกส่วน เพราะมีแต่นักวิจัยมาคุยกัน มันก็จะเห็นปัญหาว่า การวิจัยนั้นไม่ได้เอาไปใช้ เพราะฝ่ายนโยบายเขาไม่ได้มาร่วมกับเรา แล้วกว่าที่องค์ความรู้ สารที่เราได้จากการวิจัยนั้นจะไปถึงนโยบาย มันก็ต้องผ่านสื่อ คิดดูซิว่า มันกลั่นกรองไปขนาดไหน มันจะต้องผ่านช่องทางและลดทอนความสำคัญบางอย่างไปขนาดไหนกว่าที่จะไปถึงระดับนโยบาย

ทีนี้ในส่วนระหว่างนโยบายกับนักปฏิบัติ ก็ไม่สื่อกันอีก เมืองไทยปัจจุบันไม่ได้ขาดคนเก่ง ไม่ได้ขาดทรัพยากร ไม่ได้ขาดอะไรเลย แต่ว่าวิธีจัดการในประเด็นพวกนี้ รู้สึกมันจะอ่อนไป มีคอขวดเยอะเกินไป หรือแม้แต่ในนักวิชาการเอง ก็จะมีนักวิชาการที่ทำวิจัยเสร็จแล้ว และนักวิจัยที่กำลังฝึกทำวิจัยอยู่ เช่นนักศึกษา ในสองกลุ่มนี้จะมีความต้องการที่แตกต่างกัน แต่มีความเหมือนกันอยู่อย่างหนึ่งว่า พอมาศึกษาเรื่องชุมชน จะมีอยู่กลุ่มหนึ่งที่ไม่ได้มา

จากชุมชน อีกกลุ่มหนึ่งอยู่ในชุมชน สมมติเอาชุมชนชนบทเป็นตัวตั้ง อย่างผมเป็นคนบ้านนอก เป็นลูกชานาแล้วมีโอกาสมารเรียนปริญญาเอก อย่างนี้ผมก็ไม่ต้องไปลงในชุมชนหมู่บ้านให้เสียเวลา โดยจิตวิญญาณมันเป็นอยู่แล้ว แต่อยากจะเอางานวิจัยไปปรับใช้ แต่วิธีตั้งโจทย์ วิธีตั้งคำถาม ตั้งสมมติฐาน methodology ทั้งหมด มันเป็นเรื่องฝรั่งครับ ผมก็เลยไม่รู้ว่าจะเอาทฤษฎี เอากรอบอะไรกลับไปปรับใช้บ้านเกิดเมืองนอนผมได้ ตรงนี้ก็คือการแยกส่วน หรือการไม่เห็นถึงความสัมพันธ์ร่วมกันโดยรวม เพราะฉะนั้นภาพที่มันออกมา สิ่งที่ดีๆ ทางออก สิ่งที่ถูกต้อง เลยไม่ค่อยได้นำไปใช้ประโยชน์มากเท่าไร ทั้งหมดที่พูดมานี้ น่าจะมาหาทางออกร่วมกันในลักษณะที่ เวลาจัดเวทีก็อาจจะถอยหลังก้าวหนึ่ง จะได้เห็นโลกกว้างขึ้นอีก หมายความว่าถ้านักวิจัยอยากจะเอางานวิจัยไปใช้ ก็ให้ถอยหลังก้าวหนึ่ง แล้วก็ให้ผู้ที่ใช้ หรือผู้ที่สื่อสารให้นักวิจัยกับนักปฏิบัติหรือว่ากับนักนโยบาย ได้มาร่วมพูดคุยกัน ไม่ใช่ก่อนมาทางนักวิจัย บังเอิญผมจบมาทางด้านนโยบาย การบริหารด้วย ถ้าผมไปอยู่ในด้านนักปฏิบัติ ก็จะมองว่า นักวิจัยไม่ได้ทำวิจัยตอบสนองสังคมอะไรต่างๆ กว้างเกินไปว่ากันมา เพราะสองคนนี้แทบไม่เคยมาคุยกันเลย แต่ว่าพอมายู่บนเวทีเดียวกัน ก็ไม่อยากจะทำอะไรเลย เพราะถ้าพูดอะไรไปก็จะเป็นแกะดำ-แกะขาวอะไรทำนองนั้น

คุณอาภรณ์ จันทรสมวงศ์ : คงไม่ต้องสรุปอะไรมากนัก ประเด็นหลักๆ ที่มาพูดกันในวันนี้ คงจะมี 3 ส่วนหลักๆ คือ ส่วนแรกเราตั้งคำถามเกี่ยวกับสภาวะความรู้ของพวกเราและวงวิชาการวิจัย ซึ่งท่านอาจารย์เสน่ห์ก็ได้ให้ทัศนะมุมมองถึงเรื่องการวางฐานคิดในการวิจัยเสียใหม่ โดยที่เราต้องเริ่มจากการตั้งโจทย์วิจัย ที่มันคงเป็นจุดเริ่มต้นนะ และอีกส่วนก็คือในเรื่องของกระบวนการ ก็มีการพูดกันเยอะเหมือนกัน มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ว่า ถ้าเป็นนักวิจัยหรือเป็นวิทยาระดับนักศึกษาอะไรก็แล้ว คงจะต้องมาสัมผัสกับชีวิตกับชุมชนจริงๆ หรือว่าต้องสร้างฉันทะยังงี้ ซึ่งอันนี้คงจะเป็นรายละเอียดจะละ กับอีกส่วนหนึ่งในแง่ของ impact ที่เกิดขึ้น มันเกิดในระดับไหนอย่างไร ซึ่งมันคงแล้วแต่ลักษณะของงานหรือว่าเป็นระดับไหน ในระดับนักศึกษาอาจจะต้องคิดในแง่ของการเรียนรู้ให้เยอะหน่อย ในแง่ของนักวิจัยอาจจะต้องทั้งเรียนรู้และสร้าง impact ให้มากกว่านั้น หรือว่ามีกระบวนการที่จะลงไปสัมผัสกับโลกของความเป็นจริงให้มากขึ้น ก็คงได้เวลาอันสมควร ขอรบกวนให้ท่านอาจารย์เสน่ห์กล่าวปิดและให้ทัศนะทั้งท้ายกับพวกเราด้วยค่ะ

ศ.เสน่ห์ จามริก : ผมตั้งใจและขอบคุณ ฟังแล้วก็รู้สึกมีกำลังใจขึ้น ในแง่ที่พวกเราให้ความตื่นตัวกับเรื่องวิชาความรู้มากขึ้น ผมมี 3-4 ประเด็นสั้นๆ ที่คงจะมีส่วนในการทำความเข้าใจกับที่พูดๆ กันไว้ อันแรกสุด เราต้องยอมรับว่าการวิจัยมันเป็นการสร้างวัฒนธรรมใหม่ของเรา มันไม่ได้อยู่ในวัฒนธรรมดั้งเดิมของเรา ดังนั้นปัญหาอุปสรรคจะเยอะแยะ โดยเฉพาะเรื่องระบบคิดวิธีคิด ความกล้า ความอะไรอย่างนี้มากมาย ก็อยากจะเรียนว่า ดังนั้นงานวิจัยมันคงไม่ใช่อยู่ดีๆ ก็นึกอยากจะทำวิจัย ไม่ใช่อย่างนั้น หรือให้นักศึกษาทำวิจัยเพื่อจบเพื่ออะไร แต่ความจริงสิ่งเหล่านี้มันเกี่ยวกับกระบวนการเรียนการสอนตั้งแต่ต้นเลย ผมไม่อยากที่จะแยกเรื่องวิจัยกับการเรียนการสอนเป็นคนละด้าน แต่ความจริงเป็นกระบวนการเดียวกัน ถ้ากระบวนการเรียนการสอนมันไม่เอื้อต่อการคิด การอะไรพวกนี้แล้ว จะไปหวังว่า ทำสารนิพนธ์ให้มันจบ คงไม่ได้ คือถ้าไม่จบก็ไม่ได้เสียหายนะครับ ทำให้ติดกันแล้วกัน ที่ผมเรียนตรงนี้หมายความว่า การกิจของครูบาอาจารย์ มันมีมากกว่าสอนวิชาความรู้ มีมากกว่าเสนอตำราให้เด็กอ่าน แต่ว่ามันมีอะไรที่เกี่ยวกับวัฒนธรรม ต้องสร้างตัวนี้มาด้วย บทบาทของครูบาอาจารย์ในสังคมอย่างเรา มีมากกว่าที่คิด เพราะถ้าไม่มีตรงนี้แล้ว ก็ไม่ต้องพูดเรื่องการวิจัย อย่างว่าแต่นักศึกษาเลย อาจารย์ก็ไม่ค่อยอยากทำวิจัย ผมว่าปัญหาไม่ใช่ความเก่งหรือความไม่เก่ง แต่ปัญหาของวัฒนธรรม ความคาดหวังในชีวิตของแต่ละคน แต่เรามักจะเอาระเบียบราชการมาบอกว่า ต้องทำนะ จะได้เป็นรองศาสตราจารย์ ก็เขียนกันใหญ่ มันก็ไต่ขะมาเยอะแยะ เราใช้การปฏิรูปตัวเอง เหมือนออกกฎหมาย ปฏิรูปการศึกษาก็ออกกฎหมายเหมือนกัน แต่ไม่ค่อยเข้าไปดูในเนื้อหา ฉะนั้นตรงนี้ก็จะยากจะฝากไว้ด้วยนะครับ อย่าไปคิดเฉพาะเรื่องวิจัยอย่างเดียว ความจริงวิจัยมันเป็นปลายทางเลย

ตัวต้นทาง คือการเรียนการสอนต้องรับผิดชอบมากขึ้น ทั้งนี้ทั้งนั้นไม่ควรจะปล่อยให้อยู่ที่อาจารย์แต่ละคน ควรจะพูดกันว่าใน department ควรต้องทำยังไง ควรต้องพูดกันทั้งมหาวิทยาลัยด้วยซ้ำไป

อันที่สองก็คือว่า โจทย์วิจัยมันมีมากกว่าการสำรวจวรรณกรรม โลกทุกวันนี้สังคมก็คือ “การเปลี่ยนแปลง” มันมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา เพราะฉะนั้นการที่สำรวจวรรณกรรม ความรู้ที่สะสมมา กับการตื่นต่อกระแส การเปลี่ยนแปลงก็สำคัญเหมือนกัน เป็นองค์ประกอบที่ทำให้เรามีโจทย์ใหม่ๆ ได้ ถือว่างานวิจัยก็คือการสร้างองค์ความรู้ใหม่ ไม่ใช่เป็นการสร้างความรู้ต่อยอดจากงานที่ทำๆ มาแล้วเท่านั้น แต่ไปสร้างองค์ความรู้ใหม่ ยกตัวอย่างเช่นที่ผมกำลังทำในขณะนี้ ที่ผมพูด ไม่ได้จะมาคุยว่า ผมสร้างองค์ความรู้อะไร แต่ยกตัวอย่างงานเรื่อง ปัญหาการละเมิดสิทธิมนุษยชนเป็นต้น ถ้าว่ากันตามตำราแล้ว ก็จะเป็นเรื่องของเจ้าหน้าที่รัฐ รัฐมาทำการละเมิดอะไรต่างๆ แต่พอเราอ่านวรรณกรรมพวกนี้มา แล้วเราไปดูการเปลี่ยนแปลงด้วย ก็จะเห็นว่าปัญหาเรื่องนี้มันมีตัวละครใหม่ๆ เยอะเลย โดยเฉพาะในขณะนี้ก็เป็นที่ยอมรับว่า ตัวผู้ละเมิดสิทธิเนี่ย ไม่ใช่แค่ตำรวจ ทหาร หรืออำนาจรัฐเท่านั้น แต่ยังมีบริษัทข้ามชาติด้วย มีกระทั่ง IMF ด้วย เพราะมันมีกระแสที่มามีผลกระทบเยอะ ฉะนั้นเราถ้าเอาการตื่นต่อการเปลี่ยนแปลง หรือการทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลง มาเป็นองค์ประกอบในการตั้งโจทย์ด้วย ด้วยเหตุนี้ความรู้ไม่มีทางที่จะหยุดนิ่งได้ ไม่ใช่เฉพาะงานที่นักวิจัยของผมทำมาแล้วเท่านั้น แต่ว่ามันยังต้องพบกับการเปลี่ยนแปลงของชีวิตด้วย ฉะนั้นผมคิดว่าความเข้าใจเรื่องการเปลี่ยนแปลง การติดตามข่าวสารข้อมูลสำคัญมากๆ อย่าไปมองแต่งานที่เป็นมาในอดีต ตรงนี้ที่จะเป็นการสร้างองค์ความรู้ใหม่ได้ คำว่า “วิจัย” (research) ในตัวของมันเองก็คือ การแสวงหาความรู้ใหม่นั้นเอง และความรู้ใหม่ๆ เกิดขึ้นเพราะว่าโลกมันมีการเปลี่ยนแปลง มันจะต้องเกิดขึ้นเสมอ

ประการที่สามคือ อย่างที่เราพูดๆ กัน อาจารย์ซูพินิจยกตัวอย่าง เช่นเรื่องป่าไม้ อย่าลืมว่า พอเราพูดถึงการวิจัยเพื่อการเปลี่ยนแปลงสังคมในทางที่ดีขึ้น วิจัยทุกอย่างในทุกๆ สังคม มันไม่ใช่เป็นเรื่องที่มีความมีเหตุผลในงานวิจัยอย่างเดียว แต่มันจะต้องไปเจอกับระบบอำนาจสังคมด้วย ทุกเรื่องนะครับ ฉะนั้นเป็นเรื่องที่เราจะต้องคำนึงถึงตรงนี้ ก็จะต้องมียุทธศาสตร์ มีอะไรต่างๆ ที่จะทำอย่างไรเพื่อให้งานวิจัยของเราสามารถที่จะบรรลุเป้าหมายได้ โดยไม่ใช่ว่าหลีกเลี่ยงระบบอำนาจ แต่ว่าอย่างน้อยสุดให้เข้าใจว่า มันยังมีระบบอำนาจที่เป็นตัวยืนอยู่ตรงนี้

ก็มาถึงประเด็นสุดท้าย อยากจะเรียนว่า เรื่องการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่พูดกันมาก มันมีคำถามว่า ใครเป็นคนเปลี่ยนแปลง เพื่ออะไร เพื่อใคร เมื่อครูก็พูดกันมากบอกว่า ทำสรุปเป็นนโยบาย เสนอแนะนโยบาย ผมอยากจะทำให้ทำความเข้าใจกันใหม่ว่า คำว่า “นโยบายสาธารณะ” อันนี้ทำให้งานวิจัยต่างจากงาน consultancy การที่เราทำงานวิจัยแล้วเสนอแนะให้รัฐบาลทักษิณทำ ผมถือว่าเป็นเพียง consultancy เท่านั้น เพราะเรารู้ว่าเรามีโจทย์มาจากไหน แต่ว่าโจทย์ของเรามันมีมากกว่านั้น เพราะฉะนั้นคำว่า “นโยบายสาธารณะ” ผมกำลัง definde ว่ามันไม่ได้เป็นเพียงข้อเสนอแนะต่อระบบอำนาจเท่านั้น แต่มันหมายถึงการสร้างกระบวนการทางสังคม คือการเรียนรู้ เป็นการสร้างชุดความรู้ให้กับกลุ่มผู้ด้อยโอกาสในสังคม อย่างเช่นเราพูดถึงชุมชนอย่างนี้ มันคงไม่ใช่หมายความว่า เราไปเสนอให้รัฐบาลทำอย่างนั้นอย่างนี้ให้ชุมชน แต่ควรจะต้องสร้างชุดความรู้ที่เป็นของชุมชนด้วย เราพูดกันเรื่องเศรษฐศาสตร์ชุมชน เราพูดเศรษฐกิจชุมชนอย่างเดียวไม่พอหรอก คำว่า “เศรษฐกิจชุมชน” เพียงอย่างเดียว มันมักจะบอกว่า ใครก็ได้ มาช่วยสร้างเศรษฐกิจชุมชนขึ้น อย่างรายคุณทักษิณเชิญผู้ว่าฯ ปูนมาอบรมมาแล้วบอกว่า one product, one village อันนี้น่ากลัวมาก เพราะมันความหมายว่า เป็นเศรษฐกิจชุมชนที่ถูกครอบงำไป ถูกเกณฑ์ให้ทำ one product, two product อะไรก็แล้วแต่ ความจริงแล้วเศรษฐกิจชุมชนจะต้องประกอบด้วย เศรษฐศาสตร์ชุมชน หมายความว่า เป็น “ชุดความรู้ของชุมชน” ตรงนี้ผมเรียกว่า เป็นการสร้างบูรณาการทางสังคม เพราะว่ามันนโยบายสาธารณะไม่ควรจะเป็นจรรยาทางเดียวที่เสนอออกมา แต่ว่าสร้างกระบวนการทางสังคม การเรียนรู้

ใหม่ ชุดความรู้ใหม่ ชุดเศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์ใหม่ ให้กับชุมชนด้วย ผมอยากจะฝากตรงนี้นะครับ อย่าไปมองเฉพาะที่เราทำข้อเสนอแนะให้รัฐบาลทำอย่างเดียว เพราะว่าในระบบอำนาจ จะไปคาดหวังให้อำนาจเขามาทำตรงนั้น มันคงไม่ใช่นัก เพราะว่าการเปลี่ยนแปลงทางสังคมมันมีเรื่องของอำนาจ ผลประโยชน์เข้ามาเกี่ยวข้องเสมอ มันมีคนได้คนเสีย โดยเฉพาะคนที่อยู่ในอำนาจจะรู้สึกเสมอว่า การเปลี่ยนแปลงคือการสูญเสียหรือการลดทอนอำนาจของเขา ฉะนั้นเพื่อที่จะให้เกิดความสมดุลตรงนี้ ผมคิดว่างานวิจัยที่ดีนั้น จะต้องเป็นงานวิจัยที่สร้างชุดความรู้ให้กับกลุ่มเป้าหมายของเราด้วย ซึ่งผมเรียกว่า เป็นการสร้าง “กระบวนการทางสังคม” ไม่ใช่เป็นข้อๆ หนึ่ง สอง สามสี่ห้า แล้วส่งไปที่ทำเนียบ คงไม่ใช่อย่างนั้น นี่ก็เป็นทั้งหมดที่ผมอยากจะเสริมตรงนี้ เป็นข้อสังเกต หวังว่าคงเป็นประโยชน์ไม่มากนักนะครับ

อ.พรธิดา วิเชียรปัญญา : ขอเรียนถามท่านอาจารย์เสนออีกครั้งหลังจากที่ฟังมาแล้ว โดยตัวเองแล้วก็คงไม่ถดถอยกำลังใจแน่นอน ในการที่จะ modify ปรับอะไรก็แล้วแต่ แต่ส่วนหนึ่งในฐานะที่อาจารย์มองพัฒนาการของสังคมไทยมาค่อนข้างมาก เราคงปฏิเสธไม่ได้ว่าเราอยู่ในโครงสร้างหลักของระบบการศึกษา ที่มัน formulate ให้เด็กคิดแบบนั้น ให้อยู่ในลู่วง อยากถามอาจารย์นิดหนึ่งว่า ในสังคมไทยมันมีโอกาสไหมคะ ที่อาจารย์เคยเสนอว่าอยากจะให้พรหมแดนที่มันเป็น discipline ของสังคมไทยมันหายไป และให้เด็กสามารถที่จะข้ามไปได้ เพื่อสร้างให้มีอะไรที่มันเปิดสำหรับเขาได้ ในเรื่องของสถาบันการศึกษา ระบบการศึกษาที่มันเป็นโครงสร้างหลักๆ ที่มันฟอร์มเด็กไทยให้เป็นอย่างนี้ จะมีโอกาสเกิดขึ้นได้ไหมคะ

ศ.เสนอ จามริก : อาจารย์ใช้คำว่า “โครงสร้าง” อะไรที่เป็นอยู่ในโครงสร้าง มันค่อนข้างเป็น structure แล้ว แต่อย่างไรก็ดี สิ่งที่เราคาดหวังในขณะนี้ก็คือ สร้างให้เกิดความปฏิสัมพันธ์ในเชิงความคิด ผมคิดว่าโครงสร้างอันนี้คงจะไปเปลี่ยนด้วยหัวสมองเราในทันทีทันใด คงจะยาก ก็ดูสิ! ปฏิรูปการศึกษาก็จะพูดเรื่องผลประโยชน์ทั้งนั้น ของครูของใครต่อใคร มันเป็นเรื่องกิเลสของมนุษย์เข้ามาเสมอ โดยเฉพาะกิเลสในเรื่องอำนาจ แต่อย่างน้อยที่สุดผมคิดว่า การวิจัยการเรียนการสอน ถ้าเรามุ่งที่จะให้เป็นสังคมเปิดขึ้น งานวิจัยจะทำให้สังคมเปิดขึ้น ผมคิดว่าอันนี้มันจะค่อยๆ เข้าไป ค่อยๆ จุดประกายความคิด ผมก็ตั้งใจที่เอนักศึกษามา ที่แรกก็เอ๊ะ! จะมานั่งฟังผมพูดข้างเดียวหรือเปล่า แต่ฟังดูแล้ว รู้สึกว่าความตื่นตัว ความกระตือรือร้นก็อยู่ในระดับที่ถ้าเราสานต่อไป ผมเชื่อมั่นว่าจะเป็นพลังของการเปลี่ยนแปลง แล้วเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิด dialogue ขึ้น

ที่ถามว่า ทำยังไง จะเปลี่ยนโครงสร้างยังไง ผมก็เจอปัญหาเหมือนกัน เพราะอย่างที่คุณะรัฐศาสตร์ผมอาจารย์คงไม่ทราบนะว่า พวกบัณฑิตรัฐศาสตร์ที่จบเข้ามาหาตไทย มองเห็นผมเป็นศัตรูอยู่ตลอดเวลา เพราะว่าแต่ก่อนนี้ผมมาอยู่คณะรัฐศาสตร์ไม่ถึงปี ผมก็เริ่มมองเห็นแล้วว่า นักศึกษาล้ายๆ ถูกครอบงำเยอะ ไม่เฉพาะในหลักสูตรเท่านั้น แต่รุ่นพี่จะมารับน้องใหม่อะไรต่ออะไร คำถามผมอันแรกคือ ทำอย่างไรที่จะปลดปล่อย (emancipate) ให้นักศึกษาเป็นอิสระจากตรงนี้ให้ได้ ก็เสนอการเปลี่ยนแปลงหลักสูตรให้เป็น liberal study ให้มากขึ้น โอ้โฮ! ไม่ใช่เฉพาะที่รัฐศาสตร์ กระทรวงมหาดไทยทั้งกระทรวงเลย ยืนขวาง มีอาจารย์คนหนึ่ง... ถึงกับประกาศว่า บัณฑิตที่จบจากสาขาที่ผมสร้างขึ้นใหม่ ที่เรียกว่า “รัฐศาสตร์ศึกษา” เนี่ย กระทรวงมหาดไทยจะไม่รับ เขาประกาศขนาดนั้นเลย ที่ถามผมเมื่อครู แม้กระทั่งความคิดแค่นี้ก็ยังไม่ถูกขวางเยอะ แสดงว่าระบบอำนาจมันมีอะไรสักอย่างมากเกินไปและผลประโยชน์อะไรมากมาย ก็อยากจะเตือน ฉะนั้นเราคงต้องใช้ปัญญา แต่ผมมีความเชื่ออยู่อย่าง ถึงแม้จะใช้เวลานาน ความคิดที่เราจุดประกาย มันจะค่อยๆ ไปได้ เพราะว่าโลกต้องมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ผมคิดว่าสิ่งที่อยู่ฝ่ายเราก็คือ การเปลี่ยนแปลงของโลก การเปลี่ยนแปลงในลักษณะที่มีกระแสแนวโน้มที่จะทำให้สังคมมันเปิดมากขึ้น ๆ กระแสตรงนี้นั้นอยู่ข้างเราอยู่แล้ว ไม่ใช่ที่เรายืนโดดเดี่ยวต่อสู้กับระบบ แต่ว่ายังมีสมัยโลกาภิวัตน์ที่เราเอามาตั้งเป็นหัวข้อนี้ ผมอยากให้พวกเราทำความเข้าใจเรื่องโลกาภิวัตน์ให้มากขึ้น มันมีทั้งบวกและลบ ในเชิง

ของวิชาการ ในเชิงของการศึกษา ผมคิดว่ากระแสโลกาภิวัตน์ส่วนหนึ่งที่เป็นมา ที่ผมบอกว่า วิชาการ ความรู้ ที่ถูกแบ่งเป็น discipline นั้นเป็นส่วนลบของมัน แต่ว่าขณะเดียวกันโลกาภิวัตน์ก็ถึงจุดที่จะต้องใช้คำว่า เปิดเผย โปร่งใส ผมเชื่อว่ากระแสของโลกมันเข้าข้างฝ่ายของความรู้อะไรอยู่ ที่ว่าเราจะ identify ความรู้ได้เหมาะสมหรือเปล่า ผมถึงได้เริ่มต้นพูดเรื่องสภาวะความรู้ ถ้าเราจับตรงนี้ให้มัน ผมคิดว่า มันก็มีผลกระทบพอสมควร

คุณอาภรณ์ จันทร์สมวงศ์ : ก็ขอกราบขอบพระคุณท่านอาจารย์เสนห์นะคะ ที่กรุณามาให้ทัศนะและข้อคิดเห็นที่เป็นประโยชน์กับพวกเรามาก ซึ่งในปัญหาที่อาจารย์พูดไว้ตอนต้นๆ ก็คือว่าเมื่อคุยกันเสร็จแล้ว จะทำอะไรกันต่อ คิดว่าในส่วนระดับตัวบุคคล ก็คงจะได้ประโยชน์พอสมควร แต่ในด้านของ Rnet เอง ก็คงต้องคิดกันต่อว่า การพูดคุยตรงนี้ มันจะดำเนินการไปอย่างไร แล้วจะมีกิจกรรมอะไรตามมา ซึ่งในโอกาสต่อไปก็คงจะแจ้งให้เครือข่ายนักวิจัยทราบ คำว่า “เครือข่ายนักวิจัย” ตรงนี้ไม่ได้จำกัดสาขาวิชา ไม่ได้จำกัดสถาบันอะไรทั้งสิ้น พวกเราทุกคนก็เป็นเครือข่าย มีอะไรก็มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน ก็ขอขอบพระคุณทุกท่านที่ให้ความสนใจเข้าร่วมการประชุมในวันนี้ค่ะ

รายชื่อผู้เข้าร่วมการเสวนา

1. คุณกนกพร น้อยปรีชา นักศึกษา ป.โท พัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ ม.ธรรมศาสตร์
2. อาจารย์กนกรัตน์ ยศไกร โปรแกรมวิชานิติศาสตร์ คณะวิทยาการจัดการ สถาบันราชภัฏจันทรเกษม
3. คุณกนกวรรณ จินาวัฒนา นักศึกษา ป.โท พัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ ม.ธรรมศาสตร์
4. คุณจักรกฤษณ์ พูลสวัสดิ์กิตติกุล นักศึกษา ป.โท พัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ ม.ธรรมศาสตร์
5. คุณจิตราพันธ์ นนทเบญจวรรณ นักศึกษา ป.โท พัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ ม.ธรรมศาสตร์
6. คุณจุฑามาศ ศรีโมรา นักศึกษา ป.เอก คณะศึกษาศาสตร์ ม.ศิลปากร
7. คุณเจนจิรา พึ่งสุข นักศึกษา ป.โท พัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ ม.ธรรมศาสตร์
8. ผศ.ดร.ชัชวาลย์ วงษ์ประเสริฐ ภาควิชาการจัดการสารสนเทศ คณะเทคโนโลยีสารสนเทศ ม.รังสิต
9. คุณชัยวัฒน์ หน่อรัตน์ นักศึกษา ป.เอก สาขาวิชาการบริหารสังคม ม.ธรรมศาสตร์
10. อาจารย์ชูพนิจ เกษมณี ภาควิชาพื้นฐานการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์
ม.ศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร
11. คุณทรงพล เจตนาวณิชย์ โครงการประสานงานวิจัยเพื่อพัฒนาสังคม สกว
12. คุณณฤมล นพรัตน์ สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา-อีสาน
13. คุณนัชฎา อินทรสุวรรณ นักศึกษา ป.โท พัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ ม.ธรรมศาสตร์
14. คุณนadiyah อยู่คง ภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ ม.ศิลปากร พระราชวังสนามจันทร์
15. รศ.ดร.บุญเรียง ขจรศิลป์ คณะศึกษาศาสตร์ ม.เกษตรศาสตร์
16. อาจารย์พรธิดา วิเชียรปัญญา ภาควิชาการจัดการสารสนเทศ คณะเทคโนโลยีสารสนเทศ ม.รังสิต
17. คุณพรธิดา วิเศษศิลปานนท์ นักศึกษา ป.เอก คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ม.มหิดล ศาลายา
18. อาจารย์พิกุล เอกวางกูร คณะศึกษาศาสตร์ ม.เกษตรศาสตร์
19. อาจารย์วราวุธ ลัภานโชติ คณะศึกษาศาสตร์ ม.เกษตรศาสตร์
20. พระมหาวิญญู ผลเจริญ พระนักศึกษ ม.ธรรมศาสตร์
21. คุณสมร ศรีศิริ นักศึกษา ป.โท พัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ ม.ธรรมศาสตร์
22. ดร.สรยุทธ รัตนพจนารถ ภาควิชาชีววิทยา คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล
23. ผศ.ดร.สุวิจิตร เปี่ยมญาติ คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ ม.ธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์
24. คุณสมบุญ จิตชาญวิชัย นักศึกษา ป.โท พัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ ม.ธรรมศาสตร์
25. คุณโสภิตา บุญประสงค์ นักศึกษา ป.โท พัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ ม.ธรรมศาสตร์
26. คุณอรสุดา เจริญรัต กองโครงการสัมพันธ์ สำนักราชเลขาธิการ พระบรมมหาราชวัง
27. คุณอาภากร จันทรสมวงศ์ โครงการประสานงานวิจัยเพื่อพัฒนาสังคม สกว.

ความรู้กับความไม่รู้

เขียนโดย อนุช อภาภิรม

ที่มา : 1. มติชนสุดสัปดาห์ ปีที่ 23 ฉบับที่ 1172

ฉบับประจำวันที 31 มกราคม - 6 กุมภาพันธ์ 2546

2. <http://www.agri.cmu.ac.th/trfn/>

ในภาพยนตร์ห้ารายได้สูงซึ่งสร้างจากนวนิยายแฟนตาซี The Lord of the Rings (ค.ศ.1955) ทำให้สิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นกลับมามีอำนาจเหนือมนุษย์เอง เซรารอนจอมพิภพอนธการ (Lord of Darkness) ได้สร้างแหวนขึ้นมาหลายวง แหวนนี้ทำให้ผู้สวมมีอำนาจเหนือผู้อื่น แต่แหวนเหล่านี้กลับกลืนกินผู้สวมเอง ให้ต้องปฏิบัติตามอำนาจของมัน ในบรรดาแหวนทั้งหลายมีอยู่วงหนึ่งเป็นเอกธำมรงค์ (One Ring) ซึ่งมีอำนาจและควบคุมแหวนอื่นทั้งปวง ทำให้ผู้สวมหรือแม้แต่ผู้ดูแลรักษาถูกกลืนกินอยู่ในอำนาจของมันอย่างไรก็ตาม อำนาจทั้งหลายย่อมไม่สมบูรณ์ ดังนั้น จึงยังมีผู้ต่อต้านและต้องการที่จะทำลายแหวนวงนี้เสีย ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำไม่ได้ง่ายๆ ต้องใช้ความพยายามและสูญเสียชีวิตเลือดเนื้อไม่น้อย.....แต่ทว่าดูเหมือนว่ายังคงขยายตัวต่อไปจนก่อให้เกิดกระบวนโลกาภิวัตน์ขึ้น

● ทูที่พัฒนาแล้วกับทูที่ล้าหลัง

ในปัจจุบันบางทีนิยมแบ่งทูออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ ทูที่พัฒนาแล้วซึ่งอยู่ในประเทศที่พัฒนาแล้ว และทูที่ล้าหลังซึ่งอยู่ในประเทศกำลังพัฒนา ดังนั้นจึงมีการวิจารณ์ทูในประเทศไทยว่าเป็นทูล้าหลัง ซึ่งมีนัยว่าจะต้องเปลี่ยนให้กลายเป็นทูที่ก้าวหน้าเหมือนดังในประเทศพัฒนาแล้วทูทั้งสองประเภทมีความแตกต่างกันอย่างไรบ้าง ความแตกต่างพื้นฐานก็คือ ทูก้าวหน้าในประเทศพัฒนาแล้วมีการสะสมและรวมศูนย์มากกว่าทูล้าหลัง โดยทูในประเทศกำลังพัฒนานั้นมักมีการสะสมและรวมศูนย์มากกว่าทูล้าหลัง โดยทูในประเทศกำลังพัฒนานั้นมักมีการสะสมรวมศูนย์น้อยกว่า มักมีขนาดเล็กกว่า หรือมีลักษณะกระจัดกระจาย เนื่องด้วยการแทรกแซงของระบบราชการที่ยังเข้มแข็งบ้าง จากธุรกิจใต้ดินบ้าง และจากการสอดแทรกเข้ามาของทูจากประเทศพัฒนาแล้วบ้าง จะเห็นได้ว่าในประเทศกำลังพัฒนามีบริษัทข้ามชาติอันเป็นองค์การรวมศูนย์ทุนขนาดใหญ่ไม่น้อยมากสิ่งทีตามมาก็คือทูก้าวหน้ามักกล่าวกันว่ามีการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพกว่า หรือใช้เทคโนโลยีขั้นสูงกว่า เนื่องจากสามารถวิจัยและพัฒนาด้วยตนเองได้ ข้อเท็จจริงนี้ทำให้มองข้ามประเด็นการสะสมและรวมศูนย์หรือมีการผูกขาดมากกว่าที่เป็นอยู่ด้วยมองในอีกด้านหนึ่ง การกล่าวว่าทูก้าวหน้ามีการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพกว่า หรือมองการณ์ไกลกว่าก็อาจไม่เป็นจริงตามนั้น ทูเมื่อเกิดขึ้นมาใหม่ๆ ยังไม่เข้มแข็งถึงที่เป็นอยู่ขณะนี้ มักมีการศึกษาทูที่เกี่ยวกับกฎธรรมชาติ การเมือง และจริยธรรม ซึ่งจะเห็นได้จากงานเขียนของนักเศรษฐศาสตร์แบบฉบับ มีอดัม สมิท เป็นต้น อดัม สมิท กล่าวถึงเสรีภาพของทูที่อยู่ในขอบเขตของรัฐบาล และมีกลิ่นอายของจริยธรรมอย่างสัมผัสได้ หนังสือเล่มสำคัญของเขาชื่อว่า "ความมั่งคั่งของประชาชาติ" ไม่ใช่ "ความมั่งคั่งของประชาชาติ" ไม่ใช่ "ความมั่งคั่งข้ามประชาชาติ" ประสิทธิภาพของทูก้าวหน้าส่วนหนึ่งเกิดจากใช้เทคโนโลยีขั้นสูงซึ่งอาจก่ออันตรายร้ายแรงแก่มนุษยชาติได้ และการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและพลังงานอย่างสูง ซึ่งกำลังก่อหายนะเฉพาะหน้าในโลกและในภูมิภาคต่างๆ บางคนชี้ว่าการทำเกษตรกรรมให้ผลผลิตสูงกว่าการทำฟาร์มขนาดใหญ่ เมื่อเทียบกับพลังงานที่ใช้ ทั้งในการผลิตและการนำไปสู่ผู้บริโภค จึงเป็นสิ่งที่น่าศึกษาเกี่ยวกับประสิทธิภาพแบบนี้ว่ามีผลระยะยาวอย่างไร

- **การแปรรูปรัฐวิสาหกิจ**

การแปรรูปนี้เป็นกระบวนการสะสมและรวมศูนย์ทุนที่สำคัญในปัจจุบัน เมื่อทุนขยายไปครอบงำกิจการต่างๆ จนถ้วนทั่วแล้ว ก็พบว่ายังมีกิจการอีกกลุ่มหนึ่งที่ดำเนินการแทน ในประเทศกำลังพัฒนานั้นทุนยังไม่พัฒนา (แปลว่า ยังมีขนาดเล็กและไม่รวมศูนย์) รัฐจึงมักริเริ่มดำเนินการเกือบทุกอย่าง ตั้งแต่ทำกระดาษไปจนถึงทอกระสอบ รัฐวิสาหกิจเหล่านี้ได้ถูกแปรรูปหรือถูกกลืนกินไปหมดแล้ว และดูแล้วก็ไม่น่าจะเป็นปัญหานักในยุคเสรีนิยมใหม่ได้มีการแปรรูปรัฐวิสาหกิจลึกลงเข้าไปทุกที จนก่อให้เกิดประเด็นถกเถียงกันว่ามีความเหมาะสมอย่างไร โดยกลุ่มที่ตั้งข้อสงสัยหรือเห็นแย้งการแปรรูปรัฐวิสาหกิจไปทุกอย่างหยิบยกเรื่องสินค้าสาธารณะ (Public Goods) ขึ้นมา ชี้ว่าสินค้าเหล่านี้ควรจะดำเนินโดยรัฐเพื่อความเป็นปึกแผ่นของชาติและความมั่นคงของประชาชน สินค้าเหล่านี้ได้แก่ การศึกษา การแพทย์สาธารณสุข การพลังงานที่จำเป็น เช่น พลังงานที่ใช้ในครัวเรือน โครงสร้างพื้นฐาน อย่างเช่น ถนน ท่าเรือ ส่วนผู้ที่เห็นด้วยกับการแปรรูปยกประเด็นเรื่องรัฐวิสาหกิจไม่มีประสิทธิภาพ ขาดความโปร่งใส มีการทุจริตคอร์รัปชันสูง ไปจนถึงหลักการที่ว่ารัฐวิสาหกิจสนับสนุนผูกขาด ขัดกับแนวคิดการลงทุนเสรี ข้อถกเถียงนี้ คาดว่าคงจะดุเดือดรุนแรงขึ้นในประเทศไทย ซึ่งมีความพยายามแปรรูปรัฐวิสาหกิจอย่างจริงจังหลังการแปรรูปแล้ว มีแนวโน้มที่จะเปลี่ยนการผูกขาดจากรัฐสู่ภาคธุรกิจเอกชน ที่ดูเหมือนไม่ต้องถูกผูกมัดให้ต้องรับผิดชอบต่อประชาชนสูงเท่ากับรัฐบาลที่จำต้องมาจากการเลือกตั้ง

- **การแปรรูปรัฐ**

การแปรรูปรัฐ เป็นการแปรรูปที่ลึกไปกว่าการแปรรูปรัฐวิสาหกิจอีก โดยทั่วไปมีอยู่ 3 ลักษณะ ได้แก่

1. ปฏิรูปส่วนราชการหรือภาครัฐให้มีรูปแบบการจัดตั้งองค์กรคล้ายกับองค์กรธุรกิจเอกชนตลอดจนมีการบริหารจัดการคล้ายคลึงกันด้วย
2. ทำให้ภาครัฐกับภาคธุรกิจเอกชน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันมากขึ้น ซึ่งจะเพิ่มความสามารถในการแข่งขันและอื่นๆ
3. ทำให้รัฐหรือส่วนราชการสามารถสนองตอบความต้องการของประชาชนได้ดีขึ้นในฐานะเป็นเหมือนลูกค้า ซึ่งผู้จะได้รับผลประโยชน์มากที่สุดได้แก่ธุรกิจเอกชน

การแปรรูปรัฐได้เกิดขึ้นอย่างค่อนข้างเต็มที่ในประเทศพัฒนาแล้ว รัฐบาลในประเทศเหล่านั้นได้รับการยกย่องว่าเป็นรัฐบาลที่ก้าวหน้าสำหรับประเทศกำลังพัฒนา เช่นประเทศไทยอยู่ในขั้นกำลังเริ่มต้น

- **การแปรรูปทรัพยากรธรรมชาติ**

ทรัพยากรธรรมชาติรวมทั้งทางด้านพลังงานเป็นวัตถุดิบหรือเป็นปัจจัยสำหรับการผลิต การแปรรูปทรัพยากรธรรมชาติ อย่างเช่น น้ำ ที่ดิน ป่าไม้ แร่ธาตุ ให้กลายเป็นทุน ย่อมเอื้อต่อการขยายตัวของทุนและการรวมศูนย์ทุน ในประเทศกำลังพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติเหล่านี้จำนวนมากอยู่อย่างกระจุกกระจาย โดยชุมชนหรือบุคคลในท้องถิ่นเป็นผู้จัดการ ซึ่งบ่อยครั้งที่ไม่ได้นำเข้าสู่ระบบตลาด เช่น ที่ดินที่ไม่ได้มีโฉนด จึงไม่อาจกลายเป็นทุนได้ ในประเทศพัฒนาแล้ว ที่ดิน แร่ธาตุ มักถูกแปรรูปไปจนเกือบหมดแล้ว แต่ในประเทศกำลังพัฒนา การแปรรูปแบบนี้มักยังไม่ค่อยทั่วถึง

- **การแปรรูปศิลปวัฒนธรรม**

ศิลปวัฒนธรรม รวมไปถึงการพักผ่อนบันเทิง การท่องเที่ยวและการกีฬา ได้เป็นอุตสาหกรรมที่ใหญ่มาก อาจใหญ่ที่สุดในโลก การแปรรูปศิลปวัฒนธรรมให้เป็นทุนเพื่อการพักผ่อนบันเทิง การท่องเที่ยว ก็จะก่อให้เกิดความ

ศึกษาค้นคว้าและการทำรายได้ การแปรรูปพืชพันธุ์และโบราณสถานให้ธุรกิจเอกชนจัดการดูแล ก็เป็นหนทางหนึ่ง ส่วนการกีฬาที่แปรรูปจากสมัครเล่นเป็นการกีฬาอาชีพ เป็นมหรสพอย่างหนึ่ง ทั้งยังสนับสนุนการลงทุนและการท่องเที่ยว เช่น การจัดกีฬาโอลิมปิก

- **เมื่อทุนไม่ต้องการมนุษย์**

บิล จอย ผู้ร่วมก่อตั้งบริษัทคอมพิวเตอร์ที่มีชื่อเสียงได้เขียนบทความที่ก่อให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์ชื่อ “เหตุใดอนาคตจึงไม่ต้องการเรา” โดยชี้ว่าเทคโนโลยีขั้นสูงสมัยใหม่ ได้สร้างสิ่งแวดล้อมใหม่และเครื่องจักรที่เก่งเร็วดี จนกระทั่งมนุษย์ตกอยู่ในภาวะสิ่งมีชีวิตที่เป็นอันตรายต่อการสูญพันธุ์ ซึ่งบทความนี้ถ้าจะให้เฉพาะเจาะจงยิ่งขึ้น น่าจะใช้ว่า “เหตุใดทุนจึงไม่ต้องการเรา” เพราะว่าเทคโนโลยีที่พัฒนานั้นนั้นควบคู่ไปกับการพัฒนาของทุน ทุนนั้นเดิมต้องการมนุษย์ แต่เมื่อทุนเติบโตใหญ่มากขึ้นแล้วก็อาจไม่ต้องการมนุษย์ การที่ทุนไม่ต้องการมนุษย์เกิดขึ้นจาก 2 ด้าน

ด้านแรก เดิมทุนต้องการคนงานและผู้จัดการเพื่อทำการผลิต แต่เมื่อทุนได้พัฒนาไป และสร้างเทคโนโลยีขั้นสูง ความจำเป็นที่จะต้องใช้คนงานทั้งที่เป็นแรงงานมือและแรงงานสมองก็ลดลง ทุนต้องการเพียงการทำงานซึ่งในหลายกรณีเครื่องจักรทำงานได้ดีกว่า และมีแนวโน้มที่จะทำได้ดีกว่าขึ้นไปเรื่อยๆ เนื่องจากการทำงานนั้นมักอยู่ในสภาวะที่มีการควบคุมตัวแปรสูงขึ้นเรื่อยๆ ไม่ได้ทำในธรรมชาติ เกิดเป็นทฤษฎี แมวดำแมวขาวอีกแบบหนึ่ง นั่นคือถ้าแมวดำจับหนูดีกว่าแมวขาวก็ควรใช้แมวดำมากกว่า

ในด้านการที่สอง ทุนเดิมต้องการผู้บริโภครายย่อย แต่เนื่องจากช่องว่างทางสังคม ขยายตัว สมมุติคนรวย 1 คน บริโภคเท่ากับคนจน 1,000 คน ทุนก็ต้องการการบริโภคของคนรวยมากกว่า ดังจะเห็นว่าการรวมศูนย์ทุนเกือบทั้งหมดอยู่ประเทศร่ำรวย หรือในศูนย์กลางที่มั่งคั่งอย่างเช่นกรุงเทพฯ ทุนต้องการผู้บริโภคมือเติบและจับจ่ายได้อย่างยั่งยืน ความต้องการผู้บริโภคที่ยากจนซึ่งมีจำนวนนับพันล้านคนก็ลดน้อยไปตามลำดับการพัฒนา นอกจากนี้ ยังพบว่าผู้บริโภครายที่มีความสำคัญขึ้นเรื่อยๆ ได้แก่ เครื่องจักร มีการปลูกพืชเพื่อนำไปใช้เป็นพลังงานแก่เครื่องจักร การใช้ไฟฟ้าจำนวนมากขึ้นทุกทีเพื่อเดินเครื่องคอมพิวเตอร์เมื่อยุคหุ่นยนต์มาถึง มันจะเป็นผู้บริโภครายสำคัญขึ้นมา จนในที่สุดเมื่อทุนพบว่าเครื่องจักรเป็นคนงานและผู้บริโภคที่มีประสิทธิภาพและยังยืนกว่ามนุษย์ มันก็ไม่จำเป็นต้องอาศัยมนุษย์อีกต่อไป เช่น การสำรวจอวกาศ เห็นได้ชัดว่า เครื่องจักรน่าจะทำงานได้ดีกว่ามนุษย์ในหลายด้าน ทุนที่เคยรับใช้มนุษย์ กลับจะกลืนกินมนุษย์เร็วยิ่งเสียกว่ากาลเวลาเสียอีก

ทิศทางการสร้างความรู้จากท้องถิ่น ด้วยงานวิจัยในศตวรรษใหม่

โดย ศ.ดร.อานันท์ กาญจนพันธุ์

ที่มา : 1. สรุปจากการอบรมเชิงปฏิบัติการเรื่อง

"ทิศทางการสร้างความรู้จากท้องถิ่นด้วยงานวิจัยในศตวรรษใหม่"

เมื่อวันที่ 16-17 สิงหาคม 2545

จัดโดย สกว. สำนักงานภาค

2. <http://www.agri.cmu.ac.th/trfn>

หัวข้อที่จะกล่าวก็นับว่ามีความสำคัญ เพราะในฐานะผู้ที่ทำหน้าที่ประสานงานในพื้นที่ ก็จะต้องมีความเข้าใจในมุมมองที่กว้างขวางพอสมควร เพราะจะต้องทำหน้าที่ประสานงานและสนับสนุนนักวิจัยในท้องถิ่น ตอนนี้เราไม่ใช่ทำงานกับนักวิชาการ แต่ต้องทำงานกับคนในท้องถิ่นเอง เพื่อที่จะสนับสนุนให้คนในท้องถิ่นมีความสามารถที่จะทำงานวิจัยด้วยตนเอง รวมทั้งทำวิจัยที่แตกต่างไปจากเดิม หมายความว่างานวิจัยที่ไม่ใช่โดยตัวของตัวเองเพียงคนเดียว แต่เป็นการวิจัยที่ต้องติดต่อเชื่อมประสานในลักษณะที่เป็นเครือข่ายกับกลุ่มคนต่าง ๆ มากมาย เพื่อที่จะทำให้งานวิจัยเป็นประโยชน์ต่อการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของตัวเองให้ดียิ่งขึ้น เพราะที่ผ่านมางานวิจัยเป็นงานของนักวิชาการและนักวิชาการก็อาจจะมองจากมุมมองหนึ่ง ซึ่งก็อาจจะไม่ได้ก่อให้เกิดผลต่อผู้คนในท้องถิ่นนั้นอย่างแท้จริง

ดังนั้นถ้าหากจะส่งเสริมให้ผู้คนในท้องถิ่นมีความสามารถเรียนรู้ปัญหาของตนเอง และแสวงหาทางเลือกต่าง ๆ ในการปรับเปลี่ยนชีวิตของตนเอง ก็จะต้องมีความเข้าใจในทิศทางของการสร้างองค์ความรู้จากท้องถิ่น และในฐานะผู้ประสานงานที่ต้องทำงานกับหน่วยงาน สกว. ที่เน้นการวิจัย ในฐานะที่เป็นเครื่องมือของการเรียนรู้ของการสร้างองค์ความรู้สังคมไทยที่ผ่านมาโดยมาก เรามักลอกความรู้ของผู้อื่นมาใช้มากกว่า จึงทำให้สังคมของเราไม่สามารถยืนอยู่ได้ด้วยตัวเอง เพราะความรู้ดั้งเดิมที่ใช้กันมา เรามักจะนึกว่าเป็นความรู้ที่เป็นสากลใช้ได้ทุกที่ แต่สังคมก็มีความเปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา สังคมจึงมีความซับซ้อนแตกต่างกันได้ จะนำเอาความรู้สากลมาใช้เหมือนเดิมบอกว่าต้องใช้ให้ได้เพราะเป็นความรู้สากล จึงใช้ไม่ได้ ส่งผลให้เกิดปัญหาขึ้นมาว่า ใช้ได้บ้าง ใช้ไม่ได้บ้าง เกิดความลึกลับ

ชาวบ้านมักรู้สึกว่าจะเวลาจะเปลี่ยนแปลงอะไรในลักษณะทำตามกฎเกณฑ์ ที่เป็นสากลนั้น เขาจะรู้สึกว่าเขาควบคุมและไม่สามารถจะทำตามสิ่งเหล่านั้นได้ทุกครั้งไป แต่ถ้าเป็นความรู้ที่สอดคล้องและสอดคล้องกับความเป็นจริงในท้องถิ่นของเขาเอง เขาจะสามารถควบคุมได้ และได้ใช้ความรู้เหล่านั้นเป็นผลได้อย่างแท้จริงประเด็นตรงนี้คิดว่าสำคัญมากที่ทำให้เราต้องกลับมาทบทวนกันว่า "งานวิจัย" ในการที่จะสร้างองค์ความรู้ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งองค์ความรู้จากท้องถิ่นควรจะคิดกันอย่างไรบ้าง...

จากที่ได้มีประสบการณ์ในการทำงานวิจัยอย่างต่อเนื่อง 20 ปีที่ผ่านมา รู้สึกอย่างหนึ่งว่า "งานวิจัย" ที่ทำกันอยู่มีปัญหามาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานที่นักวิชาการ ไปทำงานกับท้องถิ่นเอง มักจะนำเอาความคิดที่เป็นสากลที่ว่าไปอบรมหรือฝึกฝนให้ชาวบ้านทำตามแบบนั้นด้วย ซึ่งทำให้ยังมีปัญหามากขึ้น

จากประสบการณ์ที่ได้ทำอยู่ ตนเองก็พยายามที่จะเรียนรู้จากชาวบ้าน และพยายามหาวิธีการที่ชาวบ้านเพื่อเอามาประยุกต์หรือปรับวิธีการของเรา แต่ปรากฏว่า ทิศทางที่ทำกันอยู่มีในบางครั้งกลับเป็นตรงกันข้าม กลายเป็น

เป็นว่าเอาวิธีการของนักวิชาการ ไปยึดเย็ดและบอกให้ชาวบ้านทำให้เป็นวิชาการมากขึ้น คิดว่าตรงนี้เป็นประเด็นหนึ่งที่เกิดปัญหาพอสมควร ถือเป็นปัญหาที่สำคัญ เพราะเรามักจะไปมองที่ว่า "ความรู้จากภายนอกก็เป็นระบบหนึ่ง" "ความรู้จากชาวบ้านก็เป็นอีกระบบหนึ่ง" มองเป็นระบบที่เป็นคู่ตรงข้ามกัน ของคนภายนอกมีลักษณะเป็นวิทยาศาสตร์ เป็นระบบ แต่ของชาวบ้านไม่ค่อยมีระบบ ตรงกันข้ามกับความรู้ภายนอก ทำให้เราไม่สามารถสร้างองค์ความรู้จากท้องถิ่นได้แท้จริง เพราะเราไปเน้นในภาพที่ตรงกันข้ามกัน เป็นภาพที่ตายตัว ภาพอย่างนี้ที่ผมเรียกว่าเป็น "ความคิดเชิงเดี่ยว"

ความคิดแบบนี้ไม่ได้มีอยู่ในพื้นบ้านเดิม เป็นความคิดที่มาจากทางวิชาการ เริ่มจากความคิดทางวิทยาศาสตร์ และมาสู่สังคมศาสตร์ และเวลานี้ก็มาสู่มนุษยศาสตร์ ก็คือว่า มองสิ่งต่างเป็นสากล มองสิ่งต่าง ๆ ในลักษณะเป็นคู่ตรงข้ามกัน มองสิ่งต่าง ๆ เป็นการพัฒนาไปในแนวเดียว จากสังคมที่ง่าย ๆ ก็มองให้เกิดความซับซ้อนมากขึ้น ปัญหาความคิดเชิงเดี่ยว เป็นปัญหาที่มาจากด้านวิชาการ นักวิชาการ หรือคนที่อยู่สถาบันการศึกษาต่างก็ได้รับเอาความคิดแบบนี้มา ที่นี้ความคิดแบบนี้เริ่มทำให้มีปัญหาเกิดขึ้นเพราะ เราก็นำเอาไปถ่ายทอด ไปสอน หรือไปอบรมกันทั่วไปหมด ดังนั้นความคิดแบบนี้ก็ไม่ได้อยู่แค่ในวงวิชาการอย่างเดียว มีอยู่เต็มไปหมด คนทั่วไปเดี๋ยวนี้ก็เอาความคิดแบบนี้มาเป็นวิธีคิดของตัวเอง

วิธีคิดเชิงเดี่ยว กรอบโดยหลัก ๆ คือ

- การยึดติดกับกรอบใดกรอบหนึ่งตายตัว ตัวอย่างเช่น หากพูดถึงการพัฒนา ก็จะมองว่า การพัฒนาจะต้องก้าวหน้าไปข้างหน้า เจริญขึ้นดีขึ้น เป็นแนวเดียว มองแบบเป็นเส้นตรง
- ยึดติดอยู่กับหน่วยของพื้นที่ เช่น พอพูดถึง ชุมชน ทุกคนจะนึกถึงแต่หมู่บ้าน มันเป็นเพียงหน่วยอย่างเดียว มองสังคมก็ติดอยู่กับกรอบของประเทศ ในขณะที่ความเป็นไปที่แท้จริงเราก็พูดถึงโลกาภิวัตน์ พูดถึงการทำงานกับเครือข่าย หากเราพูดถึงวิธีคิดติดกรอบแบบนี้ มันก็จะมามัดตัวเรา ทำให้ยับยั้งชั่งใจในการทจ้ามองอะไรที่ต่างจากนั้นไม่ได้ กรอบความคิดมันฝังแน่นอยู่ในสถาบันการศึกษา และสถาบันการศึกษาก็สอนคนเยอะ ดังนั้นจึงคิดว่า มันส่งผลให้เกิดปัญหา ต่องานวิจัย วิธีคิดแบบนี้ การวิจัยเป็นเพียงการแปรวิธีคิดเหล่านี้ ไปสู่การอธิบายอะไรต่าง ๆ หากเราไม่เข้าใจว่าเบื้องหลังมันอยู่ตรงไหน เราก็ไม่สามารถก้าวหลุดออกไปจากกรอบเหล่านั้นได้ การสร้างความรู้ที่ติดอยู่กับกรอบ เหมือนการทำอะไรที่ซ้ำซาก ทั้งที่เราบอกว่าต้องการ สร้างองค์ความรู้ท้องถิ่น แต่สิ่งที่เราทำกับเป็นการผลิตซ้ำของเดิม เอาของเก่ามาเล่าใหม่ซ้ำซากไปเรื่อย ๆ เท่ากับไม่ได้สร้างความรู้อะไร
- การยึดติดกรอบที่เป็นอุดมคติ เช่น หากมองว่าเป็น เมือง เราก็จะมองว่า เมืองต้องมีลักษณะ ที่สลับซับซ้อนคนไม่ค่อยร่วมมือกัน ต่างคนต่างเห็นแต่ตัว หันไปมอง ชุมชน ก็จะมองว่า ชุมชนนี้มันเรียบง่าย ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน อยู่กันอย่างผาสุก สิ่งเหล่านี้ก็เป็นปัญหาอีกเหมือนกัน เพราะการมองแบบตายตัว ทางหนึ่งดีในอุดมคติ ทางหนึ่งก็เลวไปเลย ซึ่งข้อเท็จจริงถ้าเราไปศึกษาในเมือง ว่ามันก็มีปัญหา มีความช่วยกันเหมือนกับในหมู่บ้านเองก็มีทั้งสองอย่างเช่นกัน ดังนั้นการไปสร้างกรอบเหล่านี้ มันจึงเป็นกรอบที่ทำให้เกิดความคิดเชิงเดี่ยว

ทั้งหมดที่กล่าวมา ผมถือว่ามันเป็นความคิดเชิงเดี่ยว เป็นการตอกย้ำความรู้เดิม และเป็นความรู้ที่ครอบงำ กลายเป็นการยึดติดอยู่ต่อไป ไม่เป็นประโยชน์ในการสร้างความรู้แบบนี้ เพราะความรู้แบบนี้มีการสร้างกันเยอะอยู่แล้ว และถ้าเมื่อเราจะทำอะไรที่เป็นวิธีการที่แตกต่างออกไป โดยการสร้างคนในท้องถิ่นให้ทำการศึกษารองเองก็กลับกลายเป็นว่าคนในท้องถิ่นช่วยให้คนอื่นครอบงำตัวเองง่ายยิ่งขึ้นไปอีก คิดว่าไม่ใช่เป็นสิ่งพึงประสงค์ที่เราต้องการจะทำอย่างแน่นอน

ทิศทางการสร้างองค์ความรู้ใหม่ที่จะปลดปล่อยให้ผู้คนเป็นอิสระจากกรอบคิดเดิม ๆ ที่เขามีสิทธิ์ที่จะเลือกวิถีชีวิต เลือกทางเดินอย่างที่เขาอยากจะทำ โดยไม่ต้องกลัวว่าสิ่งที่เลือกผิด และทำให้เขาเกิดความมั่นใจยิ่งขึ้นว่าทิศ

ทางที่เขาจะเปลี่ยนเหมาะสมกับสถานการณ์ สอดคล้องกับวัฒนธรรม สอดคล้องกับท้องถิ่นที่เขาอยู่ ถือเป็นปรัชญาของการเรียนรู้ ปรัชญาของการใช้ความรู้ให้เป็นประโยชน์ต่อศาสนับสนุนความเป็นมนุษย์ของคน ดังนั้นหากสิ่งเหล่านี้เป็นหลักปรัชญา เราจำเป็นต้องมีการปรับทิศทางอะไรต่าง ๆ กันพอสมควร

ในการที่จะศึกษาที่จะสร้างองค์ความรู้กับท้องถิ่น คิดว่าต้องมีการปรับเปลี่ยนที่สำคัญที่สุดที่อยากเน้นอยู่ 2 เรื่อง คือ เรื่องของ แนวคิด กับ วิธีคิด ถือเป็นหัวใจที่สำคัญของการทำวิจัย เวลาที่เราทำวิจัยกัน เรามักจะไปเน้นที่เทคนิควิธีของการทำวิจัยมากเกินไป เทคนิควิธี เป็นเครื่องมือ และเป็นเครื่องมือที่ว่าเราจะมีตัวกำกับมันอย่างไร และตัวกำกับเทคนิควิธีในวงการ การวิจัยยังขาดอยู่ คือการเชื่อมโยงความคิด ซึ่งต้องมี ตัวแนวคิด กับ วิธีคิด เป็นสำคัญ วิธีคิด หรือ เรียกว่า วิถีวิทยา คือวิธีคิดเชื่อมโยงความคิดต่าง ๆ เรายังให้ความสนใจน้อยอยู่ จึงอยากจะนำ ตัวนี้มาเสนอแนะวิธีในการทำวิจัย คือ

1. การสร้างความหมายท้องถิ่น คิดว่าเรายังไม่ให้ความสำคัญมากนัก คือ การสร้างความหมายท้องถิ่น หมายความว่าคนเรา เวลาที่เราทำอะไรต่าง ๆ ไม่ได้มองในลักษณะที่เป็นกายภาพ เช่น เห็นดิน หรือน้ำ ก็ไม่ใช่หมายความว่าเราเห็นดินว่า จะต้องนำมาทำการเพาะปลูก หรือน้ำ ก็จะต้องเอามาทำการชลประทานเพื่อไว้ใช้ประโยชน์ ไม่ใช่เห็นแค่นั้น แต่ท้องถิ่นจะให้ความหมายกับสิ่งเหล่านั้น ซึ่งมันก็ให้ความหมายได้หลายแบบ คนเห็นน้ำในสมัยก่อนอาจจะเห็นว่าเป็นพระแม่คงคา มีการให้ความหมาย คือให้สัญลักษณ์ / คติ ซ่อนลงไปในความหมายนั้น ซึ่งมันแสดงถึงอารมณ์ความรู้สึกของผู้คนที่ผูกพันกับสิ่งเหล่านั้น

ประเด็นอย่างนี้ หากบุคคลภายนอกไปศึกษาเขาก็จะไม่เข้าใจว่า ชาวบ้านสร้างความหมายกับสิ่งเหล่านั้นอย่างไร ดังนั้นการไปทำความเข้าใจสร้างความหมายกับสิ่งต่าง ๆ ที่มันอยู่รอบกายของคนในท้องถิ่นอย่างไร ถือว่าเป็นประเด็นที่สำคัญที่เราต้องเริ่มซะก่อน เวลาชาวบ้านเขาพูดไม่เหมือนที่เราพูด เขาจะพูดตามคตินี้ที่เขาใช้ หากเราไม่โยติกับคติ ที่เขามีอยู่แล้ว ชาวบ้านก็ไม่มีโอกาสพูด เพราะนักวิชาการพูดหมด หรือว่าคนศึกษาไปพูดเองหมด เช่น เวลาเราพูดถึง ป่า เราก็นึกถึงแต่ต้นไม้ ความหลากหลายทางชีวภาพ ตามระบบนิเวศ ว่ากันไปใหญ่เยอะเยอะไปหมด ซึ่งก็ไม่ได้ผิด แต่ว่าท้องถิ่นเขาไม่ได้พูดแบบนั้น เขาอาจจะหมายถึงผี การเข้าป่า หมายถึงการไปตายเอาดาบหน้า เหล่านี้เป็นต้น หากเรามีความเข้าใจเรื่องนี้ เราก็จะมีความเข้าใจชุมชนใส่ใจที่ว่าท้องถิ่นต่าง ๆ เขาให้ความหมายกับสิ่งที่อยู่รอบตัวในเรื่องต่าง ๆ อย่างไรบ้าง

หมายความว่าชาวบ้านเหล่านั้น มันไม่ตายตัว มันอาจจะมีความเปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์ต่าง ๆ จึงอยากชี้ให้ตระหนัก ถึงความสำคัญว่าผู้คนเขามีความรู้สึกนึกคิด มีอารมณ์ความรู้สึก ไม่ใช่เรามองคนก็มองคนแต่ทางร่างกาย กินอยู่หลับนอน มองแต่ทางชีววิทยาของคน มันก็ไม่เกิดความเข้าใจ เพราะอารมณ์ความรู้สึกนึกคิดเหล่านี้ถูกแปรมาเป็นการสร้างความหมายต่าง ๆ ออกมาในรูปของสัญลักษณ์ หรืออะไรต่าง ๆ มากมาย แล้วเราถึงจะรู้ว่าเราจะไปอย่างไร

2. การเห็นความซับซ้อน และเรื่องของพลวัต (ความคิดเชิงซ้อน) หมายความว่า ไม่ยึดติดอยู่กับข้อตรรกะ เราพบว่าในสังคมชนบทไม่เหมือนกัน ผู้คนเองก็แตกต่างกัน มีทั้งคนจน คนรวย มีอาชีพต่าง ๆ หลากหลาย ซับซ้อน แต่หากเรามอง แบบอุดมคติ มองเป็นภาพองค์รวม ก็คงจะไม่ทำให้เราได้เข้าใจอะไรต่าง ๆ แน่แน่นอน มีแต่ภาพอุดมคติที่เรายึดติดอยู่ ดังนั้น ทำอย่างไรเราถึงจะไปแยกแยะผู้คนให้เห็นถึงความแตกต่างของเขา และความซับซ้อนก็คือว่า เน้นเรื่องความสัมพันธ์ของผู้คนมากกว่า ตรงนี้จะทำให้เราเห็นถึงความสลับซับซ้อนของความสัมพันธ์เหล่านั้น ซึ่งความสัมพันธ์เหล่านั้นก็ไม่ตายตัว มีการปรับเปลี่ยนเคลื่อนที่ไปตามสถานการณ์ต่าง ๆ ซึ่งเราเรียกว่า “พลวัต” มันเคลื่อนไหวอยู่เสมอ

ถ้าเรายึดติดแบบอย่างนี้ทุกทีไปก็ทำงานร่วมกับกลุ่มคนเหล่านั้นไม่ได้ ต้องดูว่าสถานการณ์เป็นอย่างไร มันอาจจะเป็นอย่างนั้น หรือไม่เป็นอย่างนั้นก็ไม่ได้ ถ้าเราจะศึกษาวิจัยก็ต้องดูเงื่อนไขว่า แล้วอะไรที่ทำให้เขาไม่เป็นอย่างนั้น ตรงนี้จะเป็นสิ่งที่เราต้ององค์ความรู้ สร้างองค์ความรู้ขึ้นมา เพราะถ้าเราเห็นแบบตายตัวก็ต้องไปศึกษาวิจัยกันแล้ว เพราะเรารู้อยู่แล้วมีข้อสรุปล่วงหน้า อย่างนี้ทำวิจัยไม่ได้ การทำวิจัยหมายความว่าต้องไม่ด่วนสรุป หรืออยากจะ

ตัดสินใจอะไรล่วงหน้า และก็รู้ว่าเงื่อนไขอะไรที่มันทำให้ข้อสรุปตายตัวที่เราเคยเชื่อไว้ ถ้าเราได้ตรงนี้ออกมาผมคิดว่ามันจะเป็นความรู้ที่สำคัญ และแน่นอนเงื่อนไขที่เปลี่ยนไปมันจะไม่เป็นเงื่อนไขที่ตายตัว และเงื่อนไขบางทีมันก็เฉพาะเจาะจงอยู่เหมือนกัน จะเอาไปพูดกับทุกพื้นที่ ทุกสถานการณ์ก็ไม่ได้ ทำให้เราต้องใคร่ครวญถึงความซับซ้อนของประเด็นเหล่านั้นมากขึ้น ถือว่าเป็นวิถีวิทยา ที่อยากจะต้องคำถามที่เราจะต้องเอาไปคิด มันถือเป็นประเด็นที่เราควรจะเอามาคิดใคร่ครวญเวลาเราจะทำงานมากกว่า

3. การหยุดคิดมองตัวเองอย่างวิพากษ์วิจารณ์ หมายความว่าไม่ใช่ทำไปข้างหน้าเรื่อยๆเลย โดยไม่เคยย้อนมองตัวเองอย่างวิพากษ์วิจารณ์ มันก็จะทำให้เรามีสภาวะที่เหมือนกับ เส้นผมบังภูเขา การทำงานที่มีกรอบคิดมากเกินไป เส้นผมเส้นเดียวบังภูเขาไปหมด หมายความว่ามองอะไรมองที่ตามกรอบ ถ้าหากเราไม่มีการย้อนกลับมองตัวเองบ้าง คิดว่าคงจะเป็นปัญหา สิ่งที่เกิดขึ้นนี้ จะเป็นการแก้ปัญหาที่เรามักจะทำกันอยู่ หันมาตั้งคำถามกับตัวเองบ้าง ไม่ใช่วิจัยก็ตั้งคำถามแต่กับคนอื่นตลอดเวลา คิดว่ายากเหมือนกันที่เราจะสร้างองค์ความรู้ได้

4. การกำกับด้วยบริบท หมายถึงการไปมองแนวความคิด มองคติอะไรต่างๆ ที่เข้ามาแล้วทุกทุกอย่างเหล่านั้นมันไม่มีความหมายตามตัว แต่มันขึ้นอยู่กับสถานการณ์ กับเงื่อนไข ที่ภาษาวิชาการเราเรียกว่า "บริบท" แต่ชาวบ้านไปถามว่า บริบทเป็นอย่างไรเขาจะไม่รู้ คำนี้จะไม่รู้ คำว่าบริบท ในภาษาท้องถิ่นของชาวบ้าน เขาจะไม่มีคำคำเดียว เขจะมีคำต่างๆมากมายที่แปลว่าอย่างนี้ พูดง่ายๆก็คือการถกประเด็นถกความคิดอะไรต่างๆ น้อยๆไปมองมันเป็นอุดมคติ ว่ามีความหมายตายตัวติดกรอบหรือยึดติดกับสูตรตายตัว แต่ต้องพูดถึงเหล่านั้นหรืออธิบายสิ่งเหล่านั้นบนพื้นฐานของสถานการณ์ ซึ่งสถานการณ์เหล่านี้ อาจจะหมายถึง สถานการณ์ของความสัมพันธ์เชิงอำนาจ

5. การศึกษาที่เน้นการศึกษาแบบกระบวนการ (เชิงซ้อน) หัวใจของความคิดเชิงซ้อน คือ การศึกษาความสัมพันธ์ และความสัมพันธ์จะเห็นได้ชัดเจนก็ต่อเมื่อมันเป็นกระบวนการ และในกระบวนการนั้นสิ่งที่เราสนใจมากที่สุด คือเรื่องของปฏิบัติการ ดังนั้น ถ้าเราติดอยู่กับเรื่องอุดมคติ มองความรู้ด้านหนึ่งแบบวิทยาศาสตร์ อีกด้านหนึ่งความรู้พื้นบ้าน ถ้าเรามองแบบสูตรตายตัวเราจะไม่เข้าใจอะไรเลย เพราะจริงๆแล้ว ถ้าเราไปดูในปฏิบัติการของชาวบ้าน ในกระบวนการของการใช้ความรู้ ในสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่ง เราจะพบว่าชาวบ้านเขาจะมีการปรับตัวผสมผสานทั้งความรู้ทางวิทยาศาสตร์ และความรู้ท้องถิ่นเข้าด้วยกัน ในลักษณะที่มันหลากหลายมาก

ตัวอย่างที่ผมพบมากับการศึกษาของผม คือเรื่องของการศึกษาเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรบนที่สูงในภาคเหนือ พบว่าภายใต้สถานการณ์ที่ชาวบ้านถูกบีบถูกกดกันไม่ให้ใช้พื้นที่ เพราะรัฐจะประกาศเป็นเขตป่าสงวน ประกาศเป็นเขตต้นน้ำ ประกาศเป็นเขตอุทยานแห่งชาติ ลูก้าลงมาทับพื้นที่ทำกินของชาวบ้านมากยิ่งขึ้น ชาวบ้านก็ต้องปรับตัว ครั้นจะใช้ความรู้แบบวิทยาศาสตร์ไปปลูกพืชแซมขั้นเพื่อขายอย่างเดียวก็น่าจะดี ครั้นจะกลับไปปลูกแบบโบราณเอาไว้ยังชีพอย่างเดียวก็ไม่ไหว เพราะพื้นที่มันลดลงไป เมื่อก่อนเขาทำไร่แบบหมุนเวียนกัน จะปลูกข้าวให้พอกินต้องมีพื้นที่หมุนเวียนสลับที่ถึงจะหมุนได้พอกิน

ดังนั้นเห็นแล้วว่าจะกลับไปใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นดั้งเดิมก็ไปไม่รอดเพราะว่ารัฐเขาไม่ยอมให้ปลูก ปลูกผักแบบที่เขามาส่งเสริมตามแนววิทยาศาสตร์ก็ไม่รอด กลายเป็นหนึ่งเป็นสินเกี่ยวกับพวกยาฆ่าแมลง ค่าปุ๋ย มันตกอยู่ในสภาวะเขาควาย ไปทางโน้นก็ถูกทิ่ม ไปทางนี้ก็ถูกแทง ทำอย่างไรละ เราก็ต้องไปดูที่กระบวนการของชาวบ้านว่าเขาปฏิบัติการกันอย่างไร และในการปฏิบัติการของชาวบ้านผสมผสานความรู้ท้องถิ่น เราพบว่าชาวบ้านทำออกมาในรูปแบบของวนเกษตร การปรับเปลี่ยนตัวเองของชาวบ้านกลับกลายเป็นว่าพืชที่ขึ้นในป่ากลับเป็นรายได้ของเขา อย่างเช่นมีต้นมะแขว่น (ต้นไม้ที่เป็นเครื่องเทศ) และมีไม้สมุนไพรรื่นๆขึ้นเต็มเลย คือพูดง่ายๆ ว่าเมื่อเลิกปลูกกลับมีรายได้มากกว่าที่จะไปนั่งหลังชดหลังแข็งปลูก เผาป่าให้มันค่อยกลับฟื้นตัวขึ้น และก็ปกป้องไม่ให้มีคนเข้ามาบุกรุก มันกลับได้รายได้ ขายเครื่องเทศ ขายสมุนไพรรื่น ได้เงินมากกว่าปลูกกะหล่ำ ปลูกแครอท

หลายคนไปมองว่าการอนุรักษ์กับการพัฒนาเป็นสิ่งที่ตรงกันข้ามกัน คือ อนุรักษ์ไม่ต้องทำอะไรเลยถ้าพัฒนา ก็แปลว่าถางป่าแล้วปลูก ชาวบ้านภายใต้แรงกดดันเขาปฏิบัติการผสมผสานความรู้ต่างๆเหล่านั้น เป็นการคิดค้น อันนี้ก็เหมือนกันพบว่าในแง่ปฏิบัติการ การพัฒนากับการอนุรักษ์มันไปด้วยกันได้ ยิ่งอนุรักษ์ก็ยิ่งพัฒนา เพราะมี

รายได้เพิ่มขึ้น ถ้าเราไม่ไปศึกษากระบวนการศึกษาการปฏิบัติการแบบนี้ เราก็จะไม่เห็นว่าชาวบ้านเขามีการคิดค้น
หมุนเวียน สิ่งเหล่านี้มันต้องเสียสละต้องทำงาน มันเป็นการสร้างสรรค์ใหม่ๆ อันนี้มันจะเป็นองค์ความรู้กับสังคมว่า
กระบวนการที่เกิดขึ้นกับท้องถิ่นทำได้อย่างไร มันก็จะกลายเป็นบทเรียน ที่เราสามารถส่งเสริม สามารถเอาไปเผยแพร่
ให้เห็นว่าการสร้างองค์ความรู้ในท้องถิ่น มันไม่ใช่การสร้างองค์ความรู้ด้วยปาก มันสร้างความรู้ด้วยการปฏิบัติ
ปฏิบัติการ ตรงนี้ถือเป็นประเด็นสำคัญ ถือเป็น Concept หรือแนวคิด ที่ไม่ใช่กรอบคิด แต่เอาไว้อำนาจสำหรับตั้งคำถาม
ทำให้เรามองเห็นสิ่งที่เราไปศึกษาให้มันเป็นข้อมูลขึ้นมา

ประเด็น ต้องมาจากแนวคิดแนวคิด พอเรามีประเด็น เราถึงเอาประเด็นไปตั้งคำถาม ประเด็นนี้ไม่ได้แปลว่า
คำตอบ เพราะประเด็นยังไม่ได้พูดอะไรเลย พูดแต่ว่าทำไมคุณไม่ดูเรื่องปฏิบัติการ ดูเรื่องกระบวนการ แต่ยังไม่ได้
บอกว่าอันนี้เป็นคำตอบ เป็นการช่วยให้เราตั้งคำถาม ตั้งจุดที่เราจะดูอะไร ช่วยให้เราดูมองอะไรเห็น ทำให้เราตั้งคำ
ถามได้ และมันก็จะเกิดคำถามจากคำตอบ ก็จะกลายเป็นข้อมูล วิธีวิทยาเหล่านี้ ก็คงจะเป็นแนวทางที่จะช่วยให้เรา
คิดให้มากขึ้น

วิธีคิดเชิงซ้อน ถ้าจะแปลออกมาเป็นตัวอย่างรูปธรรมของการเอาความคิดเหล่านี้ไปใช้ ผมขอยกตัวอย่าง
เรื่องของ ภูมิปัญญา เพราะมีหลายคนสนใจทำเรื่องนี้ ถ้าเราพูดถึงภูมิปัญญา ถ้าเราไม่มีความคิดเชิงซ้อนเลย เราก็
มองไปที่ เรื่องของคุณค่า ว่ามีคุณค่าได้อย่างไร อย่างนี้ เพราะมันเป็นมิติหนึ่ง และเป็นมิติที่เรามักจะยึดติดอยู่กับ
เรื่องนี้ แต่ถ้าเราใช้ความคิดเชิงซ้อน ภูมิปัญญา มันมีหลายมิติ แล้วก็เอาหลักคิดเรื่อง พลวัต บริบท และการปรับตัว
อะไรต่างๆ เอามาเป็นแนวทาง ในการดูชีวิตมิติที่เราจะเอาไปใช้พูดถึงในเรื่องของ ภูมิปัญญา ที่เราเอาหลักคิด ทั้ง 5
ประการที่ได้กล่าวไปแล้วนั้น เอามาประกอบกับการมองดูภูมิปัญญา ก็จะทำให้เราเห็นว่ามันมีหลายมิติ มองถัดจาก
เรื่องคุณค่า ก็จะมองเห็นว่า ภูมิปัญญา เป็นเรื่องของกฎเกณฑ์บางอย่าง คือกฎเกณฑ์ในการกำหนดความสัมพันธ์ ที่
เรียกว่า จารีต

ถ้าคุณค่าของของภูมิปัญญา มันเกี่ยวข้องกับการให้ความอุดมสมบูรณ์ เช่น มองน้ำ ก็เป็นเรื่องของชีวิต
เป็นทุนของชีวิต เราก็จะมองว่าอย่างไร เราถึงจะมองกฎเกณฑ์เพื่อทำให้น้ำ มีคุณค่าต่อชีวิตได้ กฎเกณฑ์เหล่านี้
แต่ละภาค แต่ละท้องถิ่นมีคำเรียกไม่เหมือนกัน แต่มันเป็นจารีต เป็น ขีด/คล้า/ฮีด คอง อะไรต่างๆ แต่ละภาคก็มีคำ
เรียกแตกต่างกันไป อันนี้เป็นภูมิปัญญา ในเรื่องการจัดการ อย่างทางภาคเหนือเขาจะมีความคิดเรื่อง ขีด(ข้อห้าม) ว่า
ทำไปแล้วมันจะเป็นเรื่องอัปมงคล เช่นความเชื่อที่ว่า ถ้าไปถมน้ำเหมือง (คลองส่งน้ำชลประทานที่ชาวบ้านทำกันเอง)
หรือถมน้ำบ่อ ก็ถือว่าเป็นขีด เพราะมันจะกระทบกระเทือนต่อความอุดมสมบูรณ์ ของการให้คุณค่าต่อน้ำในชุมชน อัน
นี้ก็เป็นจารีตประเพณี ที่มีการสร้างกฎเกณฑ์ในรูปของจารีตขึ้นมา ถ้าเป็นในสังคมปัจจุบัน มันก็คือ กฎหมาย นั่นเอง

ทั้งหมดนี้มีเป้าหมายที่สำคัญเพื่อจรรโลงคุณค่าให้คงอยู่ แต่ว่าภูมิปัญญา ถ้าถัดจากด้านคุณค่า แล้ว ก็ยังมี
ด้านที่เป็น องค์กร อย่างเช่นว่า เมื่อน้ำมีความสำคัญ ทางเหนือก็มีการจัดตั้งองค์กรเหมืองฝายขึ้นมา เพื่อควบคุมดูแล
กำกับกฎเกณฑ์ให้เป็นไปตามคุณค่านั้น ในเรื่องขององค์กร มันจะหมายถึงการเข้ามามีส่วนร่วมของผู้คน องค์กร ก็
อาจจะมีหลายรูปแบบ บางที องค์กร อาจจะไม่มีการตั้งกรรมการ ตามแบบองค์กร ที่จัดตั้งจากภายนอก แต่องค์กร
จะอยู่ในรูปของกฎเกณฑ์ก็ได้ รูปแบบก็มีลักษณะที่ผันแปรไปตามสถานการณ์ต่างๆ ไม่เหมือนกัน ทั้งกฎเกณฑ์ คุณ
ค่า และองค์กร ทั้งหมดมันสานเชื่อมกันได้ด้วยความคิดว่าด้วยเรื่องของ อำนาจ

คุณค่าก็เป็นเรื่องของอำนาจ กฎเกณฑ์ก็เป็นเรื่องของอำนาจ องค์กรก็เป็นเรื่องของอำนาจ องค์กรไม่มี
อำนาจบังคับกฎเกณฑ์ไม่ได้ กฎเกณฑ์ไม่มีอำนาจ ก็บังคับคุณค่าไม่ได้ เพราะคุณค่าอย่างแท้จริงแล้วด้านหนึ่งเรา
มองเรื่องของความอุดมสมบูรณ์ แต่อีกด้านหนึ่งเราก็มองในเรื่องของศักดิ์ศรี เพราะว่าคุณค่าเหล่านี้มันก็หมายถึงตัว
ตนของผู้คน ชาวบ้านใช้คำว่าศักดิ์ศรี ก็คือ ศักดิ์ศรีของหมู่บ้าน เป็นต้น เป็นเรื่องของ การแสดง อัตลักษณ์ หรือ ความ
เป็นตัวตนของตนเอง

ด้านหนึ่งเราเรียกว่าอัตลักษณ์ แต่ถ้าเป็นภาษาปัจจุบัน เราอาจจะเรียกอำนาจว่าเป็นเรื่องของ สิทธิ เป็น
อำนาจที่จะทำให้ชุมชนหรือท้องถิ่นนั้น สามารถที่จะกำหนดชะตากรรมของตัวเองได้หรือไม่ได้อย่างไร เราจะเห็นได้

ว่าคำพวกนี้ที่เอามาประกอบ เห็นชัดเจน ในปัจจุบันนี้ ถ้าเราไม่มีคำศัพท์พวกนี้มาช่วย เราก็จะไม่เห็นอำนาจที่มันมี
มิตหลากหลายอย่างไร เพราะฉะนั้นอำนาจจึงแสดงออกในรูปแบบของศักดิ์ศรี อัตลักษณ์ สิทธิ ทั้งหมดแปลเหมือนกัน
ว่า คือ " อำนาจ " นั่นเอง แต่ในมิติต่างๆ ตรงนี้ที่เราเรียกว่า " วิชิตเชิงซ้อน " คำคำหนึ่งมันไม่ได้หมายความว่า
จะมีความหมายเดียวที่ตายตัว มันมีความหมายในหลายแง่มุม หลายสถานการณ์ ซึ่งจะเห็นได้จากกระบวนการ
และปฏิบัติการ มันซ้อนกันอยู่หมด ดังนั้นถ้าหากเราไม่เอาประเด็นเหล่านี้เข้ามาคิดใคร่ครวญ เราก็จะมองอะไรแบบ
ตายตัว มองอะไรแบบด้านเดียว ไม่มีคำถามอะไรต่าง ๆ ประกอบด้วยเลย คำเหล่านี้มันมาช่วยเราตั้งคำถามต่อข้อมูล
ต่อสิ่งที่เราศึกษาให้เห็นในหลายแง่มุมหลายมิติยิ่งขึ้น เพราะการวิจัย ไม่มีอะไรสำคัญเท่ากับการตั้งคำถาม

การปฏิบัติของชาวบ้าน เขาไม่ได้ปฏิบัติการแบบเชิงเดียว เขาปฏิบัติการเชิงซ้อน ได้คำว่าเชิงซ้อน ก็ไม่ใช่
คำที่คิดขึ้น แต่ก็รู้มาจากชาวบ้าน ตอนผมมาอยู่เชียงใหม่ ใหม่ๆก็ไม่เข้าใจเหมือนกันเพราะเป็นคนที่มาจากในเมือง
เพ็ญเมืองมาก มาอยู่เชียงใหม่ก็ไม่อยากอยู่ในเมือง เลยไปซื้อบ้านอยู่นอกเมือง ออกไป 10 กม. เป็นชานเมือง
เชียงใหม่ ด้วยความที่เป็นคนเมือง พอกลับไปถึงบ้านก็ปิดประตูบ้านปั๊บ แล้วก็ปิดประตูรั้วบ้าน แต่ผมก็สงสัยว่าชาว
บ้านชอบมาเปิดประตูบ้านผมอยู่เรื่อยเลย ถือวิสาสะเข้ามาเก็บโน่นเก็บนี่ในบ้านเราตลอด ไม่เห็นเขาสนใจรั้วรอบขอบ
ชิดบ้านเราเลย เราก็คิดว่าบ้านเราเป็นสมบัติส่วนตัว เป็นสมบัติส่วนบุคคล มันควรจะต้องปิดสามารถห้ามปรามคน
อื่นได้ แต่ก็ไม่มี เดียวก็เข้ามาเก็บแมงมัน เก็บจิ้ง และที่สำคัญคือ ชอบมาสอดไخمดแดงในต้นมะม่วง ซึ่งผมปลูกไว้
ในบ้าน แรกๆเราก็ไม่กล้าผมเพราะเราเพิ่งมาอยู่ใหม่ๆ ก็กลัวชาวบ้านเขาเอาเรื่อง

อยู่มานานเข้าสักเมื่อ 10 กว่าปีก่อนผมก็เลยถามเขาว่า ลุงนี้ทำไมเข้ามาเก็บในบ้านผม ไม่เกรงใจกันเลย
หรือไง... ลุงแก ก็เลยอธิบายให้ผมฟังอย่างดี ถือว่าเป็นบทเรียน เอามาเขียนเป็นความคิดเชิงซ้อนได้เลย.. แกอธิบาย
ว่าอาจารย์ต้นมะม่วงที่อาจารย์ปลูกก็เป็นของอาจารย์ ผมก็ไม่ได้เก็บ แต่ว่ามดแดงนี้อาจารย์ไม่ได้เลี้ยงแน่นอน มันมา
ตามธรรมชาติ เพราะฉะนั้นผมก็เก็บได้ มันมาอาศัยต้นมะม่วงเท่านั้นเอง ผมก็เลยถึงบางอ้อทันที เพราะเราคิดอยู่แต่
เชิงเดียว คิดอยู่ว่าบ้านทั้งหมดเป็นของเรา แต่ชาวบ้านเขาคิดว่า ที่ของเรากับบ้านของเรา เขาก็ว่าเป็นของเราไม่ว่าอะไร
แต่เขาซ้อนไปอีกว่าบนพื้นที่ของเรา มันยังมีสิ่งที่ไม่ใช่ของเราอีกที่อยู่ therein ที่เรียกว่าสิทธิหน้าหมู่ คือของชุมชนของ
ส่วนรวม คือของที่เป็นธรรมชาติมันถือเป็นของส่วนรวมใครเจอก่อนได้ก่อน ไม่ใช่ว่าอยู่ในที่ของเราแล้วเราจะเป็นเจ้า
ของได้ เช่นเดียวกับท้องนา ถ้าสังเกตให้ดีเราจะเห็นว่า ไม่มีใครเขาทำรั้วรอบที่นาไว้หรอก ยกเว้นแต่ตรงไหนเขาปลูก
ผัก เขาก็จะทำรั้วขึ้นไว้สำหรับปลูกผักนิดหน่อย

นาก็มีเจ้าของนา เขาปลูกข้าว ข้าวก็เป็นของเจ้าของคนที่ทำนานั้น แต่ปลูกข้าวแล้ว ใครจะมาเก็บผัก จับ
ปลาที่มันมีขึ้นเองตามธรรมชาติ ก็ไม่มีใครเขาว่าอะไร คนจะเอาควายมาเลี้ยงในนาก็ไม่มีใครเขาว่าอะไร นาของคนอื่น
ไม่ใช่ของเรา แสดงว่านา นั้นเป็นทั้งสมบัติส่วนตัวและเป็นทั้งสมบัติส่วนรวมซ้อนลงไปในที่เดียวกัน ตรงนี้ทำให้เข้าใจ
เลยว่า เขาไม่ได้มองอะไรตายตัว ว่านาของใครของมันอย่างเดียว นาของใครของมันก็เฉพาะต้นข้าวในนา อย่าง
อื่นๆในนาเป็นของส่วนรวมหมด ทำไมชาวบ้านเขาคิดได้ เราอุตสาหไปเรียน M.B.A เรียนการจัดการธุรกิจ ซึ่งก็ล้วน
แล้วแต่เป็นเชิงเดียวหมดเลย มันถึงได้พัง เพราะชาวบ้านเขามีวิธีคิดเชิงซ้อน ยิ่งซ้อนเท่าไร มันยิ่งทำให้การกระจาย
และการแบ่งปันทรัพยากรมีความเหมาะสมยิ่งขึ้น ถ้าทุกคนมีโอกาสใช้ประโยชน์ได้หมด เขาก็จะช่วยกันดูแล ทำให้
เกิดการใช้อย่างยั่งยืน และเกิดการใช้อย่างเป็นธรรมมากขึ้น เรียกว่าเป็นการจัดการเชิงซ้อน

จากการที่ได้เห็นบทเรียนจากการจัดการเชิงซ้อนของชาวบ้าน ทำให้ผมคิดว่านักวิชาการเรา เมื่อก่อนผมก็
คิดเชิงเดียวเหมือนกัน อยู่ในกรอบอะไรต่าง ๆ ก็เลยเข้าใจว่ามันมีวิธีมองอย่างอื่นทำให้เราเปิดประตูความคิด ให้เรา
สามารถมองอะไรต่าง ๆ ได้แตกต่างจากที่เราเคยติดอยู่ได้มากขึ้น ฉะนั้นได้สิ่งเหล่านี้ผมก็เลยคิดว่ามันคือวิธีวิทยาที่
สำคัญ ทำให้เราศึกษาอะไรได้มากขึ้น

นอกเหนือจากวิธีวิทยาที่ว่าไปแล้ว ที่อธิบายอยู่นี้ก็คือ แนวคิด อย่างแนวคิดเรื่องของภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่
บอกไปแล้วว่า เราเอาวิธีคิดเชิงซ้อนมาอธิบายเรื่องความคิดของภูมิปัญญาท้องถิ่น ก็จะทำให้เราเห็นภูมิปัญญาท้องถิ่น
ในลักษณะที่เคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงได้ ไม่ใช่ลักษณะที่ตายตัว วิธีการที่ได้อธิบายมาก็พอจะเป็นตัวอย่างให้เราได้

เห็นแล้วว่า ถ้าเราต้องการจะแสวงหาทิศทางในการสร้างความรู้จากท้องถิ่น ก็คงต้องเปลี่ยนทั้งแนวคิดและวิธีคิดหลาย ๆ อย่าง แต่แน่นอนการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ พุดมันฟังดูง่าย แต่เราเอาไปฝึกใช้มันไม่ใช่ง่ายอย่างนั้น ดังนั้นการแสวงหาทิศทางมันจะต้องมาพร้อม ๆ กับการหมั่นฝึกฝนด้วย เอาความคิดเหล่านี้ไปลองฝึกหัดใช้ เอาไปตั้งคำถาม เอาไปช่วยให้เรามองสิ่งที่เราทำงานอยู่แล้ว ที่เมื่อก่อนเรามองไม่เห็นและมองแบบติดกรอบเกินไป ก็หวังว่าคงจะพอช่วยให้เห็นแง่มุมได้มากขึ้นว่า ทิศทางใหม่ๆ ที่เราควรจะไปพิจารณา อย่างการตั้งคำถามให้มากขึ้น มันจะเป็นอย่างไรได้บ้าง

กระบวนการเสริมสร้างการเรียนรู้

ปาริชาติ วลัยเสถียร

ที่มา : <http://www.agri.cmu.ac.th/trfn>

กระบวนการเรียนรู้เป็นการเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริง ทั้งในการพยายามแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชีวิตจริง เมื่อได้มีการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็น วิเคราะห์ร่วมกันเพื่อสรุปบทเรียนและหาหนทางที่ดีต่อไป เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นซ้ำๆ เพื่อยกระดับสติปัญญา

กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเป็นสิ่งที่เราเรียนรู้และแลกเปลี่ยนกับคนอื่นเมื่อมีปัญหาเกิดขึ้น เข้าใจทัศนะต่อปัญหาที่คนอื่นพบเจอ รู้จักสร้างสำนึกร่วมต่อสิ่งที่กำลังเกิดขึ้น

กระบวนการเรียนรู้ควรมีวัตถุประสงค์เพื่อตนเอง เพื่อสิ่งนอกตัวที่สัมพันธ์กับตัวเอง ทั้งที่ใกล้และไกล เพื่อปฏิสัมพันธ์ระหว่างตนกับสิ่งนอกตัว และสามารถจัดความสัมพันธ์เกื้อกูลกัน นอกจากนี้กระบวนการเรียนรู้ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อชีวิตและสังคม เพื่อให้คนได้รู้จักคิดดีทำดี มีประโยชน์ทั้งต่อตนเองและสังคม กระบวนการเรียนรู้ต้องเป็นการศึกษาตลอดชีวิต มีสาระสำคัญ 4 ประการ

1. การเรียนรู้เพื่อรู้ทั่วไปอย่างกว้างๆ ให้เกิดปัญญา รู้จักคิดและค้นหาความจริง
2. การเรียนรู้เพื่อทำการฝึกหัดอาชีพ ความสามารถในการทำงานเป็นทีม
3. การเรียนรู้เพื่อมีอิสระเพิ่มขึ้น ตัดสินใจได้ถูกต้องและรับผิดชอบ
4. การเรียนรู้เพื่ออยู่ร่วมกัน เข้าใจผู้อื่น เข้าใจขนบธรรมเนียมประเพณีและจิตใจของผู้อื่น

ยุทธศาสตร์ในการเสริมสร้างการเรียนรู้

1. **การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานจริง** ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายโดยเฉพาะกลุ่มเป้าหมายมีการเรียนรู้ร่วมกัน ไม่แยกการเรียนรู้ออกจากชีวิตจริง ทุกคนต้องเรียนรู้วิธีที่จะแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง
2. **การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชน** มีการกำหนดประเด็นปัญหาโดยประชาชนร่วมขบคิดปัญหา ไม่เพียงแต่จากแง่มุมผลประโยชน์ของตนเท่านั้น หากแต่รวมไปถึงผลประโยชน์ของคนอื่นด้วยการสร้างทางเลือกให้กับชุมชนโดยผ่านกระบวนการสนทนาแบบพินิจพิเคราะห์ ต่างคนเป็นพลเมืองเหมือนกันเป็นการสร้างแนวทางกว้างๆ และเผยให้เห็นถึงเป้าหมายร่วม

การดำเนินกิจกรรมสาธารณะเป็นกิจกรรมที่ระดมพลังรวมหมู่ของประชาชน มีความหลากหลายและเกี่ยวข้องกับประชาชนจำนวนมากที่ต้องการการติดต่อประสานงานในระดับหนึ่ง เป็นการรวมพลังเพื่อเสริมสร้างให้เกิดความเข้มแข็งแก่กันและกันของผู้คน การประเมินผลกิจกรรมโดยสาธารณะเพื่อปรับเปลี่ยนกิจกรรมอย่างต่อเนื่องให้เป็นประโยชน์และคุ้มค่า เทคนิค วิธีการ และกระบวนการในการเสริมสร้างการเรียนรู้ แบ่งได้ดังนี้

1. **เทคนิค วิธีการการเรียนรู้ที่จำแนกตามกลุ่มเป้าหมายและระดับของงาน** แบ่งออกเป็น 5 กลุ่ม คือ ระดับบุคคล กลุ่ม ชุมชน เครือข่าย และการจัดการศึกษาระดับเด็กและผู้ใหญ่
2. **เทคนิควิธีการจัดการเรียนรู้ที่แบ่งตามลักษณะการให้ความรู้** เช่น ให้ความรู้ทางตรงหรือการศึกษาทางอ้อม

3. **เทคนิคการประชุมอย่างมีส่วนร่วม** เป็นการใช้เวทีการประชุมเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและประสบการณ์กับบุคคลอื่น เรียนรู้ที่จะใช้เหตุผลของการตัดสินใจร่วมกัน
4. **เทคนิคการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมด้วยกระบวนการกลุ่ม** เน้นให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ ร่วมคิดร่วมทำ แลกเปลี่ยนความคิด แสวงหาความรู้ ทำความเข้าใจด้วยตนเอง
5. **การเรียนรู้จากภูมิปัญญาชาวบ้าน** วิทยาการของชาวบ้านในการสืบทอดต่อกันมาโดยมีวิธีการถ่ายทอดทั้งแบบเป็นลายลักษณ์อักษร และถ่ายทอดผ่านสื่อมวลชน
6. **การสร้างเวทีการเรียนรู้ของชุมชน** แลกเปลี่ยนประสบการณ์ เก็บรวบรวมข้อมูล และเชื่อมประสานผู้นำในชุมชน
7. **การเรียนรู้ชีวิตและจิตสำนึก** ต้องเรียนรู้สภาพชีวิตที่เป็นจริงของตัวเอง เน้นวิธีการแก้ปัญหา มีความคิดวิพากษ์ได้
8. **การใช้สื่อเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้** สื่อต้องปราศจากการครอบงำจากภายนอก เป็นตัวกระตุ้นจิตสำนึกให้ประชาชนมีความคิดและมีความสามารถตัดสินใจในเรื่องต่างๆ ได้

001-014

สถานการณ์
ความเคลื่อนไหว

WS-MRN	กิจกรรมทางวิชาการและกิจกรรมอื่น ๆ (WS-MRN)
WS-MRN-001	ประชุมเชิงปฏิบัติการ เรื่อง "การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Operations Research)" สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์การแพทย์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ขอเชิญร่วมประชุมเชิงปฏิบัติการ เรื่อง "การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Operations Research)" ในระหว่างวันที่ 26-30 พฤศจิกายน 2544 ณ ห้องประชุม 221 ชั้น 2 อาคารสถาบัน 2 จุฬาฯ โดยวิทยากรผู้ทรงคุณวุฒิ ศ.นพ.จรัส สุวรรณเวลา, ศ.นพ.พีระศักดิ์ จันทร์ประทีป, รศ.นพ.สุรศักดิ์ ฐานิพานิชสกุล, นพ.วีระ นิยมวัน, ศ.นพ.นิกร ดุลิตลีน, รศ.นพ.ปรีดา ทศนประดิษฐ์, ผศ.ยุพา อ่อนท้วม, พญ.นันทา อ่วมกุล สอบถามรายละเอียดเพิ่มเติมที่หมายเลขโทรศัพท์ 0-2218-8152-3 โทรสาร 0-2253-2395 E-mail : ihr@chula.ac.th (ค่าลงทะเบียน 4,500 บาท)
WS-MRN-002	BIOTEC จัดประชุมวิชาการ "Bio Thailand 2001 : From Research to Market" ศูนย์พันธุวิศวกรรมและเทคโนโลยีชีวภาพแห่งชาติ สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ ร่วมกับสมาคมเทคโนโลยีชีวภาพแห่งประเทศไทย สมาคมวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีทางอาหารแห่งประเทศไทย และ Japan Society for The Promotion of Science จัดให้มีการประชุมวิชาการ หัวข้อ "Bio Thailand 2001 : From Research to Market" ระหว่างวันที่ 7-10 พฤศจิกายน 2544 ณ ศูนย์การประชุมแห่งชาติสิริกิติ์ โดยจัดให้มีการนำเสนอผลงานและแสดงนิทรรศการ ขอเชิญชวนผู้สนใจส่งผลงานเข้านำเสนอและร่วมประชุม โดยติดต่อสอบถามรายละเอียดได้ที่ คุณเพิ่มพูนพัลลภ ชีรคุปต์ ฝ่ายประชาสัมพันธ์ ศูนย์พันธุวิศวกรรมและเทคโนโลยีชีวภาพแห่งชาติ สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ โทรศัพท์ 0-2642-5322-31 ต่อ 209 โทรสาร 0-2248-8303
WS-MRN-003	มหาวิทยาลัยมหิดลจัดประชุมวิชาการเรื่อง "วิกฤตสิ่งแวดล้อม : งานวิจัยและทิศทางของประเทศไทย" เนื่องในวาระครบรอบ วันสถาปนาคณะสิ่งแวดล้อม และคณะทรัพยากรศาสตร์ปีที่ 28 ทางคณะฯ ได้กำหนดให้มีการประชุม ทางวิชาการประจำปีขึ้น ในหัวข้อเรื่อง "วิกฤตสิ่งแวดล้อม : งานวิจัยและทิศทางของประเทศไทย" ในวันพุธที่ 26 กันยายนที่ผ่านมา ณ โรงแรมรอยัล ซิตี กรุงเทพฯ เพื่อเปิดโอกาสให้นักวิชาการ นักศึกษา ได้มีเวทีเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ ตลอดจนให้บุคคลที่เกี่ยวข้องฝ่ายต่างๆ ได้เข้ามาแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เพื่อสะท้อนมุมมอง ข้อคิดต่อปัญหาสิ่งแวดล้อม และทรัพยากรของประเทศไทย ที่เชื่อมโยงกับปัญหาระดับโลกได้ ติดต่อกับคณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล สอบถามรายละเอียดเพิ่มเติมได้ที่หมายเลขโทรศัพท์ 0-2441-0211-6 ต่อ 162 โทรสาร 0-2441-9510
WS-MRN-004	วิกฤตวัฒนธรรมกับการปฏิรูปเมืองไทย คณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ สาขาสังคมวิทยา ร่วมกับสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย จัดเวทีเครือข่ายนักวิจัยเพื่อสังคม (Rnet Forum) ครั้งที่ 4 ขึ้นเมื่อวันที่ 29 พฤศจิกายนที่ผ่านมา โดยวิทยากรผู้ร่วมเสวนาภายใต้เรื่อง...วิกฤตวัฒนธรรมกับการปฏิรูปเมืองไทย...ได้แก่ ศ.ดร.ชัยอนันต์ สมุทวณิช, รศ.ดร.นิธิ เอียวศรีวงศ์ และ รศ.ศรีศักร วัลลิโภดม ซึ่งการเสวนาในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อร่วมกันตรวจสอบความคืบหน้าของการปฏิรูปเมืองไทยในด้านต่างๆ, เพื่อทำความเข้าใจเงื่อนไข อุปสรรคของการปฏิรูปเมืองไทยในมิติทางวัฒนธรรม และร่วมกันขบคิดหาทางทลายข้อจำกัดว่าจะต้องปรับอะไรบ้าง และเพื่อให้เกิด

	เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ กระตุ้นฐานคิด จิตสำนึกของพลเมืองไทย และสานต่อกันเป็นพลังในการเข้าไปมีส่วนร่วมปฏิรูปเมืองไทยด้านต่าง ๆ รวมถึงประเด็นการค้นคว้าวิจัย สร้างองค์ความรู้เพื่อหนุนเสริมการเมืองของภาคพลเมืองอีกด้วย (สอบถามข้อมูลเพิ่มเติมได้ที่ คุณอาภรณ์ ไทร 0-2621-8082)
WS-MRN-005	ประชุม 4 ภาคเพื่อนำเสนอข้อเสนอโครงการสิทธิชุมชนศึกษา สกว. ชุดโครงการวิจัยสิทธิมนุษยชนไทยในสถานการณ์สากล สกว. จัดประชุม 4 ภาคขึ้นเมื่อวันที่ 15-16 มีนาคมที่ผ่านมา เพื่อนำเสนอข้อเสนอโครงการสิทธิชุมชนศึกษา แต่ละภาคขึ้นมามีถึงสถานการณ์ปัญหาของพื้นที่ โดยเชื่อมโยงกับโครงสร้างนโยบายรัฐและทุนข้ามชาติ และผลกระทบที่เกิดขึ้นกับชุมชน ในภาคเหนือเกี่ยวข้องกับเรื่องฐานทรัพยากรลุ่มปิงตอนบน ลุ่มน้ำกว๊าน ลุ่มน้ำแดงบน-ล่าง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือจับสถานการณ์ปัญหาเรื่อง (1) โขงชีมูล, (2) ป่าไม้ และ (3) แร่โปแตส สำหรับภาคตะวันออกจับฐานทรัพยากรในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับเรื่อง (1) ป่าชายเลน (2) ป่ารอยต่อ 5 จังหวัด (3) น้ำ (4) อุตสาหกรรม และ (5) ชาติพันธุ์ วัฒนธรรม และในภาคใต้เน้นจะเกี่ยวข้องกับเรื่อง (1) เครือข่ายองค์กรชุมชนเทือกเขาบรรทัด ซึ่งแบ่งเป็นกรณีสิทธิทำกินในพื้นที่ดั้งเดิม และกรณีพืชเชิงเดี่ยวยางพารา (2) ลุ่มน้ำปากพนัง (3) ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา (4) ประมงพื้นบ้านปัตตานี
WS-MRN-006	ประชุมประจำปีทางมานุษยวิทยา...คนมองคน นานาชีวิตในกระแสการเปลี่ยนแปลง ระหว่างวันที่ 27-29 มีนาคมที่ผ่านมา ทางศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) จัดประชุมประจำปีทางมานุษยวิทยาขึ้น โดยใช้ชื่อว่า...คนมองคน นานาชีวิตในกระแสการเปลี่ยนแปลง...ในวันแรก รศ.ดร.ม.ร.ว.อดิศัย หัตถ์พัฒน์ ปาฐกถา เรื่อง...ชีวิตสมัยใหม่ มนุษย์ และมานุษยวิทยา และการประชุมทั้ง 3 วันมีอาจารย์ นักวิชาการทางด้านมานุษยวิทยาจากหลายสถาบันมาร่วมเปิดประเด็นอภิปราย อาทิ ศ.ดร.ยศ สันตสมบัติ อภิปรายเรื่องสิทธิชุมชน, ดร.พัฒนา กิตติอาษา เรื่อง...ตัวตนทางวัฒนธรรม, ดร.นพ.โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ เรื่อง...ความหลากหลายของวัฒนธรรมสุขภาพ, ดร.อานันท์ กาญจนพันธุ์ เรื่อง...กรอบความคิดทฤษฎีและวิธีวิทยา เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการอภิปรายกลุ่มย่อยในกลุ่มหัวข้อต่าง ๆ อาทิ กลุ่มสิทธิชุมชน กลุ่มการฟื้นฟูวัฒนธรรม, กลุ่มวัฒนธรรมสุขภาพ, กลุ่มวัฒนธรรมเมือง, กลุ่มพลังอำนาจพิธีกรรม, กลุ่มคนชายขอบ, กลุ่มอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ เป็นต้น สอบถามข้อมูลเพิ่มเติมได้ที่ 02-880-9429 หรือ www.sac.or.th
WS-MRN-007	อริยวินัยวิถีที่เหมาะสมท่ามกลางภาวะสมัยใหม่ เสวนาแนวคิดในการจัดการการศึกษา วิจัย และพัฒนา : อริยวินัยวิถีที่เหมาะสมท่ามกลางภาวะสมัยใหม่ ในวันที่ 10 พฤษภาคม 2545 ณ ห้อง 501 อาคารเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระศรีนครินทร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้ (ศูนย์กล้วยไม้) จ.เชียงใหม่ จัดโดยเครือข่ายวิจัยสถาบันการศึกษา จ.เชียงใหม่ ร่วมกับ สกว.ท้องถิ่น สอบถามข้อมูลเพิ่มเติมได้ที่ 053-87-8038-50 ต่อ 2830

WS-MRN-008	การสร้างฐานการวิจัยเพื่อพัฒนาเครือข่ายนักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา สัมมนา...การสร้างฐานการวิจัยเพื่อพัฒนาเครือข่ายนักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษาด้านสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มีการนำเสนอบทวิเคราะห์เรื่อง...พลวัตสังคมสงเคราะห์ไทย ในความเป็นพื้นที่ถิ่น / ท้องถิ่นนิยม และโลกาภิวัตน์...ในวันที่ 11 พฤษภาคม2545 ณ ห้องบอลรูม โรงแรมอลิชาเบท ถนนประดิพัทธ์ กรุงเทพฯ จัดโดย สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ สาขาสังคมวิทยา มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ
WS-MRN-009	พุทธศาสนากับเทคโนโลยี จะอยู่ร่วมกันอย่างสอดคล้องและสมดุลได้อย่างไร วันที่ 14 พฤษภาคม2545 เสวนาประจำปี 252545 ...พุทธศาสนากับเทคโนโลยี จะอยู่ร่วมกันอย่างสอดคล้องและสมดุลได้อย่างไร...ตั้งแต่เวลา 13.00-16.30 น. ณ ห้องประชุมจุมพฏ-พันธุ์ทิพย์ ชั้น 4 ตึกประชาธิปไตย ราไพพรรณี คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วิทยากรได้แก่ พระสันติกโร, ศ.นพ.ประเวศ วะสี และดร.สมเกียรติ ตั้งกิจวานิชย์ จัดโดยเครือข่ายชาวพุทธเพื่อพระพุทธศาสนาและสังคมไทย (คพส.)
WS-MRN-010	เวทีสัมมนาเครือข่ายการศึกษาทางเลือก ระหว่างวันที่ 25-27 พฤษภาคม2545 ร่วม เวทีสัมมนาเครือข่ายการศึกษาทางเลือก ณ สันนิบาตสหกรณ์แห่งประเทศไทย ถ.พิชัย เขตดุสิต วันที่ 26 ปาฐกถาหัวข้อ...การศึกษาทางเลือกของภาคประชาชน โดยศ.ดร.นิธิ เอียวศรีวงศ์, อภิปรายและวิเคราะห์...ปฏิรูปการศึกษาไทย ประชาชนอยู่ตรงไหน จัดโดย โครงการวิจัยการศึกษาทางเลือก : ฐานข้อมูลและการวิเคราะห์ สกว. สอบถามข้อมูลเพิ่มเติมได้ที่ 053-28-3622
WS-MRN-011	การวิจัยแบบมีส่วนร่วมกับทิศทางสังคมไทย ร่วมประชุมวิชาการ...การวิจัยแบบมีส่วนร่วมกับทิศทางสังคมไทย ในวันที่ 20 มิถุนายน2545 ตั้งแต่เวลา 8.30-16.30 น. ณ ห้องประชุมจุมพฏ-พันธุ์ทิพย์ อาคารประชาธิปไตย-ราไพพรรณี ชั้น 4 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จัดโดย สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ติดตามข้อมูลเพิ่มเติมได้ที่ www.thaidemocracy.org
WS-MRN-012	งานตลาดนัดงานวิจัยภาคเหนือ ร่วมงานตลาดนัดงานวิจัยภาคเหนือ ระหว่างวันที่ 28-30 มิถุนายน2545 ณ ศูนย์บริการนักท่องเที่ยว เชียงสะพานท่าขาม จ.ลำพูน ตั้งแต่เวลา 10.00-19.00 น. จัดโดย สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ www.nrct.go.th
WS-MRN-013	ประชุมเผยแพร่ผลงานโครงการวิจัย...ธรรมชาติของสรรพสิ่ง สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ร่วมกับมูลนิธิสฤตศรี-สุฤษดิ์วงศ์ จัดประชุมเผยแพร่ผลงานโครงการวิจัยเรื่อง...ธรรมชาติของสรรพสิ่ง เมื่อวันที่ 10 มิถุนายนที่ผ่านมา โดยมีหัวหน้าโครงการวิจัย คือ ศ.นพ.ประเวศ วะสี และคณะวิจัย ได้แก่ สันติกโรภิกขุ, พรชัย พชรินทร์ตะกุล, บัญชา ธนบุญสมบัติ, สมเกียรติ ตั้งกิจวานิชย์, วิสุทธิ์ ไบไม้, อนุชาติ พวงสำลี, ศรีศักร วัลลิโภดม และประธาน ต่างใจ นอกจากนี้ผลงานวิจัยชุดนี้ยังจะจัดพิมพ์ขึ้นเพื่อการเรียนรู้แบบใหม่ คือเริ่มจากการเข้าถึงความจริงทั้งหมด หรือปัญญา โดยมี ศ.นพ.ประเวศ เป็นบรรณาธิการด้วย

WS-MRN-014	สัมมนาทางวิชาการประจำปีของคณะเศรษฐศาสตร์ มธ. คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จัดสัมมนาทางวิชาการประจำปี 252545 ขึ้นเป็นครั้งที่ 25 โดยใช้ชื่อว่า...ห้าทศวรรษภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติของไทย...เมื่อวันที่ 12 มิถุนายนที่ผ่านมา เรื่องที่หยิบยกขึ้นมาแลกเปลี่ยนกัน ได้แก่ ภาพรวมแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติของไทยในรอบ 5 ทศวรรษที่ผ่านมา, การพัฒนาเกษตรและชนบทของไทยในรอบ 5 ทศวรรษ, คุณภาพชีวิตของคนไทยในรอบ 5 ทศวรรษ, ความเหลื่อมล้ำและการกระจายรายได้ของคนไทยในรอบ 5 ทศวรรษ, การค้าระหว่างประเทศของไทยในรอบ 5 ทศวรรษ, สถาบันการเงินและการพัฒนาตลาดเงินและทุนในรอบ 5 ทศวรรษ, การพัฒนาของอุตสาหกรรมและเทคโนโลยีของไทยในรอบ 5 ทศวรรษ ช่วงท้ายเป็นการระดมความคิดเห็นเรื่อง...ห้าทศวรรษภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติของไทย ซึ่งเนื้อหาในการประชุมครั้งนี้มีจัดพิมพ์เป็นหนังสือจำหน่ายด้วย สอบถามข้อมูลเพิ่มเติมได้ที่ 02-613-2404
WS-MRN-015	ประชุมวิชาการเรื่อง...การวิจัยแบบมีส่วนร่วมกับทิศทางของสังคมไทย เมื่อวันที่ 20 มิถุนายนที่ผ่านมา สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยจัดให้มีการนำเสนอการวิจัยแบบมีส่วนร่วมขึ้นในประเด็นที่เกี่ยวกับการสร้างองค์ความรู้ และการจัดการความขัดแย้ง ช่วงเช้ามีการนำเสนอประสบการณ์การทำวิจัยแบบมีส่วนร่วมกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตและความเข้มแข็งของชุมชน ในประเด็นเรื่อง...การสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตและการพัฒนาสังคม, การมีส่วนร่วมและการสร้างความเข้มแข็งของประชาชนในองค์การบริหารส่วนตำบล เป็นต้น วิทยากรโดย ดร.สิลาภรณ์ บัวสาย ช่วงบ่าย รศ.สุรัชย์ หั่นแก้วให้ข้อเสนอแนะคณะผู้ทำวิจัย เรื่อง...ผลกระทบภายหลังการก่อสร้างเขื่อนทดน้ำบางปะกงและการประเมินค่าความเสียหายทางสิ่งแวดล้อม, การแก้ไขผลกระทบจากโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ กรณีราชสีเส็ด และวาระทางสังคม : การมีส่วนร่วมภาคประชาชน สุดท้ายที่ประชุมค้นหาทิศทางทางการวิจัยและการพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมของสังคมไทยในอนาคตร่วมกัน
WS-MRN-016	งานประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับบัณฑิตศึกษาของประเทศไทยครั้งที่ 3 ร่วมงานประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับบัณฑิตศึกษาของประเทศไทยครั้งที่ 3 ระหว่างวันที่ 18-19 กรกฎาคม 2545 ณ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี จ.นครราชสีมา โดยผลงานวิจัยที่จะนำเสนอแบ่งเป็น 3 กลุ่มสาขาวิชาหลัก ได้แก่ กลุ่มมนุษยศาสตร์-สังคมศาสตร์-ศึกษาศาสตร์, กลุ่มวิทยาศาสตร์สุขภาพ และกลุ่มวิศวกรรมศาสตร์-วิทยาศาสตร์-เทคโนโลยี มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี (มทส.) ติดตามข้อมูลเพิ่มเติมได้ที่ www.sut.ac.th/gradresearch3 หรือโทรศัพท์ 044-22-4028-9
WS-MRN-017	อบรมหลักสูตร...การวิจัยเพื่องานพัฒนาสังคม ระหว่างวันที่ 15-16 กรกฎาคม และ 15-16 สิงหาคม 2545 ขอเชิญสมัครฝึกอบรมหลักสูตร...การวิจัยเพื่องานพัฒนาสังคม...วิทยากรได้แก่ ผศ.ดร.ฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ และ อ.จตุรงค์ บุญยรัตนสุนทร ณ ห้องประชุมเคยู โฮม ภายในมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ บางเขน ค่าลงทะเบียนท่านละ 2,900 บาท ช่วงที่ 1 วันที่ 15-16 กรกฎาคม 2545 และช่วงที่ 2 วันที่ 15-16 สิงหาคม 2545 จัดโดย มูลนิธิกองทุนไทย สอบถามข้อมูลเพิ่มเติมได้ที่ 02-511-3096, 02-930-2140 หรือ www.thaingoo.org

WS-MRN-018	เสนอโครงสร้างความคิดในการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคใต้ ประชุมสัมมนาเสนอร่างรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ ระหว่างวันที่ 26–28 กรกฎาคม 2545 กลุ่มโครงการวิจัย...ประวัติ ศาสตร์ท้องถิ่นภาคใต้บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ณ โรงแรมกรีนพาลา อ.เมือง จ.สงขลา มีการเสนอโครงสร้างความคิดในการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคใต้บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา และจะมีการเสนอรายงานการวิจัยและวิจารณ์จากผู้ทรงคุณวุฒิหลายเรื่อง จัดโดย กลุ่มโครงการวิจัย...ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคใต้ บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา
WS-MRN-019	โครงการตลาดนัดนักวิจัยพบแหล่งทุนวิจัย ร่วมโครงการตลาดนัดนักวิจัยพบแหล่งทุนวิจัย ระหว่างวันที่ 29–30 กรกฎาคม 2545 ณ ห้องประชุมชั้น 2 สำนักบริการคอมพิวเตอร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เพื่อให้ผู้เข้าสัมมนาซึ่งเป็นผู้ทำวิจัยได้พบกับผู้ให้ทุนหรือแหล่งทุนวิจัยโดยตรง และทราบทิศทางการวิจัย กองวิเทศสัมพันธ์ สถาบันวิจัยและพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จัดร่วมกับศูนย์บริการข้อมูลเทคโนโลยีที่เหมาะสมสำหรับภูมิภาคตะวันออกเฉียงใต้ (RISE-AT) ติดตามข้อมูลเพิ่มเติมได้ที่ www.ist.cmu.ac.th
WS-MRN-020	เสนอโครงการวิจัยด้านพันธุ์วิศวกรรมและเทคโนโลยีชีวภาพ ร่วมเสนอโครงการวิจัยด้านพันธุ์วิศวกรรมและเทคโนโลยีชีวภาพ ประจำปีงบประมาณ 252545 เพื่อการพัฒนาท้องถิ่นในเขตภาคเหนือ สำหรับอาจารย์ นักวิจัย นักวิชาการ รวมทั้งผู้สนใจทั่วไป จัดโดย สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ (สวทช.) เครือข่ายภาคเหนือ ผู้สนใจส่งข้อเสนอโครงการเข้าไปดาวน์โหลดที่ www.nn.nstda.or.th
WS-MRN-021	ประชุมวิชาการของโครงการวิจัยระยะยาวในเด็กไทย เข้าร่วมประชุมวิชาการของโครงการวิจัยระยะยาวในเด็กไทย เพื่อรับฟัง และให้ข้อคิดเห็น ข้อเสนอแนะต่อการดำเนินโครงการ ในวันที่ 6 สิงหาคม 2545 ตั้งแต่เวลา 8.30–16.30 น. ณ ห้อง 202 ศูนย์นิทรรศการและการประชุมไบเทค จัดโดย โครงการวิจัยระยะยาวในเด็กไทย สอบถามข้อมูลเพิ่มเติมได้ที่ 02-959-9839-42
WS-MRN-022	ความหลากหลายทางวัฒนธรรมภาคกลาง ในวันที่ 22–23 สิงหาคม 2545 ร่วมฟังการเสนอผลงานการวิจัยชุด ความหลากหลายทางวัฒนธรรมภาคกลาง ซึ่งได้รับทุนอุดหนุนจาก สกว. โดยมี ร.ศ.ศรีศักร วัลลิโภดม เป็นหัวหน้าโครงการ ในวันที่ 22 ตั้งแต่เวลา 8.2545–16.00 น. และวันที่ 23 ตั้งแต่เวลา 8.2545–12.30 น. ณ หอประชุมใหญ่ ชั้น 4 ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร ติดตามข้อมูลเพิ่มเติมได้ที่ www.sac.or.th/seminar.htm
WS-MRN-023	อบรมเชิงปฏิบัติการเสริมสร้างทักษะในการทำวิจัย ระหว่างวันที่ 20–23 สิงหาคม 2545 ร่วม อบรมเชิงปฏิบัติการเสริมสร้างทักษะในการทำวิจัย ณ คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จัดโดย สถาบันการพยาบาล มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

WS-MRN-024	ฟังปาฐกถาพิเศษ....วิถีมนุษย์ในศตวรรษที่ 21 : ทางออกจากวิกฤต ร่วมฟังปาฐกถาพิเศษ....วิถีมนุษย์ในศตวรรษที่ 21 : ทางออกจากวิกฤต โดย นพ.ประเวศ วะสี ในวันที่ 24 สิงหาคม 2545 ตั้งแต่เวลา 13.00-16.00 น. ณ หอประชุม ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร พร้อมเปิดตัวหนังสือ...วิถีมนุษย์ในศตวรรษที่ 21 : สู่พหุภูมิใหม่แห่งการพัฒนา หนังสือเล่มนี้คือแก่นความคิดของหมอประเวศ ว่าด้วยหลักพุทธศาสนาและการพัฒนาจิตวิญญาณของมนุษย์ มูลนิธิสคตศรี-สฤษดิ์วงศ์ จัดร่วมกับสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) สำรองที่นั่งได้ที่ คุณภัทรา โทร. 0-2243-9131-2
WS-MRN-025	สัมมนาทางวิชาการเรื่อง...มนุษย์ที่มีคุณค่า : ศิลปแห่งการบูรณาการ ในวันที่ 30 สิงหาคม 2545 ร่วมสัมมนาทางวิชาการเรื่อง...มนุษย์ที่มีคุณค่า : ศิลปแห่งการบูรณาการ ตั้งแต่เวลา 8.30-16.30 น. ณ ห้องประชุมหม่อมหลวงดุษฎี คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จัดโดย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
WS-MRN-026	สัมมนา...เศรษฐกิจท้องถิ่น...กำหนดทิศทางไท ร่วมสัมมนา...เศรษฐกิจท้องถิ่น...กำหนดทิศทางไท ในวันที่ 5 กันยายน 2545 ตั้งแต่เวลา 8.30-16.30 น. ณ ห้องสุพรรณิการ์ ศูนย์ฝึกอบรมประสบการณ์วิชาชีพแก้วเจ้าจอมสถาบันราชภัฏสวนสุนันทา เครือข่ายนักวิจัยเพื่อสังคม โดยการสนับสนุนของสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ สาขาสังคมวิทยา สอบถามข้อมูลเพิ่มเติมได้ที่ 0-2621-8082
WS-MRN-027	เสวนาเรื่องก้าวกระโดด : จากกิจกรรมจำเจสู่เสรีภาพที่สร้างสรรค์ เครือข่ายสยามเด็กเล่น จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ร่วมกับโครงการวิจัย...เยาวชนจุฬาฯ กับโลกาภิวัตน์ : การเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรมเพื่อสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ ซึ่งสนับสนุนโดยสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ และศูนย์ศึกษาการพัฒนาสังคม คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จัดเสวนาเรื่อง...ก้าวกระโดด : จากกิจกรรมจำเจสู่เสรีภาพที่สร้างสรรค์...ขึ้น เมื่อในช่วงเย็นของวันที่ 9 กรกฎาคมที่ผ่านมา ที่คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในการเสวนามีหัวข้อการวิจัยที่น่าสนใจ อาทิ เรื่องการเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรมเพื่อสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ เป็นต้น
WS-MRN-028	อบรมหลักสูตร...การวิจัยเพื่องานพัฒนาสังคม เครื่องมือสำคัญที่จะช่วยหนุนเสริมงานพัฒนาให้เข้มแข็งมากยิ่งขึ้นคือ...งานวิจัย ดังนั้นทางมูลนิธิกองทุนไทย จึงได้จัดอบรมหลักสูตร...การวิจัยเพื่องานพัฒนาสังคมขึ้น ระหว่างวันที่ 15-16 กรกฎาคม และ วันที่ 15-16 สิงหาคมที่ผ่านมา เป้าหมายของการฝึกอบรมครั้งนี้ อาทิ เพื่อเสริมสร้างทักษะในการทำวิจัย, เพื่อเพิ่มพูนความรู้หลักการและเทคนิคในการทำการวิจัย และเพื่อส่งเสริมให้องค์กรพัฒนาเอกชนใช้การวิจัยมาประยุกต์เพื่อส่งเสริมงานพัฒนา โดยมีวิทยากรผู้มีความเชี่ยวชาญ ได้แก่ ผศ.ดร.ฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ อดีตอาจารย์ประจำคณะสังคมวิทยาและมนุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และ อาจารย์จตุรงค์ บุญยรัตนสุนทร อาจารย์ประจำคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ สอบถามข้อมูลเพิ่มเติมได้ที่ มูลนิธิกองทุนไทย โทร. 0-2511-3096, 0-2930-2140

WS-MRN-029	ความหลากหลายทางวัฒนธรรมภาคกลาง เมื่อวันที่ 22-23 สิงหาคมที่ผ่านมา ชุดโครงการความหลากหลายทางวัฒนธรรมภาคกลาง ซึ่งได้รับทุนอุดหนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย เสนอผลงานการวิจัย ณ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) โดยเนื้อหาการประชุม ได้แก่ การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและกลุ่มชาติพันธุ์ในท้องถิ่นภาคกลาง และความหลากหลายทางวัฒนธรรมของงานสถาปัตยกรรม เอกสารโบราณ และงานช่างในภาคกลาง การวิจัยชุดนี้มีความมุ่งหมายที่สำคัญๆ อาทิ เพื่อทำความเข้าใจถึงความแตกต่างหลากหลายของวัฒนธรรมในท้องถิ่นต่างๆ รวมถึงการบูรณาการทางสังคมที่สะท้อนให้เห็นสภาพสังคมและวัฒนธรรมของท้องถิ่น และเพื่อให้เห็นความเคลื่อนไหวและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในปัจจุบัน ติดตามข้อมูลเพิ่มเติมได้ที่ www.sac.or.th/seminar.htm
WS-MRN-030	การแลกเปลี่ยนประสบการณ์และพัฒนาทักษะผู้ปฏิบัติงาน ร่วมประชุมเชิงปฏิบัติการงานวิจัยท้องถิ่น...การแลกเปลี่ยนประสบการณ์และพัฒนาทักษะผู้ปฏิบัติงานสนับสนุนการวิจัยของชุมชนท้องถิ่น ระหว่างวันที่ 6-7 กันยายน 2545 ณ โรงแรม เดอะรอยัล เจมส์ ลอตจี้ จ.นครปฐม ฝ่ายวิจัยท้องถิ่น สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยสำนักงานภาค จัดร่วมกับ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน สอบถามข้อมูลเพิ่มเติมได้ที่ 0-2298-025455 ต่อ 121
WS-MRN-031	สัมมนา...กองทุนหมู่บ้านให้อะไรกับประชาชน ร่วมสัมมนา...กองทุนหมู่บ้านให้อะไรกับประชาชน ในวันที่ 10 กันยายน 2545 ตั้งแต่เวลา 13.00-16.00 น. ณ ห้องประชุมสุพรรณิการ์ โรงแรมแก้วเจ้าจอม สถาบันราชภัฏสวนสุนันทา จัดโดย สถาบันราชภัฏสวนสุนันทา
WS-MRN-032	อบรมความรู้เรื่องสิทธิมนุษยชนและสิทธิชุมชน ร่วมอบรมความรู้เรื่องสิทธิมนุษยชนและสิทธิชุมชน ระหว่างวันที่ 10-13 กันยายน 2545 ณ ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชน (RECOFTC) มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์...ร่วมแลกเปลี่ยนความเข้าใจ-มุมมองเรื่องสิทธิจากประเด็นปัญหาของพื้นที่ กรณีน้ำ ป่า นโยบายรัฐ และประมงพื้นบ้าน และเข้าร่วมอบรมในหัวข้อต่างๆ ที่น่าสนใจ จัดโดยโครงการสิทธิมนุษยชนศึกษา สกว. สอบถามข้อมูลเพิ่มเติมได้ที่ 0-2621-6469 กด 0
WS-MRN-033	ประชุมเชิงปฏิบัติการ โครงการวิจัยชุดระบบการศึกษากับชุมชน ในวันที่ 13-15 กันยายน 2545 มีการประชุมเชิงปฏิบัติการ โครงการวิจัยชุดระบบการศึกษากับชุมชน ณ โรงแรมเดอะรอยัล เจมส์ ลอตจี้ จ.นครปฐม จัดโดย โครงการวิจัยชุดระบบการศึกษากับชุมชน สกว.
WS-MRN-034	ประชุมเชิงปฏิบัติการ เพื่อหาโจทย์ในการพัฒนาพื้นที่โซนอีสานใต้ทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ใน ฝ่ายชุมชน สกว. จัด ประชุมเชิงปฏิบัติการ เพื่อหาโจทย์ในการพัฒนาพื้นที่โซนอีสานใต้ทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ขึ้น ในวันที่ 17 กันยายน 2545 ณ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี จ.อุบลราชธานี. สอบถามข้อมูลเพิ่มเติมได้ที่ 0-2298-025455 ต่อ 126, 154

WS-MRN-035	ยุทธศาสตร์การพัฒนาชาติตามแนวทางชุมชนพึ่งตนเอง สัมมนาวิชาการเนื่องในโอกาสครบรอบ 36 ปี แห่งการสถาปนาสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ในวันที่ 20 กันยายน 2545 เรื่อง...ยุทธศาสตร์การพัฒนาชาติตามแนวทางชุมชนพึ่งตนเอง ณ ห้องประชุมเฉลิมพระเกียรติ 6 รอบ พระชนมพรรษา สถาบันพัฒนาบริหารศาสตร์ จัดโดย สถาบันพัฒนาบริหารศาสตร์ สอบถามข้อมูลเพิ่มเติมได้ที่ คณะสถิติประยุกต์ โทร.0-2377-7400-19 ต่อ 2255
WS-MRN-036	เสวนาวิชาการเรื่อง...เกี่ยวเก็บบทเรียนวิทยาศาสตร์ท้องถิ่น เสวนาวิชาการเรื่อง...เกี่ยวเก็บบทเรียนวิทยาศาสตร์ท้องถิ่น ระหว่างวันที่ 26-27 กันยายน 2545 ณ อาคารมงคลนิพนธ์ จ.นครนายก เพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ปัญหา อุปสรรค และความก้าวหน้าในการดำเนินงานโครงการวิทยาศาสตร์ในแต่ละพื้นที่ และระดมความคิดเห็น จัดโดยโครงการวิทยาศาสตร์ท้องถิ่น สกว. สอบถามข้อมูลเพิ่มเติมได้ที่ 0-2621-5200 หรือ Email : pls@trf.or.th
WS-MRN-037	เรื่อง...การจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการท่องเที่ยว สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) จัดเวทีเรื่อง...การจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการท่องเที่ยว ขึ้น ระหว่างวันที่ 26-27 กันยายน 2545 ณ ที่ว่าการอำเภอปางมะผ้า จ.แม่ฮ่องสอน เพื่อระดมความคิดเห็นในการสร้างกลไกเพื่อจัดการความรู้ให้เป็นประโยชน์ต่อคนในท้องถิ่น ฝ่ายสวัสดิภาพสาธารณะ สอบถามข้อมูลเพิ่มเติมได้ที่ 0-2298-025455-75 ต่อ 130, 124
WS-MRN-039	สัมมนาทางวิชาการเรื่อง...ทิศทางป่าชุมชนไทยหลังการประชุมสิ่งแวดล้อมโลก คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ร่วมกับสถาบันพระปกเกล้า, RECOFTC, เครือข่ายนักวิจัยเพื่อสังคม (RNET) และเครือข่ายธุรกิจเพื่อสังคมและสิ่งแวดล้อม จัดสัมมนาทางวิชาการเรื่อง...ทิศทางป่าชุมชนไทยหลังการประชุมสิ่งแวดล้อมโลก ในวันที่ 29 กันยายน 2545 ณ ห้องประชุมจุมภฏ-พันธุ์ทิพย์ ตึกประชาธิปไตย-ราไพพรรณี ชั้น 4 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยศูนย์ศึกษาการพัฒนาสังคม
WS-MRN-040	เวทีการสร้างกระบวนการทางสังคม ครั้งที่ 5 ในวันที่ 29 กันยายน 2545 ร่วมเวทีการสร้างกระบวนการทางสังคม ครั้งที่ 5 ภายใต้การเสวนาเรื่อง...บูรณาการการเรียนรู้สู่สภาพทางปัญญา...ตั้งแต่เวลา 8.00-16.15 น. ณ ห้องประชุมชั้น 5 อาคารเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระศรีนครินทร์ (ศูนย์กล้วยไม้) มหาวิทยาลัยแม่โจ้ จัดโดย เครือข่ายผู้ประสานงานวิจัยสถาบันการศึกษา จังหวัดเชียงใหม่
WS-MRN-041	ยุทธศาสตร์การพัฒนาชาติตามแนวทางชุมชนพึ่งตนเอง เนื่องในโอกาสครบรอบ 36 ปี ของการสถาปนาสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ทางสถาบันฯ จึงจัดสัมมนาทางวิชาการขึ้นในหัวข้อ...ยุทธศาสตร์การพัฒนาชาติตามแนวทางชุมชนพึ่งตนเอง...เมื่อวันที่ 20 กันยายนที่ผ่านมา การจัดสัมมนานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อให้เกิดเวทีการนำเสนอแลกเปลี่ยนผลงานวิจัยสู่สาธารณะชน แลกเปลี่ยนความคิดเห็น รวมถึงเพื่อเผยแพร่เอกสารผลงานวิจัยของสถาบันฯ อีกด้วย ในช่วงแรกของการสัมมนา พ.ต.ท. ดร.ทักษิณ ชินวัตร กล่าวปาฐกถาพิเศษ เรื่อง...ยุทธศาสตร์การพัฒนาชาติตามแนวทางชุมชนพึ่งตนเอง ต่อจากนั้นมีเวทีอภิปรายเรื่อง...แนวทางการพัฒนาชุมชนพึ่งตนเองแบบยั่งยืน สอบถามข้อมูลเพิ่มเติมได้ที่ 0-2377-7400-19 ต่อ 2255

WS-MRN-042	เสนอผลงานวิจัย...เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านและลุ่มน้ำ การประชุมเสนอผลงานวิจัย...เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านและลุ่มน้ำ จัดขึ้นระหว่างวันที่ 25-26 ตุลาคม 2545 ณ โรงแรมสยามซิตี้ ถนนศรีอยุธยา ประเด็นสำคัญ อาทิ โครงสร้างและการแปรรูปของโครงสร้างเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านทุกภาคในช่วง 50 ปีที่ผ่านมา, พลวัตเศรษฐกิจลุ่มน้ำที่สำคัญ 3 ลุ่มน้ำในประเทศไทย, แนวทางที่ชุมชนหมู่บ้านจะดำรงอยู่ได้อย่างมีศักดิ์ศรี โครงการเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านไทย จัดร่วมกับโครงการพลวัตเศรษฐกิจชุมชนสามลุ่มน้ำ ภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สอบถามข้อมูลเพิ่มเติมได้ที่คุณสุนันทา โทร. 0-2447-1693, 09-891-8491
WS-MRN-043	ธรรมาภิบาลและการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการด้านสิ่งแวดล้อม สัมมนาเรื่อง...ธรรมาภิบาลและการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการด้านสิ่งแวดล้อม...ในวันที่ 16 ตุลาคม 2545 ณ โรงแรมมิราเคิลแกรนด์ เพื่อนำเสนอรายงานผลการวิจัยสถาบันธรรมรัฐเพื่อการพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สอบถามข้อมูลเพิ่มเติมได้ที่คุณจันทกานต์ โทร. 02-941-0785-6
WS-MRN-044	โครงการวิจัยการจัดการทรัพยากรเพื่อสันติภาพและความยั่งยืน สัมมนาเชิงปฏิบัติการในหัวข้อ...โครงการวิจัยการจัดการทรัพยากรเพื่อสันติภาพและความยั่งยืน ภายใต้เครือข่ายการวิจัยบูรณาการลุ่มน้ำท่าจีน-แม่กลอง ในวันที่ 17 ตุลาคม 2545 ณ สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา จัดโดย โครงการวิจัยการจัดการทรัพยากรเพื่อสันติภาพและความยั่งยืน สอบถามข้อมูลเพิ่มเติมได้ที่ 02-441-5000 ต่อ 138
WS-MRN-045	13 ธันวาคมร่วมฟังปาฐกถา บรูซ ลิปตัน นักชีววิทยาระดับโลก ร่วมฟังปาฐกถาเรื่อง “ชีวฟิสิกส์กระบวนทัศน์ใหม่ เพื่อความเข้าใจชีวิตและชีวมณฑล” จาก Dr.Bruce Lipton นักชีววิทยาระดับโลก ในวันศุกร์ที่ 13 ธันวาคม ตั้งแต่เวลา 9.00-12.00 น. ณ ห้องจุมภฏ-พันธุ์ทิพย์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และช่วงบ่ายตั้งแต่เวลา 13.30-16.00 น. ร่วมเสวนาแลกเปลี่ยนกับนักคิดไทย ณ ห้องเกษม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จัดโดย โครงการพัฒนาองค์ความรู้และศึกษานโยบายจัดการทรัพยากรชีวภาพในประเทศไทย (BRT), ภาควิชาพันธุศาสตร์กระบวนทัศน์ใหม่, โครงการประสานงานวิจัยเพื่อพัฒนาสังคม สกว., โครงการวิทยาศาสตร์ท้องถิ่น สกว., สถาบันนิติธรรม, ศูนย์ศึกษาการพัฒนาสังคม คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, เสริมสิขาลัย และอาจารย์สาร สอบถามข้อมูลเพิ่มเติมได้ที่คุณสุมาลี โทรศัพท์ 02-860-2194

WS-MRN-046	28-29 พฤศจิกายนร่วมงานประจำปีงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ภาคเหนือ ครั้งที่ 2 ร่วมประชุมประจำปีงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ภาคเหนือ ครั้งที่ 2 หัวข้อ “ชุมชนท้องถิ่นกับการจัดการความรู้โดยอิสระ” ณ ห้องแกรนด์ภูคำ โรงแรมเชียงใหม่ภูคำ จ.เชียงใหม่ <u>วันที่ 28 พฤศจิกายน 252545</u> ชมวีดิทัศน์สรุปภาพงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น, ฟัง บรรยายพิเศษ “งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นกับขบวนการทางสังคม” โดย ศ.เสน่ห์ จามริก, “กระบวนการสร้างความรู้สู่ท้องถิ่น” โดย ผศ.อาวรณ์ โอภาสพัฒนกิจ, ดร.สมคิด แก้วทิพย์ และ ดร.สินธุ์ สโรบล, “ความเคลื่อนไหวงานวิจัยท้องถิ่น” ประสพการณ์จากพื้นที่ โดย ผู้ประสานงานแต่ละพื้นที่, “งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น... ที่เห็นและเป็นอยู่” โดย ศ.ดร.อานันท์ กาญจนพันธุ์ / อ.บัณฑิต อ่อนคำ, เสวนาห้องย่อย “สำรวจองค์ความรู้และกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น” ซึ่งจะแยกตามประเด็น ได้แก่ เกษตรยั่งยืน, การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ, เด็กเยาวชนและครอบครัว, การศึกษากับชุมชน, การจัด การโดยชุมชน, การสร้างเสริมสุขภาพ <u>วันที่ 29 พฤศจิกายน 252545</u> นำเสนอผลการเสวนาห้องย่อย มุมมองของนักวิชาการ ต่อ 6 ชุดประเด็น, เสวนา “การจัดการ ความรู้อิสระของท้องถิ่น” โดย ศ.นพ.วิจารณ์ พานิช สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อ สังคม, คุณสมสุข บุญยะบัญชา พอช., คุณพลากร วงศ์ทองแก้ว และ ผศ.สมพงษ์ บุญเลิศ, ฟัง บรรยายพิเศษ “ชุมชนท้องถิ่นกับการจัดการความรู้โดยอิสระ” โดย ศ.นพ.ประเวศ วะสี
WS-MRN-047	25 พฤศจิกายน-1 ธันวาคม ร่วมงานมหกรรมนวดไทย : สวยด้วยแพทย์แผนไทย เนื่องในโอกาสแห่งการสถาปนามหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราช ครบรอบ 24 ปี สาขาวิชาวิทยาศาสตร์สุขภาพ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราช ร่วมกับ สถาบันการแพทย์แผน ไทย กระทรวงสาธารณสุข และมูลนิธิการแพทย์แผนไทยพัฒนา จัดงาน “มหกรรมนวดไทย : สวยด้วยแพทย์แผนไทย” ระหว่างวันที่ 25 พฤศจิกายนถึง 1 ธันวาคม 252545 ณ อาคารตรี ศรและอาคารวิทยทัศน์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราช เมืองทองธานี ตั้งแต่เวลา 9.00-20.00 น. ภายในงานมีกิจกรรมมากมาย อาทิ สัมมนาทางวิชา การ, การอภิปราย แลกเปลี่ยนทัศนะเกี่ยวกับการจัดการศึกษาหลักสูตรแพทย์แผนไทย, การ ออกบ้านถึงสาธิต “สวยแบบไทย 4 ภาค”, ตลาดนัดสมุนไพร เป็นต้น สอบถามข้อมูลเพิ่มเติม ได้ที่ สถาบันการแพทย์แผนไทย โทรศัพท์ 02-965-9825-6 หรือติดตามข้อมูลเพิ่มเติมได้ที่ www.stou.ac.th
WS-MRN-048	16 ธันวาคม เข้าร่วมสัมมนา...ความเชื่อมโยงสถาบันของขุนนางนักวิชาการกับวิกฤต เศรษฐกิจไทยในปี 2540... คณะทำงานสัมมนาและเผยแพร่ ร่วมกับกลุ่มศึกษาเศรษฐศาสตร์สถาบัน คณะเศรษฐ ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ขอเชิญเข้าร่วมสัมมนา “ความเชื่อมโยงสถาบันของขุน นางนักวิชาการกับวิกฤตเศรษฐกิจไทยในปี 2540” โดย อ.ดร.อภิชาติ สถิตนิรามัย คณะ เศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ผู้สนใจร่วมฟังการสัมมนา ไม่เสียค่าใช้จ่ายใดๆ ทั้งสิ้น สอบถามเพิ่มเติมที่โทร. 0-2613-2404 วันจันทร์ที่ 16 ธันวาคม 252545 เวลา 13.30 - 15.30 น. ณ ห้องประชุมใหญ่ ชั้น 5 คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ กรุงเทพมหานคร

WS-MRN-049	21 ธันวาคมร่วมประชุมเชิงปฏิบัติการเรื่อง...แนวทางในการสนับสนุนนวัตกรรมสังคม สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข (สวรส.) และเครือข่ายภาคีในกระบวนการปฏิรูประบบสุขภาพ ขอเชิญประชุมเชิงปฏิบัติการเรื่อง...แนวทางในการสนับสนุนนวัตกรรมสังคม ในวันเสาร์ที่ 21 ธันวาคม 252545 ตั้งแต่เวลา 9.00-17.00 น. ณ ห้องประชุม การ์เด็นท์ บอลรูม โรงแรมรามารการ์เด็นท์ ถ.วิภาวดีรังสิต กรุงเทพฯ วัตถุประสงค์ของการประชุมครั้งนี้ เพื่อสนับสนุนความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ใหม่ทั่วประเทศให้เกิดเป็น “นวัตกรรมสังคม” ที่เปิดพื้นที่ทางสังคมและพื้นที่ทางปัญญาให้ทุกส่วนได้เข้ามาร่วมแก้ไขปัญหาและร่วมกันสร้างสุขภาวะทางสังคม ฟังปาฐกถา “นวัตกรรมสังคม : ทางเลือกเพื่อประเทศไทยรอด” โดย ศ.นพ. ประเวศ วะสี, การนำเสนอ องค์ความรู้เกี่ยวกับนวัตกรรมสังคมในต่างประเทศ, องค์ความรู้เกี่ยวกับนวัตกรรมสังคมในประเทศไทย, แบ่งกลุ่มย่อย เพื่อพูดคุยใน 4 ประเด็น คือ ความหมายและขอบเขต, แนวทางในการสนับสนุน, แนวทางในการขยายผล, เรื่องที่ควรสนับสนุน สอบถามข้อมูลเพิ่มเติมได้ที่ คุณเนาวรัตน์ ชุมยวง หมายเลขโทรศัพท์ 02-951-1286-93 ต่อ 139
WS-MRN-050	12-15 ธันวาคมอบรมเชิงปฏิบัติการ...เราจะถอดบทเรียนอย่างไรให้เกิดความรู้อย่างลึกซึ้งและมีพลังในการปฏิบัติ กำหนดการอบรมเชิงปฏิบัติการ...เราจะถอดบทเรียนอย่างไรให้เกิดความรู้อย่างลึกซึ้งและมีพลังในการปฏิบัติ ระหว่างวันที่ 12-15 ธันวาคม 252545 ณ โรงแรมรอยัลเจมส์ ลอดจ์ ศาลายา จังหวัดนครปฐม วันที่ 12 ธันวาคม 2545 19.30 น. เกริ่นนำ 1. เราจะสร้างความรู้จากการปฏิบัติกันได้อย่างไร? 2. Actionable Knowledge กับทฤษฎีที่เราใช้กันมามีอะไรที่ต้องทบทวนกันบ้างไหม? 3. ทำไมต้องมาคุยกันเรื่องบทเรียนของ SIF กันอีก วันที่ 13 ธันวาคม 252545 09.00 น. บทเรียนจากการถอดบทเรียนของ SIF ภาคใต้อีกครั้ง มีข้อคิดมีอะไรที่น่าสนใจและควรนำมาพัฒนาให้การถอดบทเรียนต่อไปสู่การสร้างความรู้ 13.30 น. ข้อคิดที่ได้จากการสรุปบทเรียนก่อนหน้านั้น เป็นเพียงแค่สรุปแล้วไม่ได้เรียนหรือไม่? เพราะอะไร? 15.15 น. - ปัจจัยและกระบวนการอะไรบ้างที่เรายังขาดในการค้นหาความรู้ในภาคประชาชน - คำถามกับการถอดบทเรียนและการสร้างความรู้สำคัญไหน? ประสพการณ์ที่ผ่านมาให้ข้อคิดอะไรเรื่องการตั้งคำถามของเรา วันที่ 14 ธันวาคม 252545 09.00 น. มองไปข้างหน้า : การสรุปบทเรียนจากการปฏิบัติและการวิจัยในอนาคต มีอะไรที่เราต้องพัฒนาให้ดีขึ้นบ้างไหม? ใครจะทำอะไร? อย่างไร? 13.30 น. งานที่รออยู่ข้างหน้าเรื่องการวิจัยและติดตามโครงการชีวิตสาธารณะท้องถิ่นน่าอยู่ เราต้องทำอะไรกันบ้างอย่างเป็นธรรมชาติ : ทิศทาง แนวคิด การบริหารจัดการ การฝึกอบรมนักวิจัย ฯลฯ

	วันที่ 15 ธันวาคม 252545 09.00 น. ระดมสมอง : ขัอดคิดเพิ่มเติมในการสร้างกระบวนการ เครื่องมือ และบุคคล เพื่อพัฒนาความเป็นองค์กรเรียนรู้หรือเครือข่ายเรียนรู้ที่ระดับการทำงาน ให้มีคุณภาพและการพัฒนาทฤษฎีที่มีรากเป็นของเราเอง
WS-MRN-051	18 ธันวาคม workshop เพื่อการพัฒนากรอบการวิจัยด้านองค์กรการเงินภาคประชาชน ฝ่ายชุมชน สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยจะจัดการประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อการพัฒนากรอบการวิจัยด้านองค์กรการเงินภาคประชาชน เพื่อประเมินสถานการณ์ปัจจุบันและกำหนดทิศทางที่ควรจะเป็นไปในอนาคตขององค์กรการเงินภาคประชาชน ในวันพุธที่ 18 ธันวาคม 252545 ตั้งแต่เวลา 9.00-13.00 น. ณ ห้องประชุม 1 สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
WS-MRN-052	18 ธันวาคมสัมมนาเรื่องบทบาทสถาบันการศึกษาเกษตรกับงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น สาขาวิชาส่งเสริมการเกษตรและสหกรณ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ขอเชิญเข้าร่วมสัมมนาทางวิชาการเรื่อง "บทบาทสถาบันการศึกษาเกษตรกับงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น" ในวันศุกร์ที่ 20 ธันวาคม 252545 ณ ห้องประชุมสารนิเทศ 2 อาคารบริการ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ถ.แจ้งวัฒนะ ปากเกร็ด นนทบุรี สอบถามข้อมูลเพิ่มเติมได้ที่ 02-503-3577
WS-MRN-053	ภูมิปัญญาท้องถิ่น : จากข้อเท็จจริงยกระดับสู่กระบวนการทัศนความเข้มแข็งชุมชน มหาวิทยาลัยจัดสัมมนาวิชาการเรื่อง...ภูมิปัญญาท้องถิ่น : จากข้อเท็จจริงยกระดับสู่กระบวนการทัศนความเข้มแข็งชุมชน ระหว่างวันที่ 24 - 25 มกราคม 2546 ในโอกาสที่มหาวิทยาลัยเป็นเจ้าภาพจัดงานส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม ทบวงมหาวิทยาลัย ครั้งที่ 5 ณ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ กิจกรรมจัดขึ้นในวันที่ 24 - 25 มกราคม 46 ประกอบด้วย พิธีเปิดโดยอธิการบดีมหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ ดร.สุพัทธ์ พุ่มภา ปาฐกถาเรื่อง "ภูมิปัญญาท้องถิ่น" โดย ศาสตราจารย์ ดร. เอกวิทย์ ณ ถลาง, การอภิปราย เรื่อง "แนวทางการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่น" โดย รองศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม ผศ.ดร. โอภาส ปัญญา และดร.เลิศชาย ศิริชัย ต่อจากนั้นเป็นการสัมมนากลุ่มย่อย โดยแบ่งเป็น 4 กลุ่ม ได้แก่ 1. ภูมิปัญญาชาวฉะเชิงเทรา 2. ภูมิปัญญาเรื่องตาลโตนด 3. ภูมิปัญญาเรื่องแพทย์พื้นบ้าน 4. ภูมิปัญญาเรื่องผ้า และในวันที่ 25 มกราคม 46 เวลา 10.15-12.00น. การอภิปราย เรื่อง "การยกระดับและการปรับใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในสถานการณ์ปัจจุบัน" โดย รองศาสตราจารย์ชวน เพชรแก้ว นายพิศิษฐ์ ชาญเสนาะ และดร.อุทัย ดุลยเกษม เป็นวิทยากร ส่วนในช่วงบ่ายเป็นการสัมมนากลุ่มย่อย 3 กลุ่ม ได้แก่ ภูมิปัญญาเรื่อง เกษตรธรรมชาติ, เรื่องการทำประมงแบบพื้นบ้าน, และเรื่องผลิตภัณฑ์ต้นจาก

WS-MRN-054	10 มี.ค.เสวนาเรื่อง...พุทธธรรมกับจิตสำนึกใหม่ ศูนย์หนังสือจุฬาฯ ร่วมกับกลุ่มนิสิตปริญญาเอก คณะจิตวิทยา จุฬาฯ จัดเสวนาเรื่อง "พุทธธรรมกับจิตสำนึกใหม่" เพื่อเผยแพร่ความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับพุทธธรรม โดยเฉพาะในด้านการประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต การเปลี่ยนแปลงทัศนคติที่มีต่อชีวิตในแง่มุมที่ต่างไปจากกระแสดั้งเดิม...พบกับ การบรรยายเรื่อง "พุทธธรรมกับจิตสำนึกใหม่" ในภาคเช้า โดยวิทยากรผู้ทรงคุณวุฒิ ...ศ.ดร.ระวี ภาวิไล ผู้อำนวยการธรรมสถาน จุฬาฯ และ การเสวนาเรื่อง "พุทธธรรมกับจิตสำนึกใหม่" ในภาคบ่าย ในวันจันทร์ที่ 10 มีนาคม 2546 เวลา 09.00 – 16.00 น. ณ ศูนย์หนังสือจุฬาฯ สยามสแควร์ ชั้น 14 อาคารวิทยกิตติ ผู้สนใจสำรองที่นั่งได้ที่ แผนกประชาสัมพันธ์ ศูนย์หนังสือจุฬาฯ โทร. 0-2218-9893-5 โดยไม่เสียค่าใช้จ่ายใดๆ ทั้งสิ้น
WS-MRN-055	22 มี.ค. เสวนา ปัญหาสงครามอเมริกา-อิรัก : บนเส้นทางสู่สันติภาพในยุคโลกาภิวัตน์ สถาบันนิติทรรศน์ขอเชิญร่วมงานเสวนาทางวิชาการเรื่อง ปัญหาสงครามอเมริกา-อิรัก : บนเส้นทางสู่สันติภาพในยุคโลกาภิวัตน์ ในวันเสาร์ที่ 22 มีนาคม 2546 ตั้งแต่เวลา 9.30-16.30 น. ณ ห้องประชุม 1 ชั้น 13 ตึกช้าง อาคารเอ ถนนพหลโยธิน เขตจตุจักร กำหนดการเสวนา 9.30-10.00 น. ลงทะเบียน 10.00-10.45 น. ปาฐกถา นำ ปัญหาสงครามอเมริกา-อิรัก : บนเส้นทางสู่สันติภาพในยุคโลกาภิวัตน์ 10.45-12.00 น. ร่วมเสวนาแลกเปลี่ยนและรวบรวมข้อคิดเห็นสู่การเสวนาภาคบ่าย 13.30-15.30 น. เสวนาเรื่อง "สงครามอเมริกา-อิรัก : เหตุปัจจัย-ผลกระทบ" 15.45-16.30 น. ร่วมแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็น และสรุปปิดเสวนา สนใจเข้าร่วมงานโดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย ติดต่อสำรองที่นั่งได้ที่ สถาบันนิติทรรศน์ โทร.02-937-4733-4
WS-MRN-056	29 มี.ค. ขวนพึงเสวนา...โลกาภิวัตน์ชุมชนโลก โดยยุค ศรีอาริยะ ห้องสมุดประชาชนแสงอรุณ ร่วมกับนิตยสารสานแสงอรุณ ในมูลนิธิสานแสงอรุณ ขวนผู้สนใจร่วมพูดคุยเสวนา "สานแสงอรุณเสวนา ครั้งที่ 3 "ในหัวข้อ "โลกาภิวัตน์ชุมชนโลก..จุดเปลี่ยนของโลกที่มาพร้อมกับจุดจบของระบบทุนนิยม" นำโดย ดร.เทียนชัย วงศ์ชัยสุวรรณ (ยุค ศรีอาริยะ) ผู้อำนวยการสถาบันนิติทรรศน์ และยุทธชัย เฉลิมชัย บก.สานแสงอรุณ ในวันเสาร์ที่ 29 มีนาคม 2546 นี้ ตั้งแต่ 13.00 – 15.30 น. ณ มูลนิธิสานแสงอรุณ สาทรซอย 10 ถ.สาทรเหนือ กรุงเทพฯ สนใจกรุณาสำรองที่นั่งได้ที่ โทร. 02 – 237-0080 ต่อ 101 หรือ 02-434-4500 (ไม่เสียค่าใช้จ่าย)

WS-MRN-057	2-3 พ.ค. เหลียวหลัง แลหน้า ชุมชนเข้มแข็ง ภายใต้นโยบายรัฐบาลปัจจุบัน สำนักงานสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ขอเรียนเชิญผู้ประสานงาน / หัวหน้าชุดโครงการฝ่ายชุมชน ร่วมแลกเปลี่ยนและเชื่อมโยงความรู้กัน ภายใต้เรื่อง...เหลียวหลัง แลหน้า ชุมชนเข้มแข็ง ภายใต้ นโยบายรัฐบาลปัจจุบัน.. เพื่อเตรียมงานประชุมวิชาการชุมชนเข้มแข็ง ครั้งที่ 2 ปลายปี 2546 กิจกรรมครั้งนี้จะจัดขึ้นระหว่างวันที่ 2-3 พฤษภาคม 2546 ณ โรงแรม เดอะรอยัล เจมส์ ลอดจ์ จ.นครปฐม สอบถามข้อมูลเพิ่มเติมได้ที่ โทร. 02-298-0455 ต่อ 126
------------	---